

ÖZGÜRLÜK İSTEĞİ VE
SONSUZLUK ESTETİĞİ

“Aydın’ın Dünyasında Büyük Aşçamlara
Yer Olmamak Gerek...”

**Los Angeles: Bir Olimpiyatın
Anatomisi**

TÜSTAV

Çağdaş Yayınları

OKURLARIMIZA ÖNEMLİ DUYURU

PTT giderlerinin yeniden artışı nedeniyle ödemeli kitap yollamak çok pahalılaştı. Neredeyse PTT ücreti, istenen kitabın ederine eş duruma geldi. Bu nedenle, kitap isteyenler ödemeli isteme yerine bedelini ve PTT giderlerini peşin yollarla yararlanma olur.

Okuyucular için sipariş tutarına ortalama:

1 kitabı için	80.-
2 kitabı için	100.-
3 – 5 kitabı için	125.-
6 – 10 kitabı için	175.- Jira

olan PTT giderlerini eklemelidir. İstek mektubunda gönderilen para makbuzunun tarih ve numarasını da belirtmek yararlı olur.

Kitap bedelini pul olarak gönderip, istekte bulunacakların yukarıda belirtilen PTT giderlerini de sipariş tutarlarına eklemelerini önemle rica ederiz.

Önemli Not: 1500 TL'den az siparişlerin ÖDEMELİ istenmemesini dileriz. Aksi halde yollayamayacağımızı bir kez daha hatırlatırız.

Bu koşullarda ödemeli kitap isteyen okurlarımızdan isteklerini yenilemelerini rica ederiz.

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

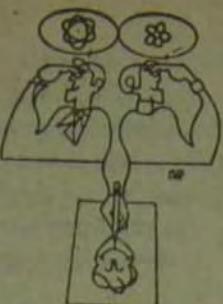
Oktay Akbal:	Anılar ve Söyleşiler	250.-
Ahmet Rasımlı:	Anılar ve Söyleşiler	300.-
Vedat Nedim Tör:	Kemalizmin Drama	200.-
Prof. Akşit Göktürk:	Okuma Uğraşı 2. bası	150.-
Sevket Süreyya Aydemir:	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazları	150.-
Prof. Macit Gökberk:	Değişen Dünya, Değişen Dil	150.-
Nadir Nadi:	Uyarılar 3. bası	250.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Yol Kesen Irmak	350.-
İlhan Selçuk:	Atatürkçilüğün Alfabesi 2. bası	200.-
Prof. Nusret Hızır:	Felsefe Yazılıarı 2. bası	250.-
Mehmet Kemal:	Şairler Dövüşür	250.-
Oktay Akbal:	Dünyaya Açılmak	200.-
Nadir Nadi:	Ben Atatürkü Değilim. 4. bası	200.-
Samim Kocagöz:	Roman ve Yazarlık Onuru	200.-

TARİH – ANI – GEZİ – OLAY DİZİSİ

Mehmed Kemal:	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Ailenin Çilesi Boşanma	200.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev 12. bası	400.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev Belgeler	300.-
Azra Erhat:	Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı 2. bası	200.-
Kemal Üstün:	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.-
Oktay Akbal:	Geçmişin Kuşları	250.-
Nadir Nadi:	Perde Aralığından 3. Bası	250.-
Meral Toğluoğlu:	Babam Nurullah Ataç	200.-
Nadir Nadi:	Olur Şey Değil 2. bası	200.-
Eyübekir Hazım	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.-
Tepeyran:	Savaş Anıları	200.-
Erol Ulubelen:	İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	350.-
Cemal Madanoğlu:	Anılar I. Bölüm	400.-
Talip Apaydın:	Köy Enstitüsü Yılları	300.-

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult:	Şarlo	150.-
Kemal Özer:	Sanatçılarla Konuşmalar	150.-
Atena Deponte:	Yaşayan Kosta	150.-
Benjamin Farrington:	Darwin Gerçeği	200.-

BİLİM ve SANAT AYDINLIKTIR

Yaşadığımız günler, ülkemizin aydınlarının toplumsal konumlarını etkileyen sosyo-ekonomi süreçlere de tanıklık ediyor. Bu durum, toplumumuzun içinde bulunduğu süreçlerden bağımsız değildir. Son dönemde 'aydin' kavramı ve tanımı üzerindeki arayış ve tartışmaların bu oluşumdan kaynaklandığı ve anlamlandığı da söylenebilir. Kuşkusuz, bu alandaki arayış ve tartışmalara dayanaklı edecek güç, bilimdir. Doğa ve toplumsal oluşumlar karşısında "aklin dostluğu" niteliğinin daha iyi bilincine varmanın yanısıra, bilim dışı toplumsal olumsuzlukların nesnel köklerini araştırma, öğrenme tutkusunu, aydınlatığa dönüştürme çabası ile zorunu bağlar kuracaktır. Ancak hemen belirtmek gerekmek ki, sözünü ettigimiz bu asal bilimsel-demokratik normlar, yayın ve kültürel yaşamımızda istenilen yaygın, duyarlılık ve benimsemelerden henüz oldukça uzaktır. Bu olumsuz görüntüde, bilimin ve bilimsel düşüncenin önüne yığılan sosyo-ideolojik engellerle birlikte, salt zihinsel bilgiyi öne çıkaran "enteleküalizm'in ortak ideolojik kaynaklarından beslenme payları vardır.

Bilim ve Sanat, düşün dünyanızdaki aydınlıkların kucaklayıcısı ve destekçi olma duyarlılığının yanısıra, olumsuzlukların gözlenmesinde ve tartışılmasında da özenli bir sorumlulukun tarafıdır. Buna somut bir örnek olarak, Bilim ve Sanat'ın bu sayısında ele alınan ve güncel önem taşıyan konulara, öteden beri olduğu gibi bilimin ışığında yaklaşıldığını söylemek bize kwanç veriyor. Bu bağlamda, okur-dergi bütiňleşmesinin nitel ve nicel kazanımlarla pekiştirilmesi geriği açıktır. Hepimizin olan Bilim ve Sanat aydınlatır.

Sevgiyle ve dostlukla.

ÖZGÜRLÜK İSTEĞİNİN BİLİNÇLENMESİ VE DÜŞÜNSEL SONSUZLUK ESTETİĞİNİN OLUŞMASI

YÖK: TÜRKİYE'DE LIBERAL ÜNİVERSİTELİN ÇÖKÜŞÜ

"AYDININ DÜNYASINDA BÜYÜK ACMAZLARA YER OLМАMAK GEREK"

SANATÇI AYDIN MIDİR?

"SİYASETSİZ OLİMPİYAT" HAYALİ VE ARDI KESİLMЕYEN BOYKOTLAR

LOS ANGELES: BİR OLİMPİYATIN ANATOMİSİ

BİR TERÖR ARACI OLARAK OLİMPİYAT

NORMANDİYA ÇIKARMASI VE BAZİ GERÇEKLER

MÜHENDİS İKTİSATÇILAR

GEÇTİĞİMİZ GÜNLER

BİLGİSAYAR VE İNSAN

BÖLÜŞÜM NİCİN ÖNEMLİDİR?

FEDERAL ALMANYA'DA GÜNCEL SORUN: 35 SAATLİK ÇALIŞMA HAFTASI

SANATI YAŞAMAK

FOTOĞRAF

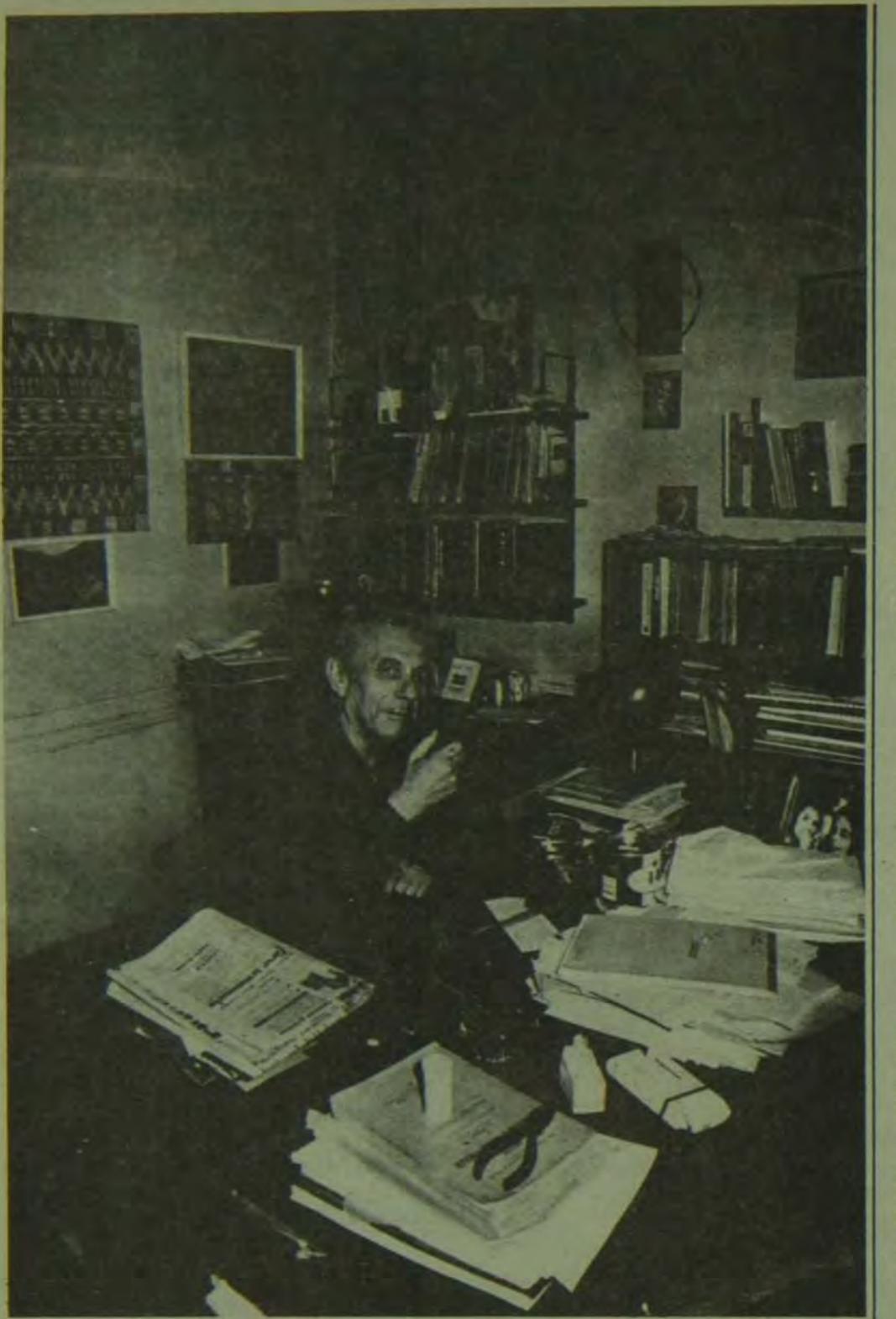
KARIKATÜR

Nezih DANYAL
Ferruh DOĞAN
Hatay DUMLUPINAR

KAPAK RESMİ

Carol SUMMERS,
1970

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Genel Yayın Danışmanı: Güney GÖNENÇ • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • Yazışma Adresi: Yüksek Cad. 9/13, Kızılay - Ankara, Tel: 183826 • Posta Çekici No. 12526 1 • İstanbul Bürosu: Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sk. Nadir Han, Kat.5, Cağaloğlu, Tel: 520 54 20 • İzmir Temsilcisi: Taner ÜNLÜ, Tıbas İşhanı 5/506, Konak, Tel: 148608 • İsveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box 38045, 10064 Stockholm • Grafik Düzenleme: Teknik Büro • Dizgi: TEMPO - 18 34 65 • Film: Repromat • Baskı: Daily News • Dağıtım: Yetkin • Abone: Yıllık 1200, altı aylık 800 TL; Avrupa: Yıllık 25 DM; ABD: Yıllık (uçakla) 60 DM; Avustralya: 70 DM • İlan Koşulları: Arka Kapak 70.000, kapak içi 60.000, iç sayfalar: tam 30.000, üste iki 20.000, yarı 15.000, ceyrek 10.000 TL.

ÖZGÜRLÜK İSTEĞİNİN BİLİNÇLENMESİ VE DÜŞÜNSEL SONSUZLUK ESTETİĞİNİN OLUŞMASI

■ Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN

Türkiye'de matematik biliminin son elli yıllık gelişiminin öncü kişişi, uluslararası bilim dünyasına ülkemizin adını yazdırın ulusal değerimiz Ord.Prof.Dr. Cahit Arf ile arkadaşımız Sadika Dikna Erden'in yaptığı söyleşiyi sunuyoruz. B.S.

□ Matematikten niçin korkular?

■ İnsanların matematikten korkularını bilmiyorum. Ancak düşünme tembellikleri ve sabırsızlıklar yüzünden ondan kaçarlar.

■ Beri yandan, matematiğin çarpıcı bir estetiği, şırsel bir güzellik bulunduğu da savunulur. Örneğin barok müziğin aritmetik bir ögesi olduğu yolunda bir değerlendirme duymuştum. İnsan vücudunun işleyişinde de harika bir ritmin varlığı su götürmez. Buna ilişkin olarak ne düşünüyorsunuz?

■ Benim estetik anlayışım bir bakıma matematikten kaynaklanıyor. Kanımcı insan yapısında üç temel ilke vardır: İlki, algıladığımız her varlıkta olan korunum ilkesi (egilimi), ikinci varlık ve yokluk, oluşan iki değerli lojik ve tümevarım ilkesi...

İnsanın, kendi gibilerinin ölümlü olduklarını algılaması ve bunu kendi yapısında varolan tümevarım ilkesi ile kendisi için de geçerli olduğunu görmesi korunum ilkesi ile çelişkili bir iç gerilim yaratmaktadır. Bu gerilimden kurtulmak için bulabildiği yol kendi kendini aldatmak olur. Bu dürtü ile kimileri dinsel bir davranışla kendi kendini aldatmak için icad edilmiş olan ruh kavramını kullanır ve kendisini ölümsüz saydı, kendi ruhu dediği kavramla özdesler. Kimileri şuraya buraya koydukları anıt taşları, sokak adları gibi şeylerde kendini özdeşleyerek ölümlülükten kurtulacağını benimseler. Kimileri de, kendilerini ataları, çocukları ve torunları ile özdeşleyerek aldatırlar. Matematik bizzat tümevarım ilkesiyle yaratığı sınırsız düşün dünyası ile bu kendi kendini aldatma sürecini matematikçiyi özdeşleyerek daha bilinçli bir biçimde sağlar. Kanımcı güzellik duygusu, sınırsızlık, başka bir deyimle bir özgürlük duygusudur bu. Matematiğin bu sınırsızlık duygusunu bilinçli bir şekilde yaratmasına karşın bazı algılarımız aynı duyguya bilincsiz bir şekilde yaratılabilir. Örneğin "oh çok güzel" deyip derin bir mutluluk duyuşumuz işte bu soyut özgürlük duygusu.

sudur. Böyle bir duyguyu yaratılan sanat yapıtları vardır. Örnek olarak, Beethoven'in senfonileri, Atina Akropolü, Süleymaniye Camii, Yunus, Leonardo da Vinci'nin son yemek tablosu gösterilebilir. Sorunuzda kullandığınız ritm kavramı güzellik değilim sınırsızlık duygusunun kendisi değildir. Ritm, bir çok halde tümevarım ilkesini işlerlige geçirerek o duygunun yaratılmasına vesile olur. Bazan de monotonlaşarak bir tek'lik, dolayısıyla da sınırlılık duygusu yaratır.

□ Matematikçi nasıl bir insan sizce?

■ Bir matematikçi, gerek iç gerekse dış algılarını ayrıcalıklarından büyük ölçüde soyutlayıp lojik ve tümevarım ilkesinin yardımıyla kendi beyninde örgütleyebilme yeteneğini kazanmış kişidir.

■ Matematikçi, fizikçiden, sanatçıdan, mühendisten ayıran özellikler nelerdir?

■ Matematikçinin, algılarını soyutlayıp kavram haline getirdikten sonra o kavramı oluşturmamasına neden olan algıyı tümüyle unutamamıştır. Onun örgütlediği bireyler, algılar değil kavramlardır. Aynı davranış az çok herkeste varsa da, matematiği olmayanlar yerine göre sık sık ya da ara sıra o algılara tekrar dönerler.

■ Matematik ile zekâ arasında nasıl bir ilişki vardır sizce. Orta zekâlı olarak nitelenebilecek bir kişi de matematiği iyi öğrenebilir mi?

■ Zekânın ne olduğunu bilmiyorum. Ancak çok sayıda algıyı ayrıcalıkları ile birlikte hemen kavrayabilme ve kullanabilme yeteneği zekâ olarak kabul edilirse, böyle bir yeteneğe sahip olan kişinin matematiğe gereksinimi az olur. Matematik bir bakıma, sözünü ettiğim soyutlama illeti yüzünden zekâsının sınırlılığından kurtulmak için yarattığımız bir araçtır. Sizin orta zekâ dediğiniz, benim hasta olmayan bir beyine sahip diyeceğim herkes düşünme tembelliğinden kurtulabilmesi şartıyla matematiği öğrenebilir. Düşünmenin bir hayli yarucu bir iş olduğunu da tecrübe ile biliyorum.

□ Matematik nedir?

■ Matematik biraz önce söylediğim algıların soyutlanması sonucu

ortaya çıkan kavramların tümevarım yöntemleriyle örgütlenmesi ile ortaya çıkan tablodur. Ancak bu tablo tek ressamin yaptığı değil, birbirini kovalayan matematikçi kuşaklarının bitmemiş ve bitmeyecek olan ortak yapıtıdır. Soyutlanmaların artması ile tablo genişlemekte, azalması ile de incelmektedir (genelleme ve özellemeye). Ayrıca bu tabloyu görebilmek için yukarıda sözü edilen düşünme tembelliğini yenme pahasına alınabilen yarucu bir öğrenim gerekmektedir.

□ Matematik eğitiminde evrensel yollar var mı?

■ Böyle bir şey bilmiyorum. Kendi öğreniminden yola çıkararak söyleyeyim: yüzyıllar boyunca birçok kuşağın beyninde oluşan matematik olayını, insan ömrünün bir parçasına kaydederek, yani kitapları kullanarak (okuyarak demiyorum) yaşam şeklinde sürdürerek adeta yeniden keşfetmek mümkündür. Kanımcı matematik öğreniminde böyle bir yaşam geçirmek, öğrenileni hazmetmek için gereklidir. Bir tiyatro oyuncusunun rollünü, sahnele temsil ettiği kişiyi hemen hemen gerçekten yaşamaması gibi.

■ Modern matematikten ne anlamalıyız? Ne zaman doğdu bu tür? Ondan önceki matematikten ayırdı edici yanı nedir? Modern matematik matematiğin kavramsal yapısında bütünleştirici, birleştirici bir işlev gördü mü? Matematik öğrenimi kolaylaştırıldı mı?

■ Modern matematik diye bir şey yoktur. Yüzyıllar boyunca matematikçi kuşaklarının ortak bir yapıt olarak oluşturdukları devamlı genişleyen ve devamlı incelenen bu tablo bir bütündür. Ancak matematik öğretimi için kullanılan özel programlardan söz edilebilir. 1. Dünya Savaşı sonrasında kadar ortak öğretim kurumlarında izlenen matematik programları ana çizgileriyle Öklid'in "Elemanlar" denilen kitapları çerçevesinde kalmıştır. Bu program aslında konuların nasisa özel bir ilgi duyan küçük azınlıklara hitap ediyordu. Örneğin: Orta öğrenim kurumlarında hemen her sınıfta geometri ödevlerini bir-iki meraklı öğrenci gerçekten yapıyor, öteki öğrenciler de onlardan hemen köprü körüğine kopya çekiyor. Bu yüzden öğretimin sınıf çoğunluğuna yararı çok sınırlı kalıyordu. Oysa bu günkü toplumlarda öğretimin hiç değilse orta düzeyde, daha ziyade coğuluklara yararlı olması isteniyor. Bu nedenle, iki dünya savaşası arasında başlayan ve 2. Dünya Savaşından sonra yaygınlaşan bir akım şu öneriyi ortaya attı: Düşünme tembelliğinin büyük bir coğuluk tarafından yenilemeyeceğini deneyler gösterdiğine göre ve büyük coğuluk bir şeyler öğrenirken tekrar tekrar "Bu bim pratik yaşamımda neye yaracak" diye sordduğunda, verilecek karşının düşünme tembelliğinin yilmesini gerektirmeyen çok somut bir karıştırması gerekmektedir. Oysa Öklit "Elemanlar"ındaki soyutlamaların önemli bir bölümü orta halli bir yurttaşın pratik yaşamında ancak çok dolaylı bir şekilde gereksinim duyabileceği mahiyettendir. Öte yandan matematiğin bu günümüz durumunda pratik yaşamda karşılaşılan sorunları büyük bir kısmı kişiye bellettilebilecek kural dizileri ile cavaplandırılabilir. Bunun için Öklit elemanlardaki soyutlamaların yerlerine böyle kuralları bellettmeye daha elverişli olan soyutlamaların koyulmasında fayda vardır. Bu önerinin savunucularından olan Belçika'lı bir dostumun anlatlığı bir öyküyü aktarmada yarar olacağımı sanıyorum. Bu dostum bir aralık Belçika'da bir ilkokul öğretmeninin yerini almış. Derse girdiğinde civildaşan 20 kadar çocuk kendisine hiç alırmamışlar. O da öğretmenlerde adet olan "susun derse başlıyoruz" demeyip, onları bir süre seyrettikten sonra hiç ses çıkmadan kara tahtaya dönerken yatay, aynı hızda yanyana iki küçük yuvarlak, sonra biraz aralıklla aynı hızda yanyana iki küçük yuvarlak daha yapmış. Daha sonra ilk iki yuvarlığın altına benzeri yuvarlak çiftini yapınca, o sıradan karşısındakı adamın ne yapmakta olduğunu merak ederek suspus olmuş olan çocuklar bunun sınıftaki yerleşim planını oluşturduğunu anlayarak yapılan yuvarlakların temsil ettikleri çocukların isimlerini söylemeye başlamışlar. Civildaşırlarken yer değiştirmiş olan çocukların yerlerine dönerken tahtadaki planla oluşan uyaşmazlıkları da münakaşa etmeye başlamışlar. Bu çocukların geçen yüzyılın sonunda ve bu yüzyılın başında yaşayan Cantor adındaki matematikçinin kurduğu kümeler kuramındaki ilk soyutlamayı gerçekleştirmiştir. En koyu bir soyutlama şekli olan bu işlem her toplumda bilincsiz bir biçimde günlük yaşamda kullanılmaktadır. Kişilerin isimleriyle özdeşleştirilmeleri, toplumsal yasaların ifade edilmesi, ile-

tişim aracı olarak kullanılan dil hep bu soyutlama yönteminin uygulanmalarıdır. Bu gün okullarda modern matematik adı altında uygulanan program bu soyutlamaların bilinçlenmesi şeklidir. Buna karşın Öklit elemanlarındaki ilk soyutlamalar, daha az yaygın daha özel soyutlamalardır. Ayrıca günlük yaşamın aşırı görünen gözlemlerinin soyutlamalarla kavram haline getirilmesi ve de arkasından bunlar arasındaki bağlantıların ispat edilmesine kalkışması öğrenim çağındaki insanlarda düşünme tembelliğinin güçlü direnişyle karşılaşıyordu. Örneğin bir paralelkenarın köşegenlerinin birbirlerini ortaladıklarını bir sınıf arkadaşına ispat etmeye kalkıştığında şu kritikle karşılaşmışım: "Yahu niye kafamızı yoruyoruz? Bir cetvelle ölçüp, ortalayı ortalamadıklarını derhal anlıyabiliriz." Yine bir arkadaşına bir problemin çözümünde kullanılan lojik dizileri anlatmaya çalıştım zaman, "yahu bırak şu dirdirleri, ne yapacağımı söyle" iğazlarıyla karşılaştım. Bunalardan çıkarılabilen sonuc: Öğrenim çağındaki insanların çoğunluğunun soyut düşüncə cambazlıklar yerine hazır ve makul kurallar belli olmayı yeşledikleridir. Bu da Öklit'den beri geliştirilmiş olan semboller ve tekrarlama yardımcıyla yapılmaktadır. Bunun ise düşünme tembelliğini yemekten çok daha kolay olduğu görülebilir. Böyle gözlemlerin etkisiyle sözünü ettigim akım, başlangıçta soyutlamalarını günlük yaşamımızda bilinciz olaraq yaptıklarımızla sınırlandırmayı, konuları genellikle günlük yaşamda karşılaşılanlar olarak seçmemi, ortaya kendiliğinden çıkacak olan soruların cevaplandırılmasına yaranan kuralların ilk adımda makul ve deneyime dayalı olarak öğretilmesi, kavram yaratma işinin öğrencinin tekrarlamasıyla oluşmasına bırakılması ve nihayet modern yaşam koşullarıyla daha sıkı bir uyum sağlanması öneriyordu. İşte modern matematik diye ortada dolan sözügün anlamı bu ilkelerle oluşturulan orta öğretim programıdır. Bu görüşlere bir süre sonra ben de katıldım. 1960'ların Milli Eğitim Bakanlığında bir çok ülkelerde olduğu gibi yeni programların bide de uygulanmaya başlanması sözlü olarak tavsiye ettim. Ancak yeni sembollerin ve kuralların kullanılmasının, bilgelik taslama eğilimleri yandırabileceğini, bunun da içeriği olmayan sözcüklerle yetinilmesi gibi sonuçlar yaratabileceğini hatırlatarak, bunun öğretimi asıl amacından

Istanbul temsilcimiz S. Dikna Erden, Arf ailesi arasında.

uzaklaşacağı, bu sebeple uygulamada çok dikkatli davranılması gerektiğini de söyledi. Üzüntüyle söyleyeyim ki, korktuğuma uğradım.

Matematiğin tümüyle mantığa indirgenmesi çabaları bu yüzyılın başında yoğunlaşmıştır. Russel'in bu yönde çabalara karşı Gödell'in buluşlarının anlamı neydi? Gödell matematik gibi disiplinli, tutarlı ve içergüsü itibariyle derin harmoniyi yansitan bir yapının, kendi içinde sanıldığı kadar bütünlüğe sahip olamayabileceğini mi göstermiş?

Matematiğin lojik, tümevarım ve soyutlamalarla oluşturulan ve birbirine eklenebilen bir düşünsel tablolar koleksiyonu olduğunu yukarıda belirtmişim. Ancak algılarımızda yaptığım soyutlamaların seçiminde, bunların arasında tutarlı olmaları başka kural veya koşul yoktur. Bu yüzden bazı hallerde antinomi denilen bazı tutarsızlıklar ancak tablo bir hayli ılıerdeki sona ortaya çıkmaktadır. Matematikçiden ziyade filozof gözüyle baktığım Russel, Gödell gibi kişiler bazı soyutlamalarda düzeltmeler yaparak böyle bazı antinomileri gidermişlerdir. Ben böyle konularla profesyonel olarak ilgilenmemdim. İlgilendigim konular daha somuttu.

Matematiğin felsefi temelleri nelerdir? Matematik Tarihi büyük beyinlerin sezgiye ve tabii önceki birikimlerle, yaratıkları bir çarpıcı gerçekler kronolojisi mi? Yoksa ona sosyal bir içerik mi vermemiyiz?

Matematik bir yapıyı tümü ile

belirten şey, tekrar tekrar sözünü ettiğim soyutlamalardır. Bu işi yaparken bir takım semboller ve bu semboller arasında aksiyon dediğimiz bir takım bağıntılar sezeriz. Kanımcı aksiyonların seçimi, toplumsal gereksinmelerin dürtülerile ilişkilidir. Büyük beyin diye bir şey bilmiyorum. Ancak bazı tescüflerle sabırla işleyen bazı beyinler böyle dürtülerle evvela sezinler ve arkasından onları aksiyonlar haline getirirler. Ne mutlu o beyinlere...

Sağlam bir matematik ekolünün oluşması ve kendini sürdürmesi sizce nasıl bir süreçtir? Burada yetenekli bireylerin rolü nedir? Kollektif çalışmanın etkisi ne kadardır? Geçmişin birikimi ve ulusal kültürün ayırtıcı özellikleri bir matematik ekolünün oluşmasında önemli midir?

Temel koşul olarak, o toplum bireylerinin özgürlük, özellikle iç özgürlük isteklerinin bilinçlenmesini görüyorum. Bu bilinci istek dürtüsü ile, gerek doğa tarafından konulan, gerekse toplum bireylerinin etkileşmeleri ve de yeryüzündeki diğer toplumlardan etkileri ile oluşan sınırlamalar tanınacak ve yine doğal eğilimi ile bu sınırlamaları azaltma gereksini bilinci hale gelecektir. Bu koşullar altında, yukarıda sözünü ettiğim düşünsel sonsuzluk estetiği kendiliğinden oluşacak ve toplum bireylerinden bazıları düşünsel, bazıları da kültürel alanda kendilerini yaratıcılığa götürebilecek bu güçle sonsuzluk estetiğini sezinelicektir. Bu görüşe göre, bir toplumda kültürel, bilimsel ve bu arada matematiksel gelişmeler ancak bir

arada olmaktadır. Toplumumuzda şu anda bilinçli bir özgürlük isteğinin böyle bir düzeye geldiğini söylemeyeceğim. 50 milyona yaklaşan nüfusumuza göre tektili söylemeyeceğim matematikçi de başka toplumlardaki ekollerin ürünüdür. Bununla beraber bu teknikler, sözünü ettiğim süreci kabul etmekten gerekliydi.

Bilgisayarların yaşamın her alanına girmesiyle matematik araştırmalarında ve matematik üretime bir yavaşlama, bir zihni tembellik bir işin kolayına kaçma olabilir mi? Bilgisayarlar her derde deva bir işlevle mi sahip oluyorlar? Yoksa onların daha gelişkin hale gelmesi yine temel matematik yapıları zorunu kılıyor mu?

Bilgisayara ilgili sorularınızın ikisine de cevabım evet. Bununla beraber bilgisayarların bilimsel çalışmalarında kullanılması ve genellikle harciyle denilen nev'iden işlerin bilgisayarlara yaptırılması zaman kazanma ve gereksiz yere insan beyinin yorulmasını önleme bakımından çok yararlı olur. Ancak bilimsel çalışmanın, anlama ögesini içeren bölümleri insan beyini tarafından yapılmalıdır. Özellikle bu hususda öğrenim çağındaki gençlerin bilgisayar kullanmalarında bu hususa titizlik gösterilmesi gereklidir. Aksi halde düşünme tembelliği yaygın bir şekilde kökülenir.

Günümüz dünyasında en güçlü matematik okulları nerelerdir? Eğitiminiz esnasında edindiğiniz izlenimlere dayanarak matematiğin

Bati kültürü içinde özgün bir yere sahip olduğunu söyleyebilir misiniz?

Günümüz dünyasında en güçlü matematik okullarının nerelerde olduğu sorunuza güvenilir bir cevap veremeyeceğim. Matematik yayınlarını hiçbir zaman gereği gibi izleyemedim. İlklerim hemen daima, şu veya bu matematiksel yapıyı anlamak şeklinde oldu. Ve o yapıyı kendi düşüncemde oluşturmaya çalıştım. O konuda başkalarının ne yaptıkları beni ancak ikinci derecede ilgilendirdi. Yayınlara ancak anlamlamaya çalıştığım yapıya sevmem anlama sürecim içinkullanabileceğim hazır bilgileri almak için başvurdum. Tipki bir duvar ören duvarının tuğla kullanması gibi. Tuğlayı kullanır fakat tuğanın yapılışıyla pek ilgilenmez. Bugün ise yayınları hiç izleyemiyorum. Gerkesinme de duymuyorum. Paris, Göttingen ve Princeton gibi yerlerin güçlü matematik merkezleri olma özelliklerini korudukları kanıslıyorum. Matematiğin batı kültüründe özgün bir yeri olduğunu söylemek için, o güçlü merkezlerde bulunmuş olmanın gerektiğini sanıyorum. Ancak bu merkezlerde bulunulduğu sıralarda benim gözlemime göre insan ister istemez anlama hırsını gemleyen bir tartışma havasına giriyor ve asıl amacını geçici olarak kaybediyor. Buna karşın bu tartışma havasının insan beyinde yarattığı pırıltılar o merkezlerden ayrıldıktan sonra, tartışma havasından kurtulunca geriye gelen anlama sürecinde bir çeşit nirengi noktaları haline geliyor ve verimin artmasına neden oluyor.

Cumhuriyet Türkîyesinde matematiğe uluslararası önemi olan katkılar yapıldı mı? Ülkemizde bir matematik ekolünün var olduğunu söyleyebilir miyiz?

Cumhuriyet Türkîyesinde matematiğe uluslararası önemi olan katkıların yapıldığı konusunda bir şey söyleyecek durumda değilim. Ülkemizde bir matematik okulunun var olduğu henüz söylenemez kanıslıyorum.

Osmanlı dönemi Türkîyesinde matematiğin durumu neydi? Osmanlı kültürü içinde matematiğin kendine özgü bir yeri var mıydı? Osmanlı toplumu büyük matematikçi yetiştirdi mi?

Osmanlı döneminde matematik hiç bir zaman olmadı. O toplumun yetiştirdiği bir matematikçi den haberde değilim.

1933 Üniversite Reformu sırasında Almanya'dan ülkemize kaçan bilim adamlarının olduğunu biliyoruz. Bunlar arasında ünlü matematikçiler de vardı. Örneğin Richard Von Misses ve Courant gibi. Bunların ülkemde bir matematik ekolü kurulmasında rolleri olduğunu? Kitap yazdilar mı? Doktora tezi yönettiler mi? Ülkemizden ayrıldıklarında arkalarında bir birikim bıraktılar mı?

Yillarda ülkemize gelenler arasında Courant yoktur. Ülkemize gelmesi girişim düzeyinde kalmış, İstanbul'a sadece uğramış ve New York'a gitmiştir. R. Von Misses'e gelince 1933'den 1939 yazına kadar alçak gönüllülükten yoksun kişiliği yüzünden matematikçi kişiliği ölçüünde sayabilecek bir iz bırakmadı. Bununla birlikte, müslümanlığın bir sloganı "Bilimi nerde olursa olsun öğreniniz" sözünün doğru şekli olan "Bilimi keşfediniz, bulunuz" düşüncesinin benimsenmesine ve bu işin sadece batılılara özgü olmadığını sınırlı bir ölçüde de olsa anlaşılmasına önemli katkısı olmuştur.

Günümüzde ülkemdeki matematik eğitimi yeterli düzeyde mi? Üniversitelerimizde özgün araştırmalar yapılmaktır mı? Bugün teknolojik ilerlemenin güçlü temel bilim araştırmalarına dayandığı her zamanın daha belirgin ülkemizin bağımsız ve çağdaş bir teknolojik üretim için yeterli temel bilim potansiyeli olduğu söylenebilir mi?

Uluslararası bilim dünyasına ülkemizin adını yazdırın ulusal değerimiz: Cahit Arf

■ Günümüz Türkiye'sinde eskiye oranla, çok ilerde olmasına karşın yeterli düzey ve yaygın olmaktan uzaktır. YÖK'ten önce bir iki üniversitede gerekli düzeye çok yaklaşmış olmakla beraber YÖK'ün etkisi ve oluşturduğu psikolojik huzursuzluklar nedeniyle bu bir iki üniversitede düşüş olduğunu sanıyorum.

□ YÖK'le birlikte üniversitelerimiz yeni bir döneme girdi; Bunu biliyoruz. Öğrenci sorunlarından rotasyona, yeni üniversite personel yasasından müfredat programlarına kadar hemen hersey YÖK'ten şu ya da bu biçimde etkilendi. Temel bilim araştırmaları açısından YÖK'ün etkisi ne oldu?

■ YÖK, bazı bölgüleriyle gerçek anlamda üniversite olmaya yaklaşmış bulunan biriki kurumumuza da içine alan ve adına "Üniversite" dediği, orta öğretim yaratı. Oysa gerek bilimadamları potansiyeli bakımından olsun, gerekse sadece bir diploma edinmeye uğraşan kalabalık bir kitle dışında üniversite öğrenimi yapmayı içtenlikle isteyen öğ-

renci potansiyeli bakımından olsun, ancak 1-2 üniversitedi besleyebilecek durumda olan toplumumuzu, gerçek anlamda üniversitelere kabuṣma beklentisinin, bu üniversitede enflasyonu ve üniversitelerin bir merkezden yönetilmeleri yüzünden çok gerilemiş olduğunu sanıyorum. Üniversiteler hükümet kararlarıyla değil, sözünü ettigim iki potansiyelin artması ile oluşur. Bilim için gerekli olduğunu düşündüğüm estetiğin toplumumuzda zaten zayıf olan varlığını YÖK'ün büsbütün yok etmesi olasıdır. Bu arada benim için bir öğretim kurumunun ilk, orta veya yüksek öğretim kurumu olması saygınlık bakımından farklar yaratmaz. Bunların farkları sadece amaçlarına uygun ihtisaslaşmalarıdır. Yoksa saygınlıklarını aynıdır.

□ Matematikçinin ya da daha genel olarak bilim adının topluma karşı sorumluluğundan söz edebilir miyiz? Böyle bir kategoriden ne anıamalıyız?

■ Matematikçinin ve daha genel olarak bilim adının, topluma karşı salt bilim adımı özelliğinden ötürü etik bir sorumluluğun olduğu kanısında değilim. Ancak, bilim adımı yukarıda belirttiğim estetiği dolayısıyla yakın ve uzak çevresinde mutluluk görmek gereksinimindedir. Bu sebeple etik bir sorumluluktan önce bilimsel bir zorunluluk söz konusudur. Bunun içinde elinden geleni yapar.

Arf: «Sevgi ve Anlamak Hırsı... Bu İki Dörtü Yaşamım Boyunca Etkinliğini Korudu.»

Bilim adımı olmadan çevremin, raslantıların, varsa yeteneğimin etkileri herhalde olmuştı. Ancak bunların karşılıklı ölçüleri kestirecek durumda değilim. Kişiliğimin olmasını sezinlediğim ölçüde anlatmaya çalışıyorum: Çocukluğum toplumumuzda ulusal duyguların yeni yeni oluşmaya başladığı dönemde geçti. Bu eğilim gerek okul çevrelerinde gerekse aile çevreerde sürekli işleniyor. Bunun sonucu olarak o devirde kendimi koyu bir Müslüman ve soy anlamında koyu bir milliyetçi olarak anımsıyorum. O kadar şartlanmıştır ki, Türk ve Müslüman olanlar birinci sınıf insanlar, Müslüman olup da başka soydan olanlar ikinci, geriye kalanlar da üçüncü sınıf insanlardı... Satafatlı Osmanlıca ve Arapça yüksek düşünelerin ifade edilebildiği yegane iki dildi. Öteki diller ancak getirgötür gibi hususlarda kullanılıblardı. Kaldı ki, o dilleri konuşanların getir-götür'den başka diyecekleri bir şey olamazdı. Övünlecek şeyler, kahramanlıklar, savaş kazanmalar, ülke zaptemeler ve dinsel değerlerdi.

İlkokul öğrenimimin sonuna doğru bu durumda ilk önce belli

belirsiz, daha sonra da bilinçli hale gelen bir değişme oldu. Soy milliyetçiliğim, dindarlığım devam etmekle birlikte, övünlecek şeylerin kahramanlık, savaş kazanma, ülke zapteme gibi şeyler olmayıp, övünlecek şeylerin bilimsel marifeler olmaları gerektiğini düşünmeye başladım. Öğrendiklemdede, hep o aşağılık gördüğüm yabancılardan adları geçiyordu: Tales teoremi, Pithagor teoremi, Arşimed kanunu, Pascal, Amper, Ohm gibi... Bu çelişkili durumda düşünmem neydi? Türkler yine üstün soy, Müslümanlık yine de üstün dindi. Ancak bu üstünlükler, çeşitli koşullar yüzünden geçmişte kendini yanlış bir yönde gösterdi. Geçmişin bu yanlışlığı düzelttilmeli ve bundan böyle, olandan çok daha güzel marifeler yaratmalydı. Bilimadamları olma düşüncesinin bilincimde bu şekilde peydah olduğunu sanıyorum. Kişinin kendi kendini övmesinin çırkınlığını 5-6 yaşlarından biliyordum. Ama övülmekten mutluluk duymayan bir zaaf olduğunu ancak orta öğrenimimin sonlarına doğru farkettim. Bu nedenle olacak, bir soya mensup bulunmak veya bir kahramanlık ya da bilimsel bir marifet yüzünden övül-

menin ötesinde, özekek daha güzel mutluluklar olabileceğini düşündüm. Böylece gerek kendimde gerekse mensubu olduğum toplumda övünlebilecek öğeler bularak mutluluk yerine, çevreme sevgi besleme mutluluğu, bilimsel marifet yaratma hırsı yerine de, anlamak hırsı geldi. 18-19 yaşında oluşan bu iki dörtü önden sonra bütün yaşamım boyunca etkinliğini korudu.

Bugün geriye baklığında begenmediğim davranışlarım olduğunu görüyorum. Ancak sezinleyebildiğim ölçüde, sevmış olduğum yönünün bugün benim için en uygun olduğu kanıstandaydım.

Not: Ord.Prof.Dr.Cahit Arf'ın özeçmiş ve bilimsel kimliğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için *Bilim ve Sanat'ın 14. sayısında (Şubat 1982) Haluk Tosen arkadaşımlızın imzasıyla yayınlanmış "Dev Bir Ulusal Değer: Cahit Arf" başlıklı yaziya bakılabilir. B.S.*

YÖK: TÜRKİYE'DE LIBERAL ÜNİVERSİTENİN ÇÖKÜŞÜ

■ Gündüz VASSAF

dir. Böylece bugün Türkiye'de üniversite sağ totaliter düşüncenin tekeline bırakılmıştır.

Bilimsel Özgürlük: TANIMI VE GEREKÇELERİ

Aşağıda kısaca yer alan akademik özgürlük ve bilimsel özgürlüğün tanımları, gerekçeleri ve tarihi, YÖK'ün bu liberal kavramlarla da hi nasıl iletişimi açıkça sergilemektedir.

Akademik özgürlük ve bilimsel özgürlüğün iki ana boyutu vardır. İlk akademisyenlerin düşünce, konuşma ve yayın yapma özgürlüğüyle birlikte iş güvencesidir. Kuşkusuz bu özgürlükler demokratik toplumlarda herkese tanınan haklardır. Ancak birçok meslekten farklı olarak akademisyenlere tanınan bu özgürlük, maaşını ödeyen ya da ödenen maaşı denetleyen kurumun, akademisyenin düşüncelerine hiçbir şekilde karışma hakkı olmadığı anlamına gelir. Başka bir deyişle, devlet ya da işveren akademisyene "düşünmek" için para verir ama düşüncelerine hiçbir şekilde karışamaz. Akademisyen araştırma, yayın ve ders verme faaliyetlerinin içeriğini belirlemekte özgürdür. Özgürlüğün ön koşulu ise iş güvencesidir. İşveren ya da devlet akademisyenin düşüncesini beğenmese dahi, beğenmeye ona ekonomik haklarını, kürsüsünü, matbaasını, toplantı ödemesini, pasaportunu sağlamaya zorundadır.

İkinci boyut kurumsal özgürluktur. Üniversite tüm politika ve etkinliklerini, üniversite dışı hiçbir kurumun müdahalesinde maruz kalmazsınız yürütür. Ne mütevelli heyeti, ne kral, ne de devlet üniversitenin özerliğine karışabilir. Üniversitenin var olabilmesi için gerekli maddi olanaklar ve alt-yapı sağlarlar, o kadar. Bunun ötesinde üniversiteyle ilişkileri ancak, İngiltere'de tüm üniversitelerin başında Kraliçe'nin bulunması gibi, semboliktir. Çeşitli konularda üniversitesi uyarıbseler dahi, pratikte üniversitelerle ilgili belirleyici kararlar üniversitenin kendi tarafından verilir.

Liberal Batı devletlerinin üniversiteleri ve akademisyenlere bu kapsamında geniş bir özgürlüğü tanımlı olmanın temel gereği, bireysel haklardan çok, gene toplumun ya da devletin çıkarları ancak en iyi bu şekilde sağlanlığı içindir. Batı'daki burjuva demokrasilerinin kurulmasında kilise totaliterizmine karşı

akademik özgürlük ve özerklik mücadelesinin, teknolojik gelişmeyle birlikte, belirleyici bir rolü olmuştu.

Akademik özerklik ve bilimsel özgürlüğün diğer başlıca gerekçeleri arasında öğrencilerin öğrenme hakkı yer alır. Özellikle üniversite aşamasına gelmiş genç kuşakların en temel haklarından biri kendilerine bilgi aktarılmasından çok, herhangi bir konuya ilişkin tüm görüşleri etrafıca tanıtmaktır. Aks halde, üniversite öğretiminin temel görevi olan eleştirel düşünce ortamı yaratılmamış olur. Tek bir görüşün okutulması dogmatizme, herhangi bir görüşün okutulmaması ise sansüre yol açtılarından, öğrencilerin bu en temel öğrenme haklarının sağlanmaması liberal bir üniversitede söz konusu olamaz.

Diger bir gerekçe ise gene bilimin kendi özelliğinden kaynaklanır. Bugün benimsenen buluş ve kuramlar zamanında egemen görüş ve politik güç dengelerine ters düşüğünden engellenmek istenmiştir. Galilei buna bir örnektir. Bilim adamının toplumsal sorumluluğu vardır, kendisini halkına ya da devletine beğendirmeye zorunluluğu ise hiç yoktur. Bertrand Russell'ın dediği gibi, "bilim adamı çağının değil, gelecek çağın adamı" da olabilir. Bu basit gerçeği anlamayan din ve devlet adamları ve sanıldığından daha da çok olan sözde bilim adamları, tarih önde gülünç düşmüştür, ibretle anılmışlardır. Bilim adamları için iş güvenliğinin gereklisi, bilimin ve dolayısıyla uzun vadede toplumun bu densizliklerden korunmasıdır.

Akademik özerklik ve bilimsel özgürlüğün gerekçeleri akademisyenlerin denetimsiz olduğu ya da olması gerektiği anlamında anlaşılmamaktır. Liberal devlet anlayışının temel inancı en iyi denetimin gene özerklik ve özgürlük ile sağlanacağıdır. Bilim adamı da herkes gibi hata yapabilir ya da kimilerine göre "yanlış yola" düşebilir. Ancak onun hatalı gene onun gibi aynı alanda ihtisas yapmış bilim adamları tarafından gün ışığına çıkarılabilir. Kalıcı ki düşünceleri sorgulanın ya da görevine son verilmesi istenen bilim adamanın herseyden önce kendisini meslektaşları önünde savunma hakkı olup, sorgulamanın ya da "yetersizliğinin" nedenlerinin en küçük ayrıntısına kadar soruşturmadan çok önce yazıyla kendisine bildirilmesi gereklidir.

BİLİMSEL ÖZGÜRLÜK: TARİHİ

Batı Avrupa'da liberal üniversite anlayışının gelişmesi yeni buluşların hızlandırdığı teknolojik gelişmenin etkisi ve kiliseye karşı burjuazinin güçlenmesiyle başlar. Özgürce yapılan bilimsel deneylerin bulguları ve yeni buluşlara ilişkin bilgilerin halk arasında yayılması, bir yandan kilisenin otoritesini zayıflatırken bir yandan da burjuaziyi güçlendirir. Böylece akademik özerklik bir üniversitenin resmi politikası olarak (Libertas philosophandi) ilk kez tıcart burjuazisinin hızla güçlendiği Hollanda'da, Leiden Üniversitesinde

mesi sonucu, öğretim üyeleri dolaylı ya da dolaylı olarak Hitler'e hizmet etme durumunda kalmış ya da üniversitelerinden ayrılmışlardır. Bu arada üniversitelerinden istifa eden ya da atılan bilim adamlarının bir kısmı da Türkiye'ye gelmiş, kimi de üniversitenin gelişmesinde bizde önemli katkıları olmuştur. Üniversite özerkliğinin sarsıldığı bir diğer örnek de 1950'lerin McCarthy dönemi Amerika'sıdır. Çok sayıda bilim adamı "solcu ya da vatan haini" oldukları gereğesi ile tüm hukuk kuralları çiğnenerek üniversiteden atılırken, bir çok üniversitede de öğretim üyelerinin Amerikan devletine bağlılığı andırmaları zorunlu kılınmıştır. Ne varki

versite tarihine ve kültür mirasına sahip çıkmadığı için unutulmuş ve unutturulmuş olduğundan, genç kuşakların bilgisi için burada kısaca değinmek istiyorum.

Türkiye'de 1945-50 yılları arasında, bir yandan demokrasiye geçiş için önemli bir kımildama başlamış iken, bir yandan da "Milli Şef" İnönü'nün Tek Parti döneminin baskıcı rejimi süreğelmektedir. Hükümetin gençleri kısırtırması sonucu çıkartılan 4-5 Aralık "Tan Gazetesi" olayları, matbaanın yıkılması ve Sertellerin tutuklanması, "Zinciri Hüriyet" gibi dergilerin yasaklanması, Sabahattin Ali cinayeti, aydın sığınanları hep bu yillarda rastlar. Henüz emekleme döneminde olan yeni kurulmuş üniversitelerde başkaya kurban verir, ilk kurban İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi doçentlerinden Mehmet Ali Aybar'dır. "Kağıt Üstünde Demokrasi" adlı bir yazısından ötürü üniversitede ilişkisi kesilir.

Aynı sıralarda üniversitede propaganda yapıyor gereğisiyle, düzmece bir ihbar sonucu psikoloji Profesörü Muzaffer Şerif kısa bir süre için hapishanede hücreye kapatılır. Ancak tutuklanması için hiçbir yasal gereklilik bulunamayınca serbest bırakılır. Princeton Üniversitesinden gelen bir çağrı kabul edip Türkiye'ye bir daha dönmemek üzere Amerika'ya gider. Kısa bir süre sonra da hazırlıklarını D.T.C.F.'de tamamladı ve bugün tüm dünyada sosyal psikolojinin başyapıtlarından biri sayılan "Outline of Social Psychology" adlı kitabını yazar.

Bu arada "Milli Şef" rejiminin aydınlar üzerindeki baskısı giderek yoğunlaşır. Ankara Üniversitesi Doçentlerinden Behice Boran'ın "Toplumsal Yapı Araştırmaları" kitabı dağıtılmadan toplanır. Derken 1948'de D.T.C.F. öğretim üyeleri Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav ve Behice Boran, görevlerini kötüye kullandıkları savıyla Ankara'da mahkemeye verilirler. Hepsi beraat eder ama, yönetim aydınları sindirmek için kararlıdır. Bu kez de yirmi bir kişiyle birlikte bu hocaların kursuerlerinin kaldırılmasına karar verilir. Eşine dünyada ender rastlanan bir uygulamayla üniversitedeki tüm sosyoloji ve folklor dersleri kaldırılır.⁵

İnönü rejiminin yaptığından zararlı çıkan gene ülke oldu. Türkiye'de çalışma olanaklarını yitiren folk-

lorcu Boratav, Paris'de Sorbonne Üniversitesine, siyaset bilimci Berkess Kanada'da McGill Üniversitesine gider. Aybar ve Boran Türkiye'de politik yaşama atılır. Bu kişiler ya Batı'da kendi bilim dallarında ya da Türkiye'nin düşünce hayatında önemli roller oynamışlardır.

Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesi, bekłentilerin tersine aydınlar üzerindeki baskıyı artırmıştır. Bu baskılı dönemlere karşı yavaş yavaş gelişen tepkilerin birikimi 1961'de patlak verdi. Yeni Anayasa ile birlikte üniversitede tanınan özerklik Türkiye'de yirmi yıl gibi kısa bir dönemde yaygın araştırmacı faaliyetlerine, zengin yayın ve kitaplara yol açtı. Üniversitede yeni kuşaklar Türkiye'nin sorunlarını araştırır, tartışır oldu. Dünya bilim literatüründe yer alan Türkiye bilim adamlarının sayısı giderek arttı. Artık Türkiye'nin kalkınma planları, eğitim sorunları, maden rezervleri ve tüm bunların genel ekonomi-politika'daki yeri yalnızca yabancı ve genellikle A.B.D.'li uzmanların raporlarına göre değil, Türkiye üniversitelerindeki çalışmaların işi içinde tartışıyor, belirleniyor.

Bu parlak dönem YÖK'le birlikte kapanmıştır. Artık Türkiye'yi uluslararası ilişkilerinde temsil edecek yeni kuşaklar bile, çeşitli üniversitelerin öğretim programından ilgili dersler kaldırıldıktan, yetişirilememektedir.⁶ YÖK uygulamalarını kamuoyunda haklı gösterme amacıyla ortaya atılan, YÖK öncesi üniversitenin gençleri anarşik olaylara teşvik ettiği iddiası ise, devletin kendi araştırmaları ve resmi belgelerde yalanlanmıştır.⁷ Çeşitli nedenlerle üniversitede alınmaya zorlanan öğretim üyelerinin sayısı son duruma göre, Türkiye'deki dokuz üniversitenin, yani Türkiye'deki üniversitelerin üçte birinin öğretim üyesi sayısından daha yüksektir.⁸ Görünen odur ki Türkiye'ye liberal üniversite anlayışı bile çok görülmektedir. Süphesiz önumüzdeki yıllarda YÖK ve "İhsan Doğramacı Olayı" daha geniş bir şekilde kamuoyu önünde aydınlığa kavuşacaktır.

Amerikan ve Dünya Bankası uzmanları birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bağımsız düşünün insan yerine, üçüncü dünyaya ihrac itikleri teknolojiyi uygulayacak ara meslek elemanları yetiştirmeyi istemektedir. Türkiye'de iktidar partisinin IMF politikasının uygulayıcısı olduğu gibi YÖK'de bu amaçların

gerçekleşmesine aracı olmaktadır. Parlamentoda artık YÖK'e ilişkin bir soruşturma açılması savsağlanmamalı, YÖK uygulamalarına ilişkin cılız tartışmaları sürdürmek yerine nedenleriyle birlikte bu talep sürekli kamuoyunun gündeminde tutulmalıdır.

İNSAN HAKLARI VE ÜNİVERSİTE

Dünya boyutunda yaşanan ekonomik bunalım, kimi ülkelerde üniversitenin maddi özerkliğinin sınırlamasına, üniversitede özel teşebbüs ve üniversitede ilişkilerin coğalmasına neden olmaktadır. Örneğin özel teşebbüs ilişkileri giderek girişleşen bir Harvard Üniversitesi nükleer savaş tehlikesinin abartılmaması gereğine ilişkin rapor yayımlamaktadır.⁹

Kimi ülkelerde de bilim adamları üzerindeki siyasi baskular giderek yoğunlaşmaktadır. Örneğin birçok ülkede Barış'tan yana bilim adamları tutuklanmakta ya da sığınma gönderilmektedir. Galileo Galilei'nin yaşadığı dönemde 400 yıl sonra bilimle uğraşmak tekrar tehlikeli bir meslek haline gelmiştir. Bir bilim adamı olarak görevlerini yaptıkları, yani gerçeği öğrenmek istedikleri ya da gerçeği söylemek için, bilim adamları işlerinden olmakta, tutuklanmaktadır, en temel insan haklarından yoksun bırakılmaktadır.¹⁰

Tüm bunların karşısında "Galileo Galilei'nin Yaşanmış Ökübü" nü tiyatrolarda izleyen seyirciler, seyirciliklerini yaşamlarında sürdürmemeliler.

1. "Boğaziçi'nde Zorlulu Tatil" Nokta, 27 Şubat-4 Mart, 1984, Cilt 2, Sayı 1, s. 26

2. International Encyclopedia of the Social Sciences, The Mac Millan Co., Cilt 1, 1968, s. 5

3. A.g.e., s.5

4. A.g.e., s.8

5. Sabiha Sertel, Roman gibi, Ant Yayınları, 1966, s. 394

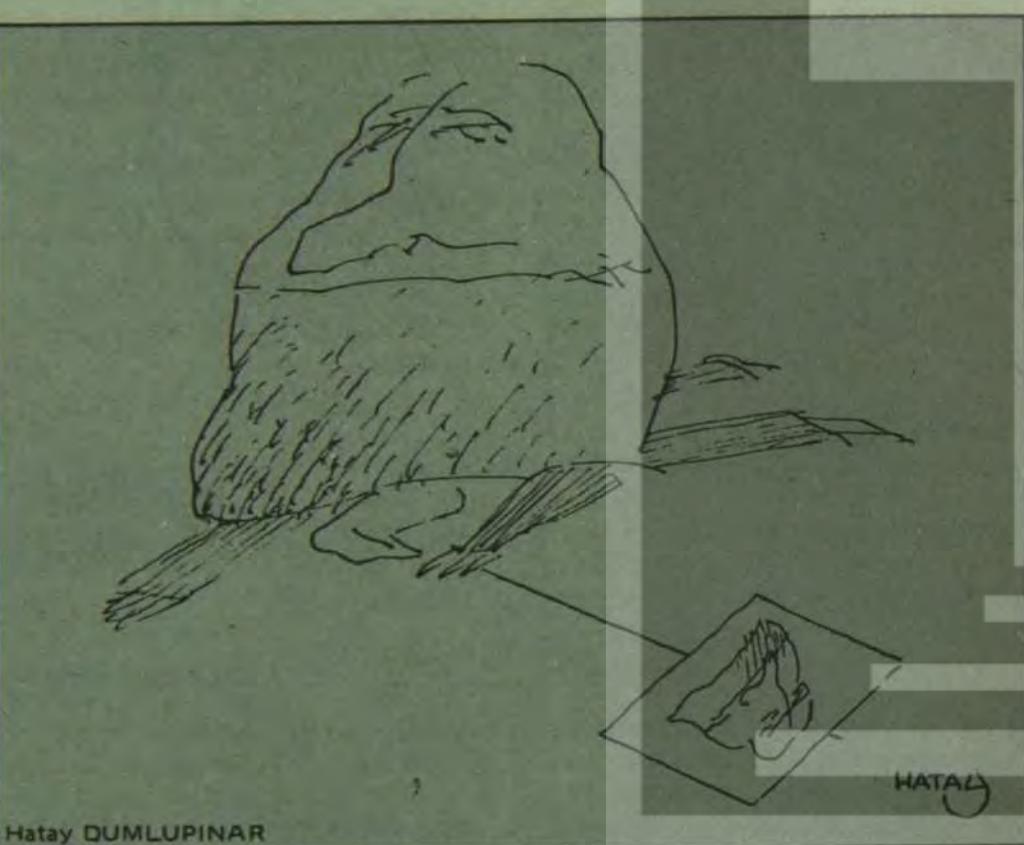
6. Ömer Madra, Cumhuriyet, 13 Aralık, 1982, "SBSF'de Bir Ders Programının Anatomisi"

7. Somut, 1 Nisan, 1983, s. 1

8. Somut, 13 Ocak, 1984, s. 6

9. Harvard Üniversitesi Rektörü Derek Bok nezdinde kamuoyunu nükleer savaşın boyutlarına ilişkin aydınlatmak üzere hazırlanan rapor (1983)

10. Gündüz Vassaf, "Human Rights, the Pursuit of Knowledge and the Death of the University", Birleşmiş Milletler Yılığı, Ankara, Aralık, 1983.

HATAY DUMLU PINAR

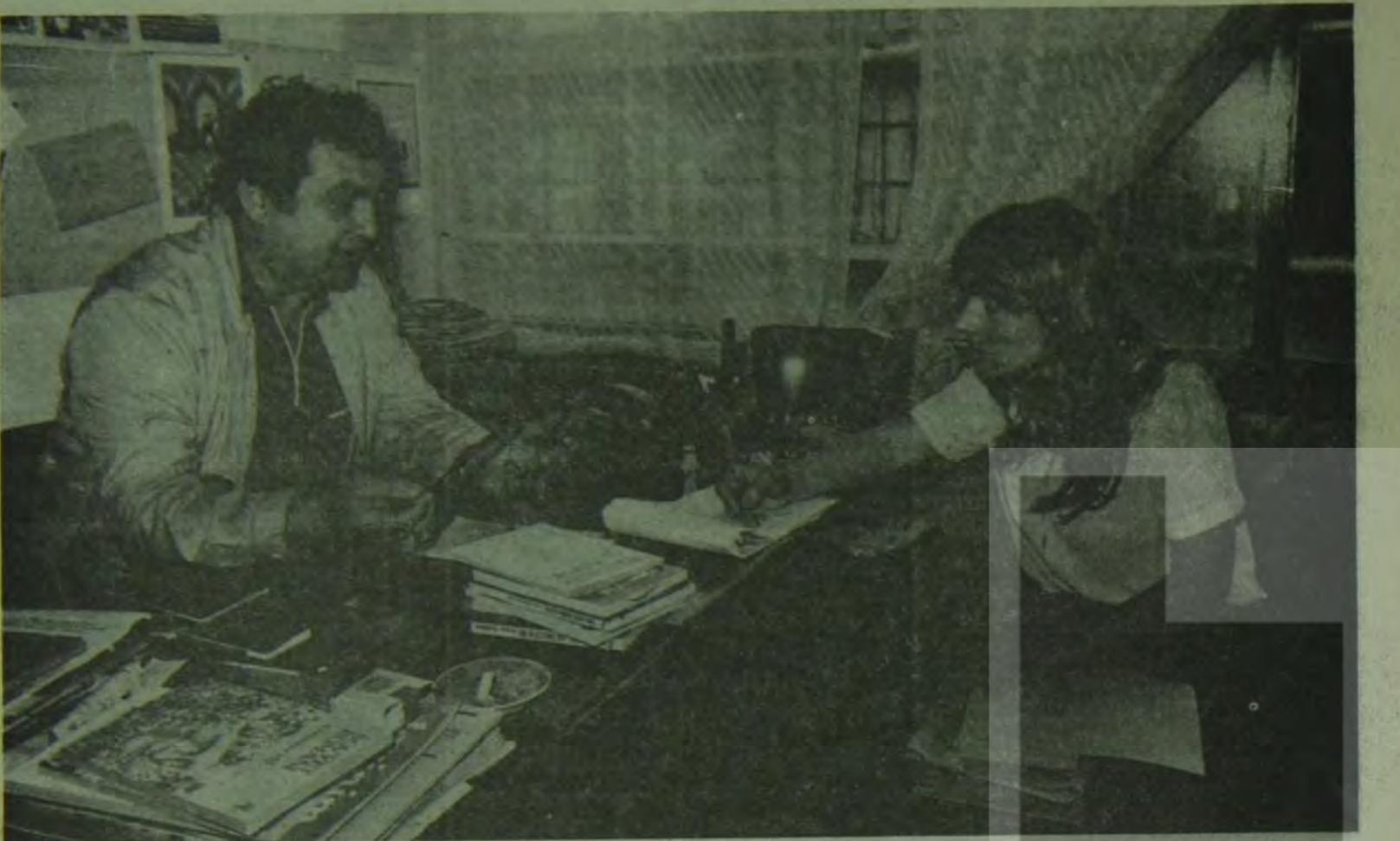
yer almıştır (1574).² Ancak Onyedinci ve Onsekizinci yüzyıllarda da Avrupa'da genel olarak süregelen din-eğitim birligi sonucu bilimsel araştırma üniversitede dışı kuruluşlarla sürdürilmiş İngiltere'de Royal Society 1660; Almanya'da Academy of Sciences 1700; Amerika'da Philosophical Society, 1743, ve laik düşüncenin egemen devlet görüşü olarak benimsenmesiyle de Ondokuzuncu yüzyılda üniversitede özerkliği ve bilimsel özgürlük çeşitli ülkelerde anayasaya garantisi altında alınmıştır.³

Ne varki yakın tarihte Batı ülkelerinde de üniversite özerkliği devletin saldırganına uğramıştır. Bunun en belirgin örneği faizm dönemi Almanya olup üniversitenin devlet ideolojisine bağlı duruma getiril-

Amerika'da üniversite ve üniversiteler bu saldırıyla boyun eğmemiş, kurumlarına sahip olmuş ve üç-dört yıl içinde üniversitede, akademik özgürlükler konusundan da bilinçli hale gelmiştir.⁴

Türkiye'de Üniversite Özerkliği: 1948 D.T.C.F. OLAYLARINDAN 1982'de YÖK'E

Yukarıda verilen örneklerle aşağı yukarı aynı yıllarda Tek Parti "Milli Şef" İnönü Türkiye'sinde de üniversite özerkliği olmadıktan kimi bilim adamları üniversiteden ayrılmaya, yurt dışına gitmeye zorlanmış, üniversitede ancak 1961'de özerkliğe kavuşabilmisti. Kamuoyuna Dil Tarih Coğrafya Fakültesi olayı olarak yansyan bu aydın kiyımı, uni-

AFŞAR TİMUCİN: "Aydın'ın Dünyasında Büyük Aşmazlara Yer Olmamak Gerek..."

■ Söyleşi: Sadika Dikna ERDEN

□ "Aydınlardır Sınıfta Kaldı" başlıklı bir yazınızda bazı noktaların daha da açılması gereği inancıyla aydının tanımını yaparak konuşmaya başlayabilir miyiz?

■ Aydın insanın, yaşadığı dünyadan özelliğini, koşullarını, aşmazlarını doğru olarak kavramış insanı anlıyorum.

□ Yani bir takım mı bunlar?

■ Hayır. Kafamda böyle bir şey yok.

□ Ya?

■ Aydın dedığımız insan, her kesimde ya da her sınıfı, insanla ilgili sürekli sorular soran yetkin insan; Araştırmaçı insan, bilgili

insandır. Nice diplomi insanlar tâmişidir, dünyadan haberi olmayan...

□ Diplomali cehalet mi demek istiyorsunuz? Veya diplomasız bilgelik mi?

■ Aşağı yukarı... Nice insanlar da tanımsızdırki, kendialçak gönüllü koşulları içinde sürekli olarak birşeylerin sorgulayıcılırlar; araştırıcılarırlar. Dar bir çevrede kitaplarıyla yaşam karşısındaki büyük ilgiyle insana biraz daha ulaşmaya çalışan bir öğretmeni düşünün. Her gün yeni bir şeyle öğrenmeye bu öğrendiğini insanlara aktarmaya bu arada herşeyi biraz daha aydınlık görmege çalışmaktadır. Nice işçi tâmişidir; gündelik yaşamın ağır koşullarını aralayarak insana biraz daha yakın, insan için biraz daha

yaratıcı olmaya çalışan. Aydın dedığımız kişi, kısaca, başkaları için, toplum için, insanlık için birşeyler yapmaça çalışan, bu bir şeyleri yapabilemek için de sürekli arayan, sürekli araştıran insanır. Ben aydın denildiği zaman ünү ya da ünvanı olan kişileri anlamıyorum. Elbette onlar arasında da aydınlar vardır. Ama benim için gerçek aydın, insanla her gün yüzüze gelebilen, insanla durmadan içli dışlı olabilen, onlardan bir şeyle öğrenmeye, onlara bir şeyle öğretmeye çalışan insanır.

□ Öyleyse neden aydınlarımız sınıfta kaldı dediniz?

■ Aydınlardır, kendisine aydın sıfatı yakıştırılan ve çoğu ünү ya da ünvanıyla seçilene, çok-

tandır bir edilginlik içinde oluşandır. Tabii ki, burda aydın bir işçinin, öğretmenin hakkını yemek istemedim. Ancak, aydın sıfatı taşıyan ve bu gerekleri yerine getirmeyen, üstelik her türlü ödünlün ve çıkar hesabının çemberlerinde yuvarlanıp giden pek çok insanın ortalıkta kahraman gibi dolaşması, çoktan kafama dokunuyordu.

□ Ülkemizin zor durumlara düşmemesi için çaba gösteren hiç aydınımız yok mu?

■ Onlar, yani bu adsız kahramanlar zaten yillardır görevlerini elden geldiğince yapıyorlar. Hatta diyebilirim ki, ülkemiz onların çabaları karşılığında daha da zor durumlara düşmekten kurtulmaktadır. Ancak, daha belirleyici tutumlar alabilecek olanların son derece kaçak ve iki yüzlü davranışları onların çabalarını iki yüzlü bırakmaktadır. Anadoludaki bir öğretmen, İstanbul'daki bir yazardan bir takım temel sorunlara aydınlatıcı çabalar bekler de bunlar gösterilmeyece, o öğretmen zorda kalır, bir toplum bilimci, bir felsefecisi... ciddi fikir üretimi içinde bulunmazsa, bir öğretmen, işçi zorda kalır. Sözünü ettiğim ciddi fikir üretimlerinin yapıldığını söyleyemem. Bu yüzden de aydınının sınıfta kaldığını bildirmekle yükümlü bulduk kendimi.

□ Aydın insanın edilginliği nerden geliyor?

■ İnsanda uyum özelliği vardır. Yani insan alışır herşeye. Alışmaya yatkınlık insanın en güzel ve en kötü yanıdır. Ortam-birey ilişkisi alışmaya düzenlenir. Varoluşlu felsefeyen sakatlığı insanı dünyada hep bir gurbetçi saymasızdır. Uyum yatkınlığıyla, insan, ortamıyla arasındaki ilişkiyi yalnız kendine göre değil, kendine ve ortamına göre düzenler. Toplumsallığı güvence altına alan da bu uyuma durumudur. Öte yandan insan alışmaya ortamın tutusunu duruma gelebilir.

□ Biraz örnekler misiniz?

■ Nazi kamplarında bir çok aydın SS'lerin her buyruğuna uyabilecek kişiler durumuna getiren budur. Treblinka kamplında her an ölüm bekleyen Yahudi müzükçülerine orkestra kurdurup konserler verdiren giç bu güçtür. Persler, Romalılar, Osmanlılar insanın bu özelliğini iyi biliyorlar; direnişi önyecek ve uyumu getirecek önlemlere önem veriyorlardı. Çağımızda sanayicinin,

ticcarın, reklamcinın amacı önce insanları uyumlu kilmanın yollarını bulmaktır. Aydının bir görevi de bu uyum özelliği karşısında, o kolaylaştırıcı, o çatışıkları giderici güç karşısında eleştiriçi ve uyanık olmayı başarabilmektir.

□ Aydının ortama uyabileceğini mekanizmasından söz eder misiniz?

■ Aydın kişi kendi içindeki yokedici mekanizmaları, çıarcılık, korkaklıklık, bireycilik, uzlaşmacılık gibi öldürücü mekanizmaları özenle gidermeye çalışırken ortama uyuma mekanizmasını da sürekli denetim altında bulundurmaktadır. Demek ki boyun eğmenin temelinde uyum gücü yattıktır. Dünayla iyi ilişkiler kurmanın temelinde de aynı güç vardır. Aydın insan olmak bu gücü iyi kullanmak olasıdır. Aydın insanın şunu söylemesini bekleyeceğiz: Ben ancak doğrulara, ussal olana, insanların gelişimi, toplumsallığın gelişimi için zorunlu olana uyum gösterebilirim; insanı yoketmeye çalışana uyum gösterdiğim zaman alçakça bir işi gerçekleştirmiş olurum. Çünkü aydın kişinin çevresinde yokedici bir çember vardır. Aydın kişi direnmeyi bilemezse bir çırpıda tepetaklak gidiverir.

□ Öyleyse aydın insanı hangi özelliklerle seçmemiz gerekiyor?

■ Aydın insan, istekleriyle ya da inançlarıyla değil, bilgisile ve bilgisini ussal bir biçimde yaşama geçirme yetkinliğiyle seçilir. Aydın insan buna göre toplumsal yaşamda heyecanlarını gizlemeyi ve kafasıyla iş görmeyi bilen adamdır. Onun dünyasında büyük aşmazlara yer olmamak gereklidir. Onun dünyası karşılıksız dileklerle, çeşit çeşit düşlerle, duygularıyla karışmamış olmak gereklidir. Öte yandan Don Kişot belki iyi istekleri olan insanı ama aydın insan değildir, çünkü son derece düşündür. Köylü bilgesi Sancho bile Don Kişot'dan daha ayındır. Duyguluğun kurallarıyla aydın insan olma düşü gerçekleştiremez. Ben yokedilmesini istedigim şeyle, "bilen" bir kişi olarak savaşmalıyım. Haklı olmam hiç bir şeye yetmez. Neyi nasıl giderebileceğimi iyi bilen biri olmalıdır. Kisacasi aydın insan yalnızca istekler ileri süren, dilekler ortaya koyan insan olamaz. Dilekleri, iyi dilekleri olmak aydın olmak için yeterlidir. Aydın insan her şeyden önce çaba insanıdır. Bunun yanında, aydın kişi sıradan insan özellikleri taşırı, ayrıcalı insan özelliği göstermez.

Bizde bir adam iki satır bir şeyp ögrenip de bazı kişilere baskın çıktıığını inandı mı küçük bir tanrı görünümü almaya başlar; giderek varsayımsal büyülüüğünü başkalarına ödemeye girer. Ne kadar büyük olduğuna inanmış, başkalarını da buna baba gibi inandırmış büyüklerle dolu ortalık. Ancak böyle bir büyük adamın çok zaman en basit bilgilerden yoksun olduğunu görürsünüz. Aydın insan bu tür gösterilere vakti olmayan insandır.

□ Bir de yarı aydınlardan söz ediyorsunuz? Bu yarı aydın dedikleriniz kimlerdir? Toplumda ne gibi bir işlevleri vardır, etkileri olumlu mu olumsuz mu olmaktadır? Onlar aydınının eksik kaldığı yerde aydın olmak görevini mi üstlenmişlerdir?

■ Yarı aydın dedığımız insan kendini aydın olarak yetiştirmeye olağanüstü bulamamış ya da aydın olarak yetişmesi için özen göstermemiştir. Bizim toplumumuzda yarı aydın sayısı elbette aydın sayısını çok aşar ve aydınlarla tipli tipli dolu olması gereken kurumların bile pek çok kişi tarafından yüklenirler ve elbette daha az yetkiyle yüklenirler. Daha az yetkiyle yüklenenleri için düşündede ve eylemde sürekli yanlışlara düşerler. Bunlar yanlışlara düştükçe de toplumda birçok bulanıklık ortaya çıkar, birçok acılı durum kendini gösterir. Eksik bilgi bazen bilgisizlikten çok daha zararlıdır. Bu yüzden yarı aydın yararlı olduğu ölçüde zararlı olmaktadır. Ben şimdi şu bilgi düzeyimle siber netik üzerinde ya da atom fiziği üzerinde bir şeyle yapmaya kalksam ne olur? Her şey berbat olur. Yarı aydınlarım bir çok şeysi iyi niyetle de olsa berbat etmişlerdir. Anlamadıkları pek çok işin sorumlusu olarak işe girip, olmadık sonuçlar almışlardır. Bunun iki nedeni var, biri bizde eğitim kurumlarının bir insanın tam olarak yetişmesine elvermeyecek kadar geri olması, öbürü insanımızın bilgiden çok sağduyuyla çözüme yonelecek kadar duygucu olmasıdır. Neden bir başka ülkede adam romancı olmak için edebiyat tarihi, felsefe tarihi, sanat tarihi, müzik, resim gibi şeyle bilmek zorundadır da bize değildir? Çok zaman batı kültürünü aşağılarken bazı zorunlulukları aşagılıyoruz biz. Örneğin romanının almak zorunda olduğu bilgileri aşagılıyoruz. Kisacasi, yarı aydınların eylemi siyasette de düşündede de yalnızca aşmazlar getiriyor.

SANATÇI AYDIN MIDIR?

■ Özdemir İNCE

Güzel sanat dallarından herhangi birinde özgün yaratı yoluyla yapıt üreten sanatçıyla ilgili böyle bir soruya genel ve kesin bir yanıt vermek hemen hemen olansız gibidir. Bu soruya, kendimizce, bir yanıt bulmaya çalışmadan önce, aydınının sınıfal kökeni, aydınların bir sınıf oluşturup oluşturmadıkları, aydınların toplumsal sınıflara göre durumu gibi araştırma ve tartışma konuları yazımızın dışında bırakacağız. Bu konuda azımsanmayacak sayıda ciddi incelemler var.

Biz sorumuza dönelim: Sanatçının yaratı eylemine aydınının eylemyle örtünen bölgeler vardır, ancak her sanatçı *a priori* ve "kerameti kendinden menkul" olarak bir aydın değildir. Burada bir çatal soru söz konusudur: "Sanatçının yaratı eylemi bir aydın eylemi midir?" ve "Sanatçı, yaratı eyleminin dışında, başka bir eylemle mi aydın sıfatını kazanır?" Birinci soruya yanıtımız şöyle olacaktır: Her yaratı bir aydın eylemi değildir, ancak bazı yaratılar (yapıtlar) aydın eylemi niteliğine sahiptir. Dahası, yapının doğrudan amacı bir aydın eylemine dönüştürmek de değildir; yapının temelindeki estetik amaç, yaratacağı estetik hazzın yanısıra aydınca bir eylem ve demeç de içerebilir, ne var ki bu eylem ve demeç sanatsal yaratının başlıca dürtüsü olamaz, estetik gereksimin yerine geçemez. Böyle olduğu durumda ortaya bir sanat ürünü değil bir propaganda nesnesi çıkar. Bu çok ince ve genellikle sanatsal yaratı eylemine dışardan müdahaleler ve yönlendirmelere yol açan ve bunun sonucu olarak da sanatçıyı politikaya karşı zaman zaman soğuk tutan ve isyanlarına yol açan hassas bir noktadır.

İkinci soruya yanıtımız da şöyle olacak: Sanatçı hem yaratı eylemiley, hem de vatandaş eylemiyle aydın sıfatı kazanabilir. Önemli olan sanatçı kişiliğiyle aydın kişiliğinin çelişmemesi, örtüşmesidir. Hem yaratı eylemi, hem de vatandaş eylemi bakımından aydın sıfatıyla çelişen durumlar da az değildir.

Demek ki, ressamlık, şairlik, romanlık, bestecilik de doktorluk, mühendislik, öğretmenlik, marangozluk, işçilik, çiftçilik gibi "aydın olus" durumu ile "aydın eylemi" ni kendi içinde içeren bir konum, bir

durum, bir etkinlilik değil. Aydın olusun bir meslek değil bir eylemle ilişkisi var. "Aydın olus" bir dünya görüşü, bir bilgi donanımı olgsundan çok, bir bilinc ve eylem, vicdan ve ahlâk olgusu. Somut bir örnek verecek olursak: Büyük bir şair olmasına karşın faşist ideolojiyi savunan Ezra Pound ile birer büyük romançı olmalarına karşın, aynı savaş sırasında, nazizmle işbirliği yapmış olan Fransız romancılar L.F. Celine ve Drieu la Rochelle çağdaş anlamda birer aydın değildir.

Demek oluyor ki, bir mesleki eylem bağlamında herhangi bir kimse nin aydınlığına karar vermemiz olanaiksiz. Ancak yukarıda verdigimiz örneklerden çok önemli bir sonuç çıkmıştır ve bu da "aydın" in önemli bir niteliğini belirliyor: Belli bir zaman ve mekân ile topludurum (konjonktür) içinde *ilerici* ve *demokrasi* ülküsüne inanmış bir birey olma zorunluluğu. Ama bu iki zorunluluk da aydın olmayı eksiksiz içermiyor; çünkü bu zorunlu erdemlerin düşüncel sempati ve inanç düzleminde hayata geçirilmesi, eylemleşmesi söz konusu.

Bilindiği gibi, sanatçılar da aydınlar gibi belli bir sınıf oluşturmazlar, fakat yapıtlarının niteliğile, eylemleriyle belli bir sınıfın yanında ya da uzağında yer alırlar. Aydınlık, sanatçılık gibi bir meslek değildir. "Aydın" bir toplumsal "TİP" tir, tipki "neme läzimci" gibi, "asalak" gibi, "vurguncu" gibi, "oportunist" gibi, "nihilist" gibi... Örneğin, "Ba-

"Büyük bir şair olmasına karşın faşist ideolojiyi savunan Ezra Pound ile birer büyük romançı olmalarına karşın, aynı savaş sırasında, nazizmle işbirliği yapmış olan Fransız romancıları L.F. Celine ve Drieu la Rochelle çağdaş anlamda birer aydın değildir."

na dokunmayan yılın bin yaşasın", "Her koyun kendi bacağından asılır" türünden atasözleri de bir karşılık aydın konum ve eylemini simgeler. Çünkü, çünkü yılın bir başkasına dokunduğu zaman bize de dokunuş demektir; her koyun sadece kendi bacağından değil bizim de bacagımızdan asılır. Bunun bilincinde olan kişi aydının özelliklerinden birine sahip demektir. Batı'dan aktarma "Herkes kendi evinin öünü süpürsün", ve "herkes kendi bostanını iyi yetiştirek başkalarının bostanlarına da katkıda bulunur" gibi Adam Smith'ci özlosözler de "ben kendi işime bakarım" özetler ki, aydının özelliklerinden biri olan "herseyden ve herkesten sorumlu olmak" ilkesiyle gelişir. Sorumluluktan kaçma yoludur.

Sorumluluk işe karıştığına göre bağlanma, aydınca bağlanma da ilke konumu kazanıyor. Bağlanmadan amaç herhangi bir programa bağlanma değildir. Bu bağlanma, eksiksiz, bütünsel gerçeğe bağlanma, bir veri olarak öne sürülen gerçek parçalarına karşı çıkma, gerçekleri tarihsel ve toplumsal bağ ve ilişkilerinden soyutlamama tavridir. Gerçek ve bağlanmış (engagé) bir aydın için, edebiyat, sanat, politika, ekonomik düzen, bilim, bireylerin kültürden bağımsız, özerk, yalıtkan parçalar değildir, hepsi bireyn bir toplumsal dizge oluştururlar. Bu nedenle de aydının eylemi "tarihsellik" özelliği taşır. Bu tarihsellik özelliği ve bütünsel gerçeğe bağlanmışlığın zorunlu sonucu olan gerçeği söyleme zorunluluğu çağdaş aydının eylemini biçimlendirip yönlendirir, onun "aydına" dugu ve düşüncelerini hayatı geçiren olanaklıdır. Gerçeği söyleme arzusunun yanında "cesaret" yer alır: Kuşku, eleştiri ve ifade cesareti. Bu özelliklerden ötürü aydın "resmi" ortamın dışında kalır zorunlu olarak. Aydın bir toplumun eleştiri vicdanıdır. Aydın, daha akılçıl, daha insancıl, daha kusursuz, daha demokratik bir toplumsal dönemin gerçekleşmesinin karşısında bulunan engelleri tanımlar, şartlar ve çözümler. Böylece, toplumun bilinci, ilerici güçlerin sözcüsü durumuna gelir. Bu nedenle de bir egemen ideoloji ile dönüşsüz bir uzlaşmazlığa girer. Kemikleşmeyi seçmiş olan egemen ideoloji için aydın "tedirgin edici" bir yaratıktır. Bilgi ve bilinciyle "aktif" olan aydın, kayıtsız ve şartsız olarak kendinden vermeyi seçmiş bir toplumsal bireydir, *katılan* kişidir; bağlanır ve kendini tehlikeye atar, kariyerist değildir ve çıkar gözetmez. Aydın, Gorgias, Protagoras, Diderot, Russell ve Sartre kadar kendi çağının politik hayatına derinlemesine katılmış, ancak kendini her zaman güncel politikanın dışında tutmuştur. "İk-

tidar" genellikle saydamlık ve gerçekliği kabule yanaşmadığı için aydının onunla ulaşmasına olanak yoktur. Bu nedenle aydın eylemi bir tür kabuk soymaktır, kabukların altındaki gerçeği buluncaya, gerçeği saran katmanları saydamlaştırıncaya kadar... Aydının görevi söz ve yazı ile mevcut gerçeği eleştirmektir, özgürlük adıma eleştirmektir.

Meslek - öğretmen, bilimadamlı, araştırmacı, sanatçı, hukukçu, doktor, genel olarak kafa emekçiliği - bir aydın için çıkış noktası olabilir, ama aynı zamanda onu kurulu düzene bağlayan göbek bağıdır. Aydın olabilmek için bu göbek ve ayak bağından kurtulmak gereklidir. Aydın yapan onun "idrak"ıdır ve idrak dediğimiz düzeyde filozoftur, ne bilgindir, ne de sanatçıdır. Kafa emekçileri bazan aydın olabilirler, ama aydınlar çoğu zaman kafa emekçileridir. Her zaman değil ama çoğu zaman, çünkü içinde bulundukları bazi özel tarihsel koşullar içinde işçiler, köylüler, esnaf da, kafa emekçisi olmadan, aydın olabilirler.

Kişisel çıkar gözetmeksiz, genel çıkar ve iyilik her türlü baskın ve tehditiye alan, insanlığın gelişimi ve mutluluğu için "ben'i değil "bizi" seçen kişi elbette bir ham bayalıcı, deniz muamelesi görebilir; ama o gerçekte bir alçakgönüllü kahramandır.

İsterseniz şimdi soruların başlangıçtaki soruyu: "Sanatçı aydın mıdır?" Yanıt vermemize gerek yok!

Bir insan sanatçı olmadan aydın, aydın olmadan da sanatçı olabilir. Aydının sanatçı olması diye zorunlu ve gülünç bir koşul söz konusu değil. Bir insan aydın olmadan da sanatçı, hatta büyük bir sanatçı olabilir. "Büyüklük"^(x) göreceli bir değer ölçüsüdür. Önemli olan hem sanatçı, hem de aydın olabilmektir. İnsan o zaman gerçek sanatçı olabilir. Evet "gerçek" de bir ölçüde göreceli dir (görelî, izafî, relative), ama bu görecelik eytisimsel görecelikdir ve saltık gerçek'e koparılmaz bağlarla bağlıdır.

"Büyüklük"ü seçen sanatçı, ün, ödüllü ve uzlaşmayı seçtiği için "statu quo"yu da seçmiştir; bu nedenle aynı değildir. Çünkü o kendi "ben'i"ni seçmiştir. Aydın sanatçı, "büyük" sanatçının tersi değildir, onun ziddidir.

(x) Yapıtın değerinden kaynaklanan gerçek ve "masum" büyülü, burada kullandığımız anlamanın dışında. Burada söz konusu olan reklam ve egemen güçlerin yarattığı "star" ca büyülüktür. (Ö.İ.)

Hileli iflasla işten ayrılmaya zorlanan ARI Bisküvi Fabrikası İşçileri.

Fotoğraf: İbrahim AKYOREK

VERSİNLER PARALARIMIZ...

Dört yıldır sosyal haklarını, birikmiş dokuz ikramiyelerini ve son altı aydır ücretlerini alamayan ARI Bisküvi Fabrikası İşçileri, 500 milyona yaklaşan alacakları için erkeğinle, kadınıyla bir aydan fazla fabrika önünde beklediler.

Hileli iflasla başvurarak işçilere borçlanan ve onları istifaya zorlayan ARI işvereni, elindeki işçi paraları ile ARILAR ismiyle yeni bir şirket kurdu ve 40'dan fazla yeni işçi aldı. Daha önce 17 işçi tazminatsız işten atan işveren 198 işçi açılığa mahkum etti.

ARI işçileri; "Emekli olacakların tazminatlarından kaçmak istiyor. Alacaklarımız 500 milyona yaklaştı. Versin paralarımızı, haklarımızı... Aradabir vermek istediği 10 bin lirayı almak istemeyenleri de tahrifçi diye suçluyor. Askeriyeden 190 milyon lirayı peksimet için avans diye çekti. İşçilerlere bu parayı vereceğim diye... Gitti bu parıyla başka bir yere yatırım yaptı. Vergi dairesine, SSK'ya borçları var. Eşe dosta borçlanıyor bilerek... Gazeteler işin gırısına kaçıyor. Eski işçi-yeni işçi kavgası diyerek apaçık dalga geçiyor. Bir cumhuriyet iyi verdi." diyerek durumlarının herkese anlatılmasını istiyorlar.

ARI'da başvurulan hileli iflas; eski işçilerden, sendikalardan, kazanılmış haklardan, birikmiş alacaklardan, bilinci işçilerden kurtulmak için son dört yıldır yaygın bir şekilde işverenlerce uygulamaya konuyor. İflas masasında işçi alacakları 6. sırada bekliyor ve bu yolla biriken işçi alacakları 15 milyarı geçiyor.

«Siyasetsiz Olimpiyat» Hayali ve Ardı Kesilmeyen Boykotlar

Kurthan FİŞEK

Ülkelerin, ülke topluluğunun Olimpiyat Oyunları'ni boykot etmeleri "el alışkanlığı" oldu artık... Boykot gereklisinin ciddi, haklı, geçerli ya dainandırıcı olup olmadığına bakmaksızın, koca ülkeler, koca ülke topluluğu basıveriyorlar "çekilme" kararını...

Genelde spor, özellikle de Olimpiyat Oyunları, binlerce yıldır sahip olduğu bir ayrıcalığın, "siyasal vasyet ve himaye" ayrıcalığının hayli kabarmış olan faturasını ödüyor. Ödemeye de devam edecek...

Vaktiyle "spor" işin kolayını bulmuştu. Kendi özkarnaklarını seferber etmeye, devletlerin ve hükümetlerin sağladıkları parasal koluk değerlereinden kurtulup kendi ayakları üstünde bağımsız yaşamaya önemmemiştir. Hem "İnsan-Yapısı Kurumlarının Devletten Sonra En Eskisi" olacaksın, hem ekmek elden, su gölden yaşayacaksın. Gerçekten işin çok kolayıdı bu...

Şimdi devletler, hükümetler işin kolayını buldu. Diplomasi masalarında güç çözüleceğine inandıkları bazı sorunları "çözmek" için, baştan beri fazla güvenmedikleri diplomatları geri çekip, bambaşa bir alanda uzmanlaşmış sporcularını sürüyorlar ortaya... Uluslararası kozacların paylaşılmasında, "çağdaş toplumsal kurumların en etkilisi, bütün örgütü dinlerin toplamından bile daha çok müridi olan" sporun gücünden ve görkeminden yararlanmayı yeşliyorlar.

SPOR TARİHİ VE SIYASET

Tarihin ilk örgütü-kurallı spor yarışmaları tarihin ilk devletleri olan Mısır ve Sumer'de, bundan beş bin yıl kadar önce yapıldı. İlk sporcular üretme katılmaksızın üründen pay alan prensler ve soylular, ilk sporlar da insanların yüz binlerce yıl doğuya müdüle ederken geliştirdikleri "savunma-saldırı" ve "ta-

şima-ulaşım" becerilerinin barışçı benzetimleriyydi.

Daha ilk günden "siyaset" devrediydi. Neolitik Devrim'le birlikte, insanlar, tarihlerinde ilk kez, kendilerine yetenden fazlasını üretmişler, böylece bir bölüm insanın çalışıp üretirken bir başka bölüm insanın üretim yapmaksızın ürün fazlasından pay almalarının maddi-teknik temellerini atmışlardır. Kimlerin üretim yapmadan üründen pay alacakları, dolayısıyla kimlerin spor yapacak boş-zamana sahip olacakları, devlet yaptırımına bağlanan siyasal bir karardı.

Ama, o günü beklerken boş durmak da mümkün değil...

Hem siyaset olacak, hem spor... Ya sisayetle birlikte sporun nasıl yapıldığını öğreneceğiz, ya spor yapmak için siyasetin dünya sahelerinden çekileceği çıkmaz ayın son Çarşambalarını bekleyeceğiz.

lerin ortaya çıkmasıyla, uygarlık da Anadolu'dan Batı'ya yöneldi. Demir teknolojisiyle tarıma açılan her yeni alanla birlikte, giderek artan o alanları işleyecek emek kaynaklarına da gereksinme doğdu. Antik Yunan'da büyük-ölçekte "köleçilik" çıktı ortaya...

Yunan site-devletlerindeki her üç kişiden ikisinin köle, birinin özgür yurttaş olduğu yeni toplumsal düzenleme içinde, kölenin emeği, köle sahibinin boş-zamaniyla özdeşleşti.

Elisli Kral Iphitos'un boş-zamani özgür yurttaşları spor alanlarında "barış içinde" yarıştırarak savaşan site-devletlerini "kalıcı ve evrensel bir barış'a götürmek amacıyla, İ.O. 776 yılında Antik Olimpiyat Oyunları'nı başlatması raslantı değildi dolayısıyla... Bütünyle "siyasal", spordan çok önce barış, evrensel barış gözeten bir girişimdi. Kimlerin hangi sporları yapacağına karar veren siyasal mekanizmalar, böylece, sporun hangi "uluslararası örgütel düzenleme" içinde yapılacağı da karar vermiş oluyordu.

ANTİK OLİMPİYATLAR VE SPOR

İ.O. 776 yılında Elis Kralı Iphitos'un başlatıp İ.S. 393 yılında Roma İmparatoru Theodosius'un kapanmasına ferman buyurduğu Antik Olimpiyat Oyunları siyasetle çok içili-disliydi. Temelindeki mantık gerektiriyordu...

Yaz dönenesinin ilk ayının çirkisinde Kutsal Olimpiyat Barışı ekecheiria ilan edilir, savaşan site-devletleri silahlarını bırakır, Olympos'taki kutsal tapınağın bakıcısı hellanodikes'lerin çakardıkları çağrına uymak için bütün site-devletlerin en gözde genç sporcuları Olympos'a doğru yola çıkarlardı. Antik Oyunlar'ın başlamasından üç ay önce girilen geçici barış dönemi, yarışmaların bitip de sporcuların esenlik içinde evlerine, yurtlarına dönmeleme kadar sürerdi.

Beş güne yayılmıştı Antik Olimpiyatlar... Tüm site-devletlerinden gelen resmi elçiler ve kutsanmak için Zeus Tapınağı'na yollanan hacilar toplanır, kaynaşır, ilk günün en önemli "siyasal" olayı olan geçit törenini izlerlerdi. Üç ay öncesine kadar savaşan, ölen genç insanlar, yan yana, kol kola gerçekleştirildi devlet-

büyüklerinin önünden... "Yalnızca Olimpiyatlar sırasında değil, her zaman böyle bir barış içinde yaşayabiliriz" mesajını iletirlerdi tribünlere...

Sonra yarışmalar yapıldı. Son güne bırakılan ödül töreni bir renk ve ses cumhüyüdü. Bereketi simgeleyen hurma, barış simgeleyen zeytin ağacı yapraklarından örtülü taçlarla donatıldı kazanan sporcuların başları...

"Spor yapmak için savaşa araversek ve böylece geçici ateşkesi kalıcı barışa dönüştürecek zamanı kazanmak" geleneği 1169 yıl sürdü. Bir yandan "ruhun bedenden üstün, her türlü beden hareketinin de şeytan işi olduğunu" savunan Katolik Kilisesi'nin, öte yandan "panem et circenses" (ekmek ve sirk) diye tutturup ekmeğin yerine gladyatörlerin kanlı ölüm-kalım savaşlarını ikame eden Roma İmparatorluğu'

“Uluslararası kozacların paylaşılmasında, çağdaş toplumsal kurumların en etkilisi, bütün örgütü dinlerin toplamından bile daha çok müridi olan" sporun gücünden ve görkeminden yararlanmayı yeşliyorlar.”

nun zorlamalaryla, İmparator Theodosius, İ.S. 393 yılında, hem Antik Olimpiyatları, hem "evrensel ve kalıcı barış" umutlarını öldürdü.

Daha doğrusu öldürebileceğini sandı...

MODERN OLİMPİYATLARA DOĞRU

Orta Çağ, yalnızca bilim ve sanat değil, sporun da Karanlık Çağydı. Katolik Kilisesi, Roma'nın gücünü de arkasına alarak, yüzyıllardır döndüğü bilinen yerküreyi durdurup "sabit tepsi" yapmakla kalmadı, insanlara bedenlerini çalıştmaktan vazgeçip ona eziyet etmelerini telkin etti. Söylediğini yaptırdı da...

Siyasal egemenlerin kesin dene timinde, Şövalyeliğin Yedi Becerisi olan "ata binme", "yüzme", "ok atma", "eskrim", "av", "satranç"

ve "muzik-şair"den öteye geçemedi spor... Kilise babalarının sultansının giderek kırıldığı Aydinlanma Çağında kendini kurtaramadı siyasetten... Beden eğitimi ve spor programlarına çok yoğun bir "askeri ve politik içerik" kazandıran akımların etki alanına girdi bu kez...

Spor ve savaş...

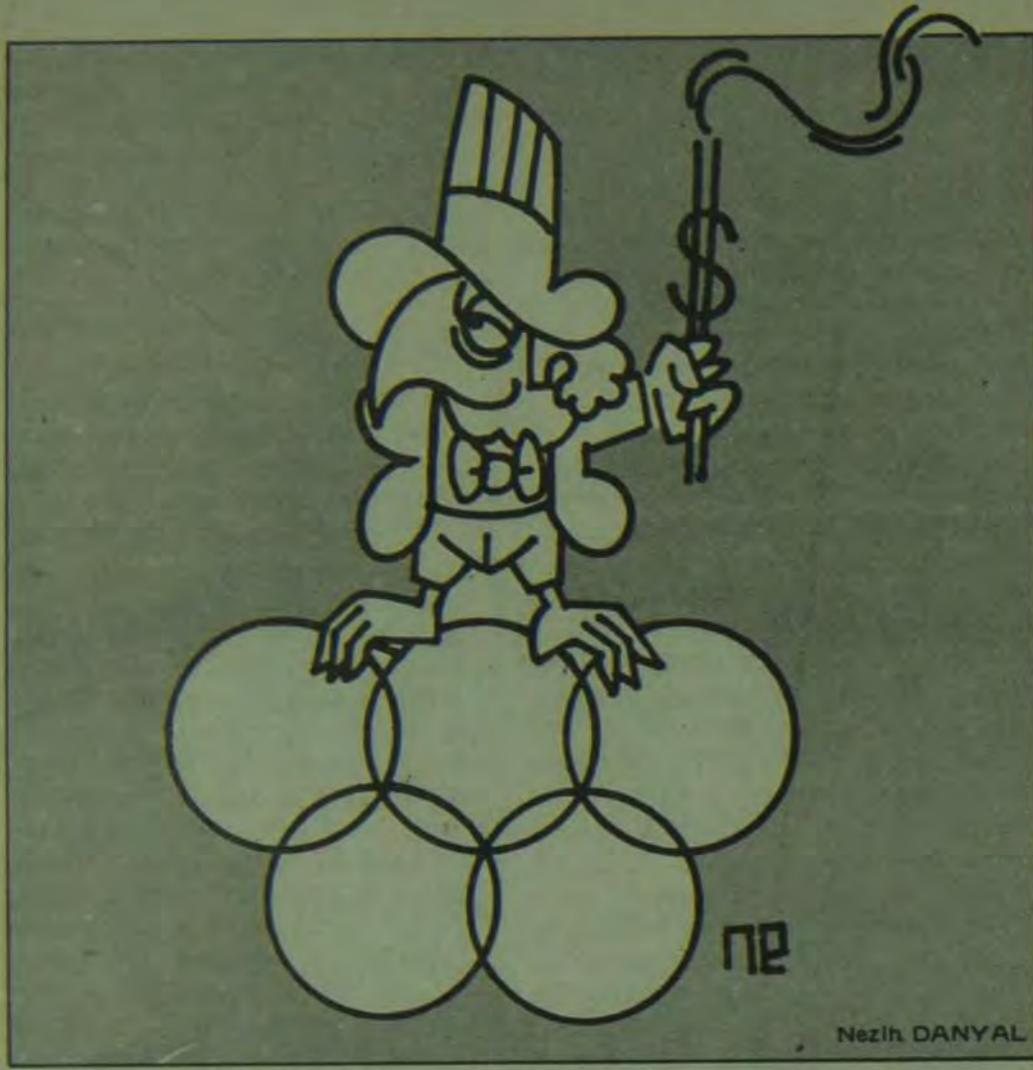
Bu ayrılmaz ilişki içinde gelindi Modern Olimpiyat Oyunları'na... Ama, Prusya'nın şoven-militarist gelenekleriyle yoğun bir çıraklık döneminden de geçildi bu arada.

***

Baron Pierre de Coubertin'in 1896 yılında "modern" biçimde dirilteceği olimpiyatlar uzanan gelişmeler zincirinin ilk "Prusyalı" halkası, tohumları Napolion Savaları sırasında atılan Pan-Cermenik Turner Akımıydı. Deutsches Volksstum (1810) adlı yapıtında, akımın (ve bu arada Alman Kitle Cimnastığı Okulu'nun) kurucu-babası Friedrich Ludwing Jahn, siyasal planda militarist, hiyerarşik ve otori ter Prusya devlet modeline dayalı saldırgan-yayılmacı bir Alman yurtseverliğini savunurken, sportif plan da da beden eğitimi ve sporu bu görüş ve bekentilerini gerçekleştirecek araçlar olarak görüyordu.

Turner'lerin ("cimnastikçi" demet) etkisi siyasal birlikten yoksun Cermenler arasında hızla yayıldı. Jahn'in, Alman gelenek, görenek, dil ve kandaşlığının özel bileşimi olan, para-militer ideolojik eğitimle gözalıcı giysileri, Turner şölenlerini, bando-mizikalı, meşaleli ve bayraklı gösterileri ve kitle cimnastiğini harmanlayan "Volkstum" öğretisi, bir yandan Alman Birliği'ni simgelerken, öbür yandan sporu ve kitle cimnastiğini "savaşa hazırlanma aracı" olarak gördü.

Aynı cimnastik okulunun fikribabalarından Alman J.C.F. Guts-Muths da boş durmuyordu bu arada... "Geri kalan dünyu" ile savaş alanlarındakozlarını elbette paylaşacaktı Prusya... Ama, savaş bir kere kazanılıp "dünya imparatorluğu" kurulduktan sonra da boş durmaya gelmezdi. Üstünlüğün, her alanda ve teknik olarak yeniden kazanılması gerekiyordu. Her devletin genç seçkinlerini tipki Antik Olimpiyatlar'da olduğu gibi belli aralıklarla spor alanlarında yarıştmak, Prusya'nın, Prusyalı'nın üstünlüğünü göstermek için iyi bir "vesile" olabilirdi. İlk ondan geldi olimpiyatları yeniden başlatmak

fikri... Sonra da, 1852 yılında, Berlin'de verilen bir konferansta, bir başka Alman, Ernst Curtius tarafından açıkça önerildi.

Prusya'da sporla "askeri başarı" arasında hızla bağlantı kuran bu gelişmeler Fransa'da da ilgiyle izleniyordu. Genç Fransız milliyetçisi Baron Pierre de Coubertin, ülkesinin Prusya karşısında tattırmaya alıştığı yenilgilerden ve özellikle son 1871 Fransa - Prusya Savaşındaki yenilgiden sıklıkla siyrlanlar arasındaki daydı. Prusya'ya yenile yenile Prusya'yı yenmeyi öğrenmeyeceklerini enikou anlımları. Sporun büyük para-militer önem taşıdığını, kitleSEL olarak beden eğitimi ve spor'a yönelik medikal yarışının kaçınılmaz olduğunu Fransız hükümetlerine anlatma, onları bu yönde inandırma misyonunu üstlendi Baron de Coubertin...

Gericiliği başarılı olamadı, ama, israrlı çabalarıyla, 1896 yılının 6 Nisan'ında, biraz da 'madem savaş kazanamıyoruz, bari barış içinde yaşayalım' düşüncesiyle, Theodisius'tan 1503 yıl sonra 'Modern' ad ve biçimiley, Olimpiyat Oyunlarını başlattı.

* * *

Avrupa'da sporla savaş arasında

köprü kurmak ve Olimpiyat Oyunları'nı diriltmek çabaları sürerken, dünya ölçünginde de, spor, önemli bir nitelik değişmesi geçirmiştir.

"KitleSEL" edinme çizgisine girmiştir.

İlk planda buhargüçünü üretmeye koşarak insanların daha kısa sürede daha çok üretim yapmalarına olanak sağlayan Sanayi Devrimi'nin, ikinci aşamasında sermayeyi tekeli biçimde örgütleyerek çok daha fazla insana çok daha fazla boş-zaman kazandıran ekonomik örgütlenme biçiminin yan-ürünlerinden biri, spor açısından da en önemlisiydi bu...

Anımsayalım. Teknolojinin her seye rağmen ilkel olduğu dönemlerde üretilen boş-zaman da az olduğu için, sporculuk, yalnızca bir avuç seçkinle sınırlıydı. Bir başka deyişle, toplum geneli esas alındığında, spora ayıracak boş-zamanları olan kişilerin sayısı iki elin parmaklarına sığacak kadar azdı.

Derken, sermayenin tekeli biçimde örgütlenmesini mümkün kıyan yeni teknolojiler geliştirdi, o güne kadar "bireysel" nitelik taşıyan boş-zaman birdenbire "kitleSEL" yaygın kazanmaya başladı, sonra da dünya 1871 ekonomik bunalımı-

na girdi. Toplumbilimci Hahn'in da dediği gibi, "büyükçe bir bölüm insanın tribünlere doluşarak 'seyirci' olarak izledikleri, küçük bir azınlığınsa sahada kalarak tribünlere seyrettirdikleri spor, o ekonomik buharan döneminde, iş ve ekmeğin çilesi çeken binlerce insanın tek teselli, en ucuz eğlencesi oldu".

Boş-zamanın kitleSELleşmesiyle spor da kitleSELleşti sonraki dönemlerde... Sporun "seyir" tutkunlarını giderek büyütmen stadyumlarının gidecek artan koltuklarına yerleştiriken, "çağın en önemli toplumsal olayı" olan sporu sporcular için meslekleetiren gelişmeler oldu. Yirminci yüzyılın son ceyreğinde, yalnızca Amerika'daki cirosu yılda 100 milyon doları aşan bir sektör olup çıktı spor sanayii...

1896 Atina Olimpiyatları 12 ülkeden 311 sporcunun 9 spor dalının madalyaları için yarışıkları "bireysel" oyunlardı. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini izleyen 1920 Antwerp Olimpiyatları, "savaş suçlusu" sayılan Almanya, Avusturya - Macaristan, Bulgaristan ve Türkiye'yi olimpiyat-dışı bırakan kararlarıyla, ülkeler arasındaki "milliyetçi" rekabeti kıyasıltıktan başka amaç gitmeyen "ülkemin onuru için" girişili Olimpiyat Andi ve "kazananlar için ulusal marşların çalınması" uygulamalarıyla siyasetin ilk belirtilerini verdi. Ama, bunlar olurken, 29 ülkeden 2607 sporcunun 22 spor dalında yarışmaları da, bireyselliğin geride kalarak kitleSELlige yönelikinin de belirtileriydi.

Bugünse durum ortada...

Birleşmiş Milletler üye sayısı kadar ülke katılıyor Olimpiyat Oyunları'na... Sporcusuyla, yöneticiyle, taraftarıyla, turistyle yüz binler topalanıyor Olimpiyat Kentinde... Kitle iletişim araçlarının başında olayı tutkuyla izleyenlerin sayısı dünya nüfusunun üçte biri... "KitleSELlik", hem de eşi görülmemiş bir "kitleSELlik" değil de ne bu?

Ama öte yandan, siyasetin dizboyu içinde son beş olimpiyat... KitleSELlikle "siyaset" arasında ilişki bulunup bulunmadığını ciddi biçimde düşündürtecek kadar büyük bir içli-dışılık bu...

"SIYASET" İ KİM YAPAR?

Baron Pierre de Coubertin'in başlattığı Modern Olimpiyat Oyunları'

nın tarihi, bir bakıma, yirminci yüzyılın siyaset tarhidir. Her toplumsal kurum gibi, spor da, aynı sadakatıyla yansımıştır, hem kendi toplumunun, hem dünya topluluğunun sorunlarını...

Bu konunun ayrıntılarına girmek, sonunda da "şu siyaset denen şey sporun yakasını hiç bırakmadı" yargısına varabilmek isteseydik, çok sayıda örnek verebilirdik.

1920 Olimpiyatlarında Birinci Dünya Savaşı, 1948 Olimpiyatlarında da İkinci Dünya Savaşı yeniklerinin "savaş suçlusu" sayilarak olimpiyat-dışı bırakılmaları örneği var önumüzde... Birleşik Amerika'nın 1933 yılına kadar diplomatik olarak tanımadığı Sovyetler Birliği'nin 1952 Helsinki'ye kadar olimpiyatlar çağrılmaması geliyor aklı... 1968 Meksika'nın Amerika'daki ırk ayrimini protesto eden siyah Amerikalı sporcuların görde gösterisine sahne olması, 1972 Münih'te Olimpiyat Köyü'ne düzenlenen Kara Eylül baskını, 1976 Montreal'in ırkçı Güney Afrika ile sportif ilişkiye kurulan Yeni Zelanda'nın olimpiyatlara katılmamasını protesto etmek için 32 Siyah Afrika ülkesince boykot edilmesi, 1980 Moskova'dan "Afganistan işgal edildi" diye Batı Bloku'nun, 1984 Los Angeles'tan "Güvenlik önlemleri yetersiz" diye sosyalist bloğun çekilmesi vb., uluslararası sporun ve özellikle Modern Olimpiyat Oyunları'nın siyasetle ne kadar "halvet" olduğunu çarpıcı ve güncel örnekleri...

Ama, niyetimiz o değil... Baştan söylemiştik, sporun ve olimpiyatların "diyet" ödediklerini... Eskilerin kulağa güzel gelen deyişimle, yüzlerce, binlerce yıldır, "sporun mahmudi, siyasetin hamidi" olmasından, bu korunma-koruma ilişkisinin sporca benimsenmesinden kaynaklanıyor bu ödenen bedel...

Asıl sözümüz, soyut bir "siyaset" kavramını "baş - düşman" belleyip "spora karıştı" diye her keresinde avazları çıktığı kadar bağırın spor adamlarına... Olimpiyatların tarihine şöyle bir baktığımızda, spora siyaset karıştırılmasına en çok karşı çıkanların, spora en çok siyaset karıştıranlar olduklarını görüyoruz.

Paul Hoch'un "Suspansuvarlı Milliyetçilik" başlıklı makalesinden bir bölümü birlikte okuyalım: "1968 olimpiyatlarının öncesinde ırkçı beyaz Rodezya ve Güney Afrika'nın oyunlara katılabilmeleri için targı-

Spora karışlığı için siyaseti suçlamak mümkün... Diplomatlarına fazla güvenmeyen hükümetlerin "zorakı diplomat" yaptıkları sporcuları-

ni one surmeleri, sporu ve Olimpiyat Oyunları'nı "kullanmaları" da kesinles eleştiri konusu... Böyle net ve tutarlı bir tutuma gikme çakabilecek kimse yok...

Ama, "vur deince öldürmek", "krallan çok krallık yapmak" örneği, sporcu bu kadar siyaset yaptıktan sonra, siyasetçi neden yapmasın?

ŞAPKALARI ÖNE KOYMA ZAMANI

Spor ne çektiyse, kendi bünyesinden çıkışmış "amatör politikacı" spor adamlarından çekti. "N'olursun spora karışma" diye sayfalar dolusu çağrılar çıkardıkları siyasetin danışmasını kendileri yaptılar. Spor siyasetten çekmedi, kendi amatör siyasetçilerinden çektiği kadar...

Devletlerin, sistemlerin bir arada var oldukları bir dünyadayız. "Siyaset" bir dünya olamaz bu... Yalnızca diplomasının yuvarlak masalarında değil, spor sahalarında da "rakip" olarak karşıya geliyor bu devletler ve sistemler... İnsan - yapısal kurumların iki başkasından biri olduğu için de spor yapıldıkça işin içine siyaset de girecek... Önemli olan, diploması masalarını diplomatlara, spor alanlarını sporculara bırakacak gerçekçi bir işbölmünün yapılması...

Yani "siyaset" spor, siyaset olimpiyat" boşhayalının kovalanmaktan vazgeçilmesi...

Yani ikisini bir arada ve barış içinde yaşatacak yolların aranıp bulunması...

Bunun da tek yolu var. O da, onca eskiliğine rağmen, bir türlü "ekonomik bağımsızlık" kazanamamış olan sporun "devlet ve hükümet eline bakmak"tan bir an önce kurtulması...

Bunun yolları, sporun kendi öz-kaynaklarını seferber etmesinin yöntemleri, sporun kendi ayakları üzerinde durabilmesi biçimleri istenirse ve aranırsa bulunur.

Yok, spor, bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da el yardımıyla damatlık yapacaksa, o zaman da, dört yılda bir, "Gitti güzelim olimpiyatlar", "Yine işe siyaset karıştırdılar" gibisinden yakınmaları, sizlannımları dinlemeye devam edeceğiz demektir.

Los Angeles: Bir Olimpiyatın Anatomisi

Güney GÖNENÇ

HER ŞEY SATILIK

Olimpiyatlar tarihte ilk kez özel girişim tarafından düzenleniyor. Los Angeles'te olimpiyatların tümüyle ticarileşmesine tanık olacağız. Olimpiyatların kutsal niteliği; tüm insanlığın spor yoluyla kardeşliğini, barışını, dostluğu simgeleyen niteliği yok edilecek, olimpiyatlar paranın egemenliğinde görkemli bir şirkete dönüştürülecek.

Los Angeles kenti 1970'lerin başında 1976 olimpiyatlarına talip olmuş, bu yolda zorlu bir savaşım vermişti. Amaç, olimpiyatları ABD'nin kuruluşunun 200'üncü yıldönümü şenlikleriyle birleştirmekti. Uluslararası Olimpiyat Komitesi (UOK) o zaman Los Angeles'in öneşini geri çevirmiş, 1976 olimpiyatları için Montreal'i seçmişti. ABD yetkilileri bu kararda UOK'un o zamanki başkanı Avery Brundage'in etkisi olduğunu ileri sürüp dudalar. Oysa UOK'nın 1952-1972 arasında 20 yıl başkanlığını yapan Brundage, Amerikalıların kendi adayıydı: 1929'dan 1953'e kadar 24 yıl ABD Olimpiyat Komitesinin başkanlığındı. Sonradan UOK Los Angeles'i onayladığında, UOK'nın Brundage'den sonraki başkanı (hâlen de onursal başkanı) İrlanda'lı Lord Killanın söyle diyecekti: "Onlar olimpiyatları kendi bildikleri gibi düzenleyeceklərini, UOK Statüsüne, olimpiyat geleneklerine, bu alandaki anlaşmalaşmalaşmaya vereceklerini belirttiler... Beyaz Saray'ın olimpiyat konusundaki cehaleti karşısında gitgide artan bir kaygı içindeyim."

Killanın kaygılarında haklıydı. Gerçekten de 1984'e gelindiğinde

UOK Statüsü, olimpiyat gelenekleri, bu alandaki anlaşmalar tümüyle ayaklar altına alındı.

Bundan 52 yıl önce, 1932'de, olimpiyatlar yine Los Angeles'te yapılmıştı. 1932'de Los Angeles iki rekor kırdı: Olimpiyatlardan parasal olarak kârlı çikan ilk kent oldu; 1932 olimpiyatları geriye doğru 24 yıl içinde en az sayıda sporcunun katıldığı olimpiyatlar oldu. Gerçekten de Los Angeles 1932'de olimpiyatları 1300 dolar kârla kapatmıştı. Katılımın azlığı ise Los Angeles'in hemen tüm ülkeler için (hele o günlerin ulaşım koşullarında) "dünya'nın obrucunda" olmasıyla açıklanıyordu. 1932 olimpiyatlarının bir de gerçekten önemli başarısı vardır: Olimpiyatlar tarihinde "olimpiyat köyü" kavramı ilk kez 1932'de gerçekleştiriliyordu. Çeşitli ülkelerden sporcuların eşit koşullarda ve kardeşçe birlikte oylarını sağlayarak bu düzenlemeye sonraki bütün olimpiyatlarda uyguldu. 1932'den sonra UOK'a resmi kural olarak kabul edilen olimpiyat köyü kurulması gereğinin ilk kez yine Los Angeles'te, bu kez 1984'te, natal çığnendigini bizzatdan göreceğiz.

1984 olimpiyatlarının kapitalizmin oyuncağı durumuna getirilmesine yol açan gelişmeler 6 yıl öncesine uzanıyor. California eyaleti olimpiyatlar için hiç kamu harcaması yapmamaya karar verdi. Olimpiyat Düzenleme Komitesi büyük çoğunluğu iş adamlarından oluşan bir biçimde kuruldu. Komitenin başkanlığına da büyük bir seyahat acentesinin sahibi Peter Ueberroth getirildi. Komite 1984 olimpiyatları için harcama yapmak şöyle dursun, 15 milyon dolar kâr sağlamayı hedef olarak seçti. Bundan

sonrası biliniyor: "Her şey satılık" ilkesine uygun olarak 5 halkalı genelkese olimpiyat simgesinden olimpiyat meşalesine, 84 olimpiyatların maskotu olarak seçilen Kartal Sam'dan bizzat "olimpiyat" sözcüğüne kadar her şey gerçekten satışa çıkarıldı. 1984 olimpiyatlarının düzenlenme biçiminden "kapitalist kuralların spor hayırına başarılı bir deneyimi" diye söz eden Ekonomide Diyalog dergisi "84 Olimpiyatları Altın Yumurtlayan Tavuk" başlıklı yazısında bu durumu "olimpiyat oyunlarını bir işletmeye dönüştürmek, ticari amaç ve zihniyetle olimpiyat oyunlarını tipki bir mal gibi kapitalist bir zihniyetle satmak" olarak nitelendiriyor (Mayıs 1984, s. 55-58).

Bir şeyi satmak için ona "sahip" olmak gereklidir. 1978 yılında ABD Temsilciler Meclisi 5 halkalı olimpiyat simgesinin "olimpiyat" (İngilizcede: "Olympic") sözcüğünün kullanım haklarının yalnızca Amerikan Olimpiyat Komitesine ait olmasını kararlaştırdı. Los Angeles Düzenleme Komitesi de bu yıldı olimpiyatların simgesi olarak seçilen yıldızlı amblemlle maskot Kartal Sam'in telif haklarının sahibi oldu. Sonra da satışlara başlandı.

1980 Lake Placid kış olimpiyatlarından alınan bir ders vardı: 1980'de satış 381 firma yapılmış, ortaya bir bitpazarı görünümü çıkmış, kârlar tatlı olmamıştı. Bu kez yalnızca en büyük firmaların müsterileri olarak kabul edilmesi yoluna gidiyor, fiyatlar da iyice yüksek tutulacak. Fiyatların yüksekligidinden yakınanlar olursa, şirketler arasında müsteri kızağırtma yöntemleri uygulanacaktır. Örneğin en büyük müsterilerden biri olan dev hamburger ve

patates kızartması firması McDonald (bu firma 4 milyon dolar harcayaarak olimpiyat yüzme tesislerini inşa etmiştir) hakkında Ueberroth söyle diyor: "McDonald'la konuşurken Burger King ya da Wendy's sözcüklerini ortaya atıvermeniz yeterli oluyor." Böylece olimpiyatların resmi hamburgerci McDonald, resmi gazozcusu Coca Cola (13 milyon dolar ödedi), resmi biracısı Budweiser, resmi müzikçisi Muzak, resmi içme suyucusu Arrowhead, resmi filmci Fuji, resmi saatçisi Rolex, resmi madensuyucusu Perrier oldu, liste böylece uzayıp gidiyor, 32 dev firmayı içeriyor. Örneğin konfeksiyon firması Levi Strauss'un ödediği ücret ABD'nin 700 atlet ve antrenörüyle otopark bekçisinden Ueberroth'a kadar 40 bin olimpiyat görevlisinin tüm giysi ve uniformalarını sağlamak, dev süpermarketler zinciri Southland'in ödediği ücret 3,5 milyon dolara mal olan bisiklet pistinin yapımı, IBM'inki ödünç verilen 400 kadar bilgisayar. Film "İş"i biraz ilginç geçmiş: Fiyat 4 milyon dolar. Kodak fazla bulmuş; Fuji "açık gözlük" edip almış. Ama bu kez Kodak yalnızca 2 milyona "ABD atletizm takımının destekçisi" ünvanına sahip olurken bu kez Fuji'ye yakınılmak düşmüştür. Para falan vermeden iş çıkarımayla çalışanlar da yok değil. Lucky Strike sigarası "olimpiyat yolculuğu" ödüllü koymuş kuponlu çekilişine (yani "olimpiyat" sözcüğünü ücretini ödemeden kullanmış), ya da Nike ayakkabı firması Mary Decarie'yi gösteriyor TV reklamlarında (bu kez sözcük geçmemiştir ama "ima" var)... Para yatırılmış olan firmalar böylesine haksız rekabetleri izleyip yakalatmak üzere 21 tane özel detektif şirketi kiraladılar. Daha şimdiden pek çok haksız rekabet davası açılmış durumda. Örneğin Action Headwear adlı şapka firması olimpiyat simgeli beyzbol kasketleri yapımı konusunda hakkının yendiği iddiasıyla 30 milyon dolarlık ceza, 450 bin dolarlık da tazminat davası açmış Körme ve McDonald aleyhine... Bu türden sürtüşmeler ve mahkemeleşmeler, satışların umulandan sönükle geçmeyeyle artacağına benziyor. Büyük bir pazarlama şirketinin temsilcisi durumu söyle özetliyor: "Durum öylesine sönükle ticarete araç olamaz", "meşale barışın simgesidir", "meşale satılık değil" sloganlarını ardında bırakarak hava alanına yolladı. Yetkililer meşaleyi -adeta bir savaş ganimeti taşırı gibi- bir Amerikan askeri uçağıyla New York'a getirdiler ve böylece meşalenin utanç yolculuğu başladı.

MEŞALE KİMLERİN ELİNDE?

Satılanlar bu kadar değil. Örneğin, olimpiyat meşalesinden söz edelim biraz. Yunanistan'ın Olimpiya kentinde uzun yılların gelene-

1984, Los Angeles: Her şey satılık!

tem geliştirdi, meşaleden de para szdirmak için. Meşale, New York'tan Los Angeles'e 33 eyaletten geçen 15 bin kilometrelük zızkaklı bir yoldan getirilecekti ve meşaleyi taşıma hakkı bu yolun her kilometresi için 3000 dolardan satışa çıkarılacaktı. Tüm dünyanın sporcuları için öylesine kutsal bir simge olan olimpiyat meşalesinin düşürüldüğü durum gerçekten hizindir. Meşaleyi satın alanlar içinde perakendeciler kadar toptancıların varlığı da gözle çarpıyor. Japonyalı işadamlarından dünyanın en büyük haberleşme şirketi ATT'ye (American Telephone and Telegraph), kasabalarında ev ev para toplayarak 3000 dolar denkletiren meraklılarından Nevada'da Caesar kumarhanesine uzanan bir müsteriler zinciri oluşmuş durumda. Caesar kumarhanesi, meşale yolunun kumarhanenin önden geçecek biçimde değiştirilmesi koşuluya 51 kilometreyi satın almış örneğin. Kimi bölgelerde meraklıların meşaleyi çocuklarına taşımak istemeleri üzerine meşale taşıyabilme yaşı 10'dan daha aşağı indirilmiş. Meşale taşıyıcıların en ilginçlerinden biri de California'nın Ventura kentinde (Ventura, olimpiyat sporcularının kalacakları iki kentin, yani Santa Barbara ile Los Angeles'in arasında). Bu kente bir kilometreyi Hell's Angels (Cehennem Melekleri) adıyla tanınan ünlü motorsikletli çete satın almış durumda. Meşaleyi bizzat çetenin başkanı George Christie taşıyacak.

ALTINA HÜCUM

Montreal olimpiyatları 2 milyar dolara malolmuştu. Moskova, 1980 olimpiyatları için 9 milyar dolar harcadı. Los Angeles ise olimpiyatları "bedavaya" çıkarmakla kalmayacak, üstelik kâr sağlayacak. İşin özetli söyle. Peki bu durum sporculara, olimpiyat takımlarındaki görevlilere, hakemlere, izleyicilere nasıl yansıyacak?

Yukarda söyleyi ettiğimiz dev firmaların elde edilecek gelir yaklaşık 180 milyon dolar (bu firmaların olimpiyat simgelerini kullanarak yapacakları reklamların miktarı ise 500 milyon dolar dolayında olacak). Şimdi biraz da öteki para kaynaklarına bir bakalım.

Uluslararası olimpiyat komitesinde Los Angeles'in adaylığı görüşülürken Los Angeles'in sunduğu taslağın bütçede TV yayın haklarından sağlanması öngörülen toplam para 38 milyon dolar olarak belirtildi. Kentin işadamlarından oluşan düzenlemeye komitesi, sonrasında, herseyde olduğubibin alanda da fiyatları görülmemiş düzeylere çıkarttı. Moskova olimpiyatları için 10 mil-

yon ödemis olan Japon NHT televizyon şirketinden Los Angeles için istenen ücret 43 milyon dolar, Eurovision ise 19,8 milyon ödeyecek. ABD'deki yayın hakları ise ABC şirketine tam 226 milyon dolara satıldı. Sözcün burasında Tokyo olimpiyatlarının ABD'de yayın haklarının 2 milyona, Meksika olimpiyatlarının 4 milyona, Montreal olimpiyatlarının ise 25 milyona malolduguunu anımsamak sanız yerinde olacaktır. Bütün bu aşırı ticarileşme olgusu eibet sonunda izleyicinin, sporunun, tüketicinin başında patlayacak. Olimpiyat yarınıları süresince ABD'de 30 saniyelik bir TV reklamı için ödenecek ücret 260 bin dolar. Olimpiyatların yayın hakkını astronomik bir ücret ödeyerek satın alan ABC şirketi olimpiyat oyunlarının programlanması konusunda da hak sahibi oluyor. Düzenleme komitesi de artık programları sporun gerekleri ve sporcuların yararı açısından değil, televizyon yarınılarını izleyicinin en yoğun (yani reklamların en pahali) olduğu saatlere denk düşürmek açısından ele almak zorunda. Maraton yarının başlama saatinin saptanması bu olguya tipik bir örnek oluşturuyor. Bu konuya biraz sonra değineceğiz.

OLİMPİYAT KÖYÜNE NE OLDU?

Ticarileşme olgusu sayılamayacak kadar çok sorun ortaya çıkardı. Bunların en önemlerinden biri de olimpiyat köyü sorunu. Olimpiyatlar elli yıldan beri ilk kez olimpiyat köyü kurulmaksızın yapılacak. Oysa Olimpiyat statüsünün 36'ncı maddesinde aynen söyle yazıyor: "Düzenleme Komitesi sporcuların ve takım görevlilerinin bir arada olmalarını sağlamak üzere, bir erkekler için, bir de kızlar için iki olimpiyat köyü kuracaktır. Olimpiyat köyleri ana stadyuma, antrenman alanlarına ve öteki tesislere mümkün olduğunda yakın olacak". Ve zaman zaman "dünyanın en varlıklı kenti" diye adı geçen Los Angeles, Statü'nün bu hükmüne rağmen, tarihe ilk olimpiyat köyünü kuran kent olarak geçmiş olmasına rağmen, olimpiyat köyü kuracak param yok deyip işin içinden sırlıyordu. Sporcuların kalmaları için uygun görülen yerler ise Los Angeles ve Santa Barbara'daki üniversitelerin öğrenci yurtlarıydı (Basında, çeşitli yerlerde "olimpiyat köyü" sözcüğünün kullanılıyor olması yılın ağız alışkanlığından). Komite kızlar ve erkekler için ayrı barınma yeri sağlama koşulunu da bir yana itmekten çekinmemisti. Sporcular California Üniversitesi, Güney California Üniversitesi (bu ikisi arasındaki uzaklık 20 km) ve Santa Barbara Üniversitesi (Los Angeles'e uzaklığı 150 km) yurṭlarına dağıtı-

lacaklıdı. Bu yurtlarda 6 kişi bir arada kalacak olan sporcular için talep edilen para ise adam başına günde 35 dolar; üstelik sporcu yurtta kaç gün kalırsa kalsın, en az 17 günlük ücretin ödemesi zorunluluğu getirilmişti.

Bütün bu koşullar ortaya gerçekten büyük sorunlar çıkardı. Öğrenci yurtlarındaki koşullar kısa süre içinde yoğun sportif çalışmaların sürdürülmesine olanak tanıyacak nitelikte değil. Nitekim aralarında ünlü Carl Lewis ve Mary Decker'in de bulunduğu bir grup Amerikan atleti bu yurtlarda kalmayı reddetti. Bunun üzerine Amerikan Olimpiyat Komitesi bu atletleri takımından çıkarmakla tehdit etti.

Olimpiyat köylerinin en büyük işlevlerinden biri çeşitli uluslararası, çeşitli ırk, dil ve düşündeden sporcuların kardeşlik, dostluk ve barış ortamı içinde birarada yaşı-

malarını sağlamasıydı. Böylece önemli olimpiyat idealleri paranın egemenliğinin acımasız çarkları arasında ezilip yok olmaya mahkum.

Bir başka sorun teknike ilişkin ve çok önemli. Değişik yerlerde kalan sporcular eşit olmayan koşullara zorlanmış olaçaklardır. Antrenman salonuna bitişik bir yurta kalan bir sporcuyla aynı salona yaz sığaçında günde 300 kilometre otobüs yolculuğu gidip gelmek zorunda kalan bir sporcunun durumunu karşılaştırıralım. Yarışmaların ilk puan farkları, saniyenin yüzde birleriyle kazanılıp kaybedildiği koşullarda böylesi farklılıklar elbette çok önemli. Bu farkları 1980 Lake Placid kış olimpiyatlarına katılan sporcular yakından görmüşlerdi: Lake Placid'de sporculara "olimpiyat köyü" olarak ayrılan yer yeni inşa edildiğinde hizmete açılmış bir çocuk hizmetanesinin hizmetleri olmuştu. İşin daha da ilginç yanı, ABD olimpiyat takımına ise New York eyaletinin bu sayfeye kentinde en iyi otellerde yer ayrılmış olmasıydı.

Durum özellikle mali olanakları kit ülkelere için önemli sorunlar yaratıyor. Bir yandan astronomik fiyatlar, bir yandan 17 günlük ücretin toptan ödemesi koşulu bu ülkelere zorluyor. Örneğin bir sporcunun gelip dört gün kalıp ayrılması olağan böylece yok oluyor. Geçtiğimiz günlerde Bolivya hükümeti bu durumdan ve fiyatların yüksekliğinden yakınıca Washington Post gazetesinde Bolivya'yla alay eden ve "söylesinler Coca-Cola'ya onlara da destek olsun" demeye getiren bir yazı yayınladı. Yazı diplomatik sürtüşmeye yol açtı, ABD hükümetinin araya girmesiyle gazete bu kez Bolivya'dan özür dileyen bir yazı yayınlamak durumunda kaldı ama Bolivya'nın olimpiyatlardan çekilmesi kararını değiştiremedi. Sili de benzer nedenlerle olimpiyatlara katılmayan ülkelere biri. Giderlerin çapı hakkında daha iyi bir fikir edinebilme için Türkiye örneğine bakabiliriz. Gazetelerden öğrendigimize göre 46 sporcu ve 20 görevlilikle olimpiyatlara katılacak olan Türk takımının yalnızca yurt gideri 18 milyon lira dolayında olacak. Buna yol parası, araç gereç, giyim-kuşam giderleri, günde adam başına ödeneceği belirtilen 15 dolarlık yolluk giderini ve başka giderleri eklemek gerekiyor.

Los Angeles'in yol açtığı başka sorunlar da var. Los Angeles yalnızca ABD'nin değil, belki de tüm dünyadan en "otomobileşmiş" kenti. "Los Angeles'liler işlerine, alışverişe, bankaya otomobille gider gelirler, otomobilde ürünler" diye özetliyor durumu Britannica Ansiklopedisi. Bu durumun olimpiyatları il-

gilendiren üç yanı var: Toplu taşımda bir şey yok kentte, trafik sürekli tikalli (bu yüzden güvenlik önlemleri alınması güç), en önemlisi havai kirliliği rekor düzeyde. Birbirlerinden kilometrelere uzakta yerleştirilen sporcular, yöneticileri, antrenörleri, masörleri, doktorları vb. gözönüne getirin. Tek ulaşım aracı otomobil... Taksi ücretleri astronotik (örneğin 30 km için bin dolar), 15 günlük otomobil kirasi 1500 dolar (artı benzin ücreti, artı günde 25 dolar gibisinden park ücreti). Bunlar "normal" ücretler. Olimpiyatlar dolayısıyla içine giren "altına hücum" havasında bu fiyatların ortalama 4 kat artacağı tahmin ediliyor.

Bir başka konu da hakemler konusu. Düzenleme Komitesi, şimdiden kadar alıslagelmiş olanın tersine, hakemler için hiçbir harcama yapmamaya karar verdi. Hakemlerin masrafını ulusal komitelerin, uluslararası komitenin ya da benzer kuruluşların karşılaması gerekiyor. Gecelik otel ücretleri 100 dolar dolayında. Düzenleme Komitesi bu konuda da "17 gün" koşulunu koymuş durumda: Gelecek her hakem için en azından 17 günlük otel ücretinin tamamının ödemesi gerekiyor. Los Angeles'in bu azılığının bedeli de Uluslararası Olimpiyat Komitesinin omuzlarına yıkıldı. Komite çeşitli ülkelerden bin hakemin Los Angeles'teki giderlerini üstlenmek durumunda kaldı.

Böylesine acımasız koşulların katılımı azaltılacağından çekinen uluslararası Olimpiyat Komitesi her ülkeyen dördü sporcu olmak koşuluya toplam altı kişinin geceleme ve yol masraflarının kendisi üstlenmeye karar verdi. Özellikle gelişimekte olan ülkeler için çok yerinde bir girişim.

Bu konuya Olimpiyat Statüsünün 41. maddesini anımsatarak kapatılarım: "Düzenleme Komitesi sporcuların ve görevlilerin tüm giderlerinin, özellikle geceleme giderlerinin en azda tutulmasını sağlar."

MELEKLER KENTİ

Los Angeles ABD'nin üçüncü büyük kenti. ABD orduları Meksika savaşında, 1846'da girmiş kente... Demek fethedileli 138 yıl oluyor. Kent, üstine çökken sisıyla ünlü. Coğrafi durumdan kaynaklanan bu özellik, bugünkü Los Angeles Limanının bulunduğu koya İspanyolların 1542'de "Bahia de los Fumos" (Dumanlı körfez) adını vermelerine yol açmış. Buna sonradan endüstrinin, ama en çok da ABD kentleri içinde rekor düzeyde olan otomobil yoğunluğunun etkileri eklenince Los Angeles dünyanın bir numaralı "smog" (hava

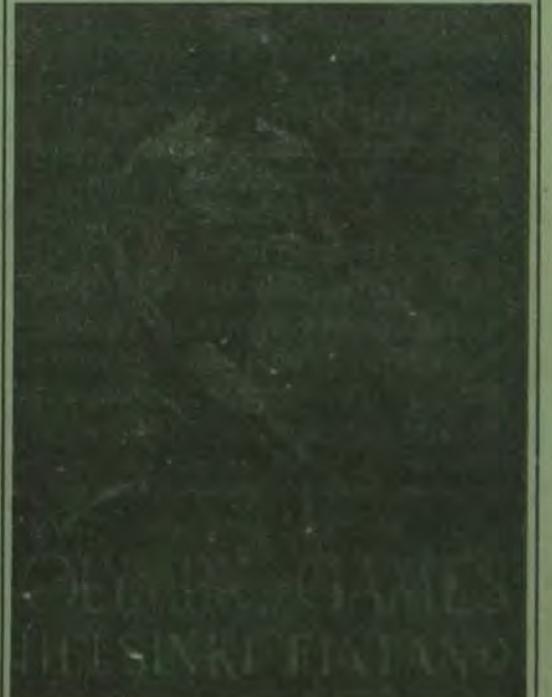
göze alarak reddetmeleri bundan olsa gerek. 27 yaşındaki Avustralyalı dünya şampiyonu Robert De Castella da Los Angeles'in yoğun kirlili havasında maraton koşmanın tehlikeleri üzerinde duruyor. 'Koşucuları bekleyen tehlkeyi düşünmek bile istemiyorum' diyor. De Castella durumu iyi değerlendirebilme şansına sahip, çünkü aynı zamanda biyofizikçi.

Bu konuda çıkan tartışmada, saat 17.30'da başlaması planlanmış olan maraton yarısının hiç olmazsa kirliliğin daha az olduğu sabah 6-7 saatlerine alınması önerisi Düzenleme Komitesince reddedildi. Neden çok basitti: Önerilen sabah saatleri televizyon programları için elverişli değildi!

Los Angeles halkı çeşitli ırklardan, etnik kökenlerden gelen insanlardan oluşan bir toplum olagelmiştir. Kent nüfusunun beşte biri zenlidir. Kentte yaşayan Meksika kökenlerinin (Şikanö'lerin) sayısı bir milyona yakmaktadır. Japon kökenlerinin sayısı yüz binin üstündedir. Zencilerin ve Şikanoların yaşam koşullarını; zencilerin yoğunlaştığı Los Angeles'in göbeğindeki Watts ve Şikanoların yaşadığı doğu Los Angeles gettolarının içler acısı toplumsal ve ekonomik durumunu burada uzun uzun anlatmaya sunınız gerek yok. Los Angeles denince ilk akla gelen olaylardan biri Watts ayaklanması. ABD'deki zenci ayaklanmalarının en kanlılarından biri olan Watts ayaklanması 11 Ağustos 1965'te başlamıştı. On bin zencinin katıldığı ayaklanması bastırılar için Watts'a on beş bin polis ve ulusal muhafiz sevk etmek gerekiydi. Savaş ve yağma 6 gün sürdü. 34 kişi öldü, 3900 kişi tutuklandı, 40 milyon dolarlık maddi zarar ortaya çıktı bu altı günde.

Dört cumhurbaşkanının (Lincoln, Garfield, McKinley ve J.F. Kennedy), Robert Kennedy'nin, Malcolm X'in, Martin Luther King'in bir sürü polis ve koruma görevlisinin ortasında vurulup öldürüldüğü bir ülke Amerika. İstatistiklere göre ABD'de kişilerin elinde 150 milyondan fazla tabanca ve tüfek var. Yıllık tabanca satışı 2,5 milyon. Ve Los Angeles suç oranı en yüksek kentlerden biri ABD'de. Bugün Los Angeles'te günde ortalamada 80 silahlı soygun, 200'ün üstünde ev soygunu yapılmaktır. Silahlı çeteler kenti aralarında paylaşmış durumda. Los Angeles'te en az bir bankanın soyulmadığı son gün çok geride, 1979'da kalmış.

Los Angeles'ten bizim de acı anılarımız var. Türk diplomatlarına yönelik saldırular ilkin bu kentte başladı. 27 Ocak 1973'te Türkiye'nin

Los Angeles Başkonsolosu Mehmet Baydar ve Yardımcısı Bahadır Demir vurularak öldürdüler. Tam dükz yıl sonra, 28 Ocak 1982'de Los Angeles Başkonsolosu Kemal Arıkan açılan ateş sonucu başından vurularak öldürüldü. Bu anıların tazeğinden olacak, son günlerde basında kaygılı haberlerin sık sık yer aldığına tanık oluyoruz. Bunlardan bir kaçını alıntılıyoruz: "Asala İtalyan Haber ajansı ANSA'ya bir mektup göndererek Los Angeles oyunları sırasında Türk Olimpiyat ekibine yardımcı olacak herkesin saldırıyla uğrayacağı tehdidini yeniledi. Geçen hafta da Fransa'daki bir haber ajansına benzer bir mektup gönderdimi." (Cum., 29 Haziran).

"Su anda Türkiye'nin en iyi yüzücü olarak gösterilen Murat Özüak olimpiyat kaflesinden çıkarılıyor. Santa Barbara Üniversitesinde bilgisayar tıhsili yapan Özüak'ın ABD'de bulunduğu süre içinde Ermeniler tarafından sürekli tehdit edildiği ve geçirdiği bunalımın bu tehditlere bağlı olduğu öğrenildi" (Mil., 7 Temmuz). "ABD Ermeniler için tetkikte. Serbest bırakılan iki Ermeni yeniden tutuklandı, bu na gerekçe olarak olimpiyatlar katılacak Türk ekiplerine yönelik tehdit oluşturmaları gösterildi" (Mil., 4 Temmuz). "Beden Terbiyesi Genel Müdürü Seçkiner Los Angeles olimpiyatlarına katılacak Türk sporcularının çok iyi korunacağını, gerekli önlemlerin şimdiden alındığını söyledi. Seçkiner 'sporcularımız sağ salim gidecekler ve sağ salim dönerlerdir' dedi" (Mil., 4 Temmuz). "Beden Terbiyesi Genel Müdürü Seçkiner'in yaptığı açıklamaya göre güvenlik tertibatının alınmadığı gereklisi ile Türkiye bisiklette olimpiyatlar katılmayacak" (Mil., 5 Temmuz). "Silahların gölggesinde olimpiyat stadi... Yetkililer oyular sırasında Türk kafesi için şimdide dek görülmemiş güvenlik önlemleri alınacağını da belirttiler" (Cum., 5 Temmuz). "Türk olimpiyat kafesi güvenlik eğitimi görecektir. Her üç kişiden birinin (bunu yazanın hesap bildiği kuşku götürür G.G.) Ermeni olduğu ve günlük iki Ermeni gazetesinin yayınlandığı Los Angeles'te yapılacak oyulara katılacak kafilemiz hareketten bir hafta önce İstanbul'da toplanarak özel eğitimden geçirilecektir. Burada tüm sporcuların hangi durumlarda nasıl hareket edecekleri anlatılacak. Sporcular oyular sırasında toplu hedef haline gelmemek için kalabalık gruplar halinde gezmeyecekler. Oyulara katılacak tüm sporcu ve yöneticiler kişi başına elli bin dolar sigortalanacak" (Güneş, 5 Temmuz). "ABD, olimpiyata katılacak Türk ekibinin sorumluluğu yüklenmek istemiyor. Olimpiyatlar katılacak Türk sporcularının korunması konusunda görüşmeler yapmak üzere ABD'ye giden Türk gü-

den ortadakiler Pentagon'un özel görevlilerince alarm sistemiyle donatıldı. Bu arada Düzenleme Komitesi Los Angeles Amniyet Müdürlüğü Daryl Gates arasında bir anlaşmazlık yaşandı. Komitenin 100 milyon dolarlık güvenlik bütçesinden Emniyet Müdürlüğü'ne düşen 16 milyon dolarlık payın az olduğunu Gates ek olarak 3 milyon dolar daha isted. Komite bu isteği reddetti. Emniyet müdürü bu işin sonunda mahkemece çözüleceği tehdidini savurdu. Temmuzun ortası yaklaştıken anlaşmazlık giderilmiş değildi, güvenlik önlemleri de alınamamış, tesisler hizmete açılmıştı. (Olimpiyat Statüsü olimpiyat tesislerinin sporculara ve öteki kafile mensuplarına oyuların başlamasından en az üç hafta önce açmasını öngörüyor. Düzenleme Komitesi ayalarca öncesinden statünün bu maddesine de uymayacağını, tesislerin oyuların başlamasından ancak 15 gün önce açılacağını ilan etmişti. Bu, özellikle uzaktan gelen takımların iklime ve ortama alışması açısından önemli sorunlar yaratabilir).

Sözün burasında ekleyelim: "Los Angeles", İspanyolcadada "Melekler Kenti" anlamına geliyor.

GERİYE KISA BİR BAKIŞ

Olimpiyatlar tarihinde spor dışı nedenlerden kaynaklanan bir çok davranış gözlenmiştir şimdide kadar. Bunlardan bilebildiklerimizi (ve az ya da çok bir önemi olduğu kanısında olduklarını) kısaca sıralayalım.

1900 Paris Olimpiyatlarında birçok ABD'li dindar atlet "pazar günü spor yapılmaz" gereklisiyle oyulardan çekildiler. 1908 Londra olimpiyatlarında İrlanda'lı atletler İngiliz bayrağı altında, Finli atletler Çarlık Rusyası bayrağı altında yarışmayı reddettiler. Tüm oyular şovençe bir İngiliz-Amerikan çekişmesi içinde geçti. Ingilizler açılış töreninde Amerikan takımına ABD bayrağı sağlamayı "ihmal" ettiler. 100 yaralı yarışı ABD'li atletin önünde bitirmesi üzerine İngiliz hakemler yarışı geçersiz sayıp (tüm olimpiyat tarihinde tek örnek olmak üzere) yarışı ABD'li atleti dışarıda tutarak tekrarlatılar. 1920 Anvers olimpiyatlarına Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan ülkeler (Türkiye, Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan) alınmadı. Sovyetler Birliği de çağrılmadı. (ilginçtir ki Sovyetler Birliği - Rusya'nın 1908 ve 1912 olimpiyatlarına katılmış olmasına rağmen olimpiyatlar 1948 yılına kadar çağrılmadı. Uluslararası Olimpiyat Komitesinde "Rus sporcuları"nın 1933 yılına kadar Çarlık Rusyasından Prens

Urusov "temsil" etti. Uluslararası Olimpiyat Komitesi Sovyetler Birliği 1951'de kurulduğundan 34 yıl sonra - gizli yapılan oylamada 28 lehte, 18 aleyhte oyla üyeliğe kabul etti. Sovyetler Birliği'nin katıldığı ilk olimpiyatlar 1952 Helsinki olimpiyatları olacaktır.

1936 kiş olimpiyatları Münih yakınlarında yapıldı. Bu olimpiyatlarla derece alan üç Norveçli atlet sonradan Nazilerce toplama kamplarına atıldılar. 1936 Berlin olimpiyatları Hitler'in gövdé gösterisine dönüştü. ABD'de olimpiyatlar katılılmama konusundaki tartışmalar ABD Olimpiyat Komitesi Başkanı Brundage'in "Yahudilere yapılanlar bizi ilgilendirmez" gereklisiyle noktaladı. ABD takımındaki iki Yahudi atletin takımından çıkarılması istemine Brundage boyun eğdi. İşin ilginç yanını, bu Yahudi atletlerin yerine takıma alınan zenci atlet Jesse Owens'in dört altın madalya birden alması oluşturdu. Hitler Owens'ın elini sıkmayı reddetti, stadyumu terketti (Owens'ın cevabı: "Ben buraya Hitler'in elini sıkmayla değil madalya almaya geldim"). İkinci Dünya Savaşından sonraki ilk olimpiyat olan St. Moritz kiş olimpiyatlarına savaştan yenik çikan Almanya, İtalya ve Japonya alınmadılar. 1948 Londra olimpiyatlarında Arap ülkelerinin boykot olasılığı, yeni kurulmuş olan İsrail'in "henüz Uluslararası Olimpiyat Komitesinin üyesi olmadığı" gereklisiyle oyulara alınmaması suretiyle önleendi. 1952 Helsinki olimpiyatları karıştı, bir Alman kızının törenin orta yerinde alana fırlayıp mikrofonu kapmasına tanık oldu. 1956 Melbourne olimpiyatlarına Misir, Lübnan ve Irak, İsrail'in Gaza seridini işgalini protesto amacıyla; İspanya, İsviçre ve Hollanda ise Macaristan olaylarını gerekçe göstererek katılmadılar. Çin Halk Cumhuriyeti de yetkililerin bayrağı direğine Tayvan bayrağı ekmesi üzerine oyuları terketti. 1968 Grenoble kiş olimpiyatlarında geçen ve o zaman yankılar uyandıran bir olay, bugün Los Angeles'te gelinen noktaya karşılaştırıldığında ibret verici. Üç altın madalya kazanan ve oyuların yıldızı olan Fransız sporcusu Jean-Claude Killy fotoğrafı çekilişen skillerinin markasını hep obektife doğru çeviriyor diye suçlanmıştır. Skillerdeki markaların üstünü yapışkan bantla kapatılması kuralı o zamandan kalmadır.

1968 Meksika olimpiyatlarında iki Amerikalı zenci atlet, 200 metrelerin birincisi Tommie Smith ile üçüncüsü John Carlos, şeref kursusunda kara eldivenli yumruklarını havaya kaldırarak protesto gösterisinde bulundular. Smith ve Carlos takımından ve olimpiyat köyünden hemen çıkarıldılar, Meksikadan sınırdışı edildiler. (Bu iki sporcuya sonradan ABD'de uzun yıllar işsiz kalaraklardı). John Carlos bu davranışlarının nedenini gazetecilere şöyle açıklamıştı: "Tommie'ye ben, kara derilerin ve öteki azınlıkların ABD'de ve tüm dünyada olanlardan artık bıkmış olduğunu göstermek istedik. Yoksul insanların içinde bulunduğu koşulları; hamam böceklerinin, fare-

lerin, çeşitli hastalıkların kol gezdiği evlerdeki koşulları göstermek istedik".

David Balsiger: "Nihayet basardık!"

1952-1980 döneminde olimpiyatlar puan sıralamasında ilk üç derecede giren takımların madalya sayıları (altın, gümüş, bronz)

1952, HELSİNKİ

1. ABD	40,	19,	17
1. SSCB	22,	30,	19
3. Macaristan	16,	10,	16

(Not: ABD ve SSCB 495'er puanla birinciliği paylaşmışlardır).

1956, MELBOURNE

1. SSCB	37,	29,	32
2. ABD	32,	25,	17
3. Avustralya	13,	8,	14

1960, ROMA

1. SSCB	43,	29,	31
2. ABD	34,	21,	16
3. Dem. Almanya + Fed. Almanya	12,	19,	11

1964, TOKYO

1. SSCB	30,	31,	35
2. ABD	36,	26,	28
3. Dem. Almanya + Fed. Almanya	10,	22,	18

1968, MEKSİKO

1. ABD	45,	28,	34
2. SSCB	29,	32,	30
3. Dem. Almanya	9,	9,	7

1972, MÜNİH

1. SSCB	50,	27,	22
2. ABD	30,	31,	30
3. Dem. Almanya	20,	23,	23

1976, MONTREAL

1. SSCB	49,	41,	35
2. Dem. Almanya	40,	25,	25
3. ABD	34,	35,	25

1980, MOSKOVA

1. SSCB	80,	69,	46
2. Dem. Almanya	47,	37,	42
3. Bulgaristan	8,	16,	17

(Not: ABD katılmamıştır).

lerin, çeşitli hastalıkların kol geziği evlerdeki koşulları göstermek istedik".

1972 Münih olimpiyatlarındaki trajedi hepimizin belleklerindedir. Olimpiyat köyünde İsrail yatakhanesini basan Kara Eylül'üler İsrail hapishanelerinde yatan 200 Arap'ın serbest bırakılmasını talep ettiler. İsrail bu talebi reddetti. 11 İsrail atletinin, 5 Arap'ın ve bir polisin ölümüyle sonuçlanan kanlı olaylar büyük üzüntüye yol açtı. Kara Eylül Örgütünden yakalanan üç Filistinli, sonrasında bir uçak kaçırılan eylemcilerin isteklerine boyun eğen Federal Alman Yetkililerince serbest bırakılacak. Münih olimpiyatlarında iki Amerikalı zenci atlet, 400 metre şampiyonu Vince Matthews ve ikinci Wayne Collete şeref kursusunde birbirleriyle konuşuldu, Amerikan bayrağına değil başka yöne baklıklar için gelecek olimpiyatlar katılmama cezası aldılar. Matthews bu konuda şu açıklamayı yaptı: "Eğer müstehzi ve tiksimsiz bir görünüm içinde idiysem bunun nedeni buraya ulaşana kadar çektiğimdir." Başka bir Amerikan atleti, diskçi Olga Connolly ise başka bir protesto yöntemi seçti. Açılış töreninde kafilesinin önünde bayrak taşıyan Connolly şeref tribününün önünden geçerken bayrağı eğmedi. Connolly'nin olimpiyat köyünde dünya barışı, uluslararası kardeşlik gibi konularda konuşmalar yapması yetkililere yasaklanmıştır. Uluslararası Olimpiyat Komitesi 1976 kiş olimpiyatlarının ABD'de Denver kentinde yapılmasına karar vermişti. Ancak Denver'in bağlı olduğu Colorado eyaleti olimpiyatlar için hiçbir harcama yapmayı kabul etmeyecekti, olimpiyatlar Avusturya'nın Innsburg kentine aktarıldı. Olimpiyatlardan sürekli olarak çıkarılmış bulunanırkçı Güney Afrika Cumhuriyeti ile sportif ilişkiler yürüten Yeni Zelanda'nın oyulara katılmasını protesto eden 30 ülke 1976 Montreal olimpiyatlarına katılmayı reddettiler. Çin'i temsil etme isteği kabul edilmeyen Tayvan da oyulara katıldıkları çekildi.

**“Sovyetlere
Hayır Birliği
7 aydan
beri yoğun bir
çalışma yaptı. Bunlar
arasında Los Angeles'teki
dükkânlarında, büfelerde
satışa çıkarılan "Bir
Rus Öldür" yazılı
rozetlerden onbinlerce
yaptırıldı.”**

NAMLUNUN UCUNDА

1983 yılında ABD'de bir takım girişimlerin başlatıldığına tamik oluyoruz. 165 dernek ve kuruluşun bir araya gelmesiyle "Sovyetlere Hayır Birliği" ("Ban the Soviets Coalition"; "Sovyetleri Yasaklayın" ya da "Sovyetlere Afaroz" diye de çevrilebilir) adıyla bir birlilik oluşturuldu. Birlliğin başkanlığını David Balsiger getirildi. David Balsiger Los Angeles'in Orange bölgesinde bir reklam ajansı sahibi. Birkaç yıl önce Temsilciler Meclisi seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'den aday olmaya çalışmış, başaramamış; 1982'de izinsiz tahlil pazarlamaktan mahkemece suçlu bulunmuş, kısa süre sonra arasında 200 bin dolar borç bırakarak iflas ilan etmiş. İki tane de ilginç kitabı var: "Lincoln'un İhaneti" ve "Nuh'un Gemisinin İzinde" (Nuh'un Gemisi ile kimlerin ilgilendiğini anımsarsak, 1982 Ağustosunda Ağrı'da "gemiyi ararken" düşüp yaralanan astronot Albay James B. Irwin'in "Yüksek Uçuş Derneği" adlı dini-mistik bir kuruluşun kurucusu olduğunu anımsarsak, bu kitabın ve yazarının Türkiye'ye de bir ilişkisi olabileceğini düşününebiliriz). Bu kitaplar aşırı sağcı bir film şirketi olan Sunn Classic tarafından da filmlendirilmiş. Balsiger, Birliği oluşturan 165 dernekten 35'inin adlarının gizli tutulacağını açıkladı. Geri kalan 130 derneği Naziler ve öteki aşırı sağcı dernekler, Sovyetler Birliği'nden kaçanların, Güney Kore'den göç edenlerin kurmuş oldukları dernekler, Küba karşı devrimci dernekleri ("Alfa" ve "Omega" gibi) oluşturmuyor. KAL-007 Güney Kore uçağının düşürülmesi olayından sonra etkinliğini artıran "Sovyetlere Hayır Birliği"nin ana amacı Sovyetler Birliği'nin Los Angeles olimpiyatlarına katılmamasını engellemek olarak belirlenmişti. Nitekim SSCB'nin olimpi-

Smith ve Carlos: "Yoksul insanların içinde bulunduğu koşulları göstermek istedik..."

yatlara katılmayacağını açıklamasından sonra verdiği demeçte Balsiger bu haberin insan haklarının zaferini simgelediğini belirtiyor ve şöyle diyordu: "Çalışmalarımıza başladığımızda herkes bu işi başaramayacağımızı iddia ediyordu... Büyük zorluklara rağmen nihayet başardık."

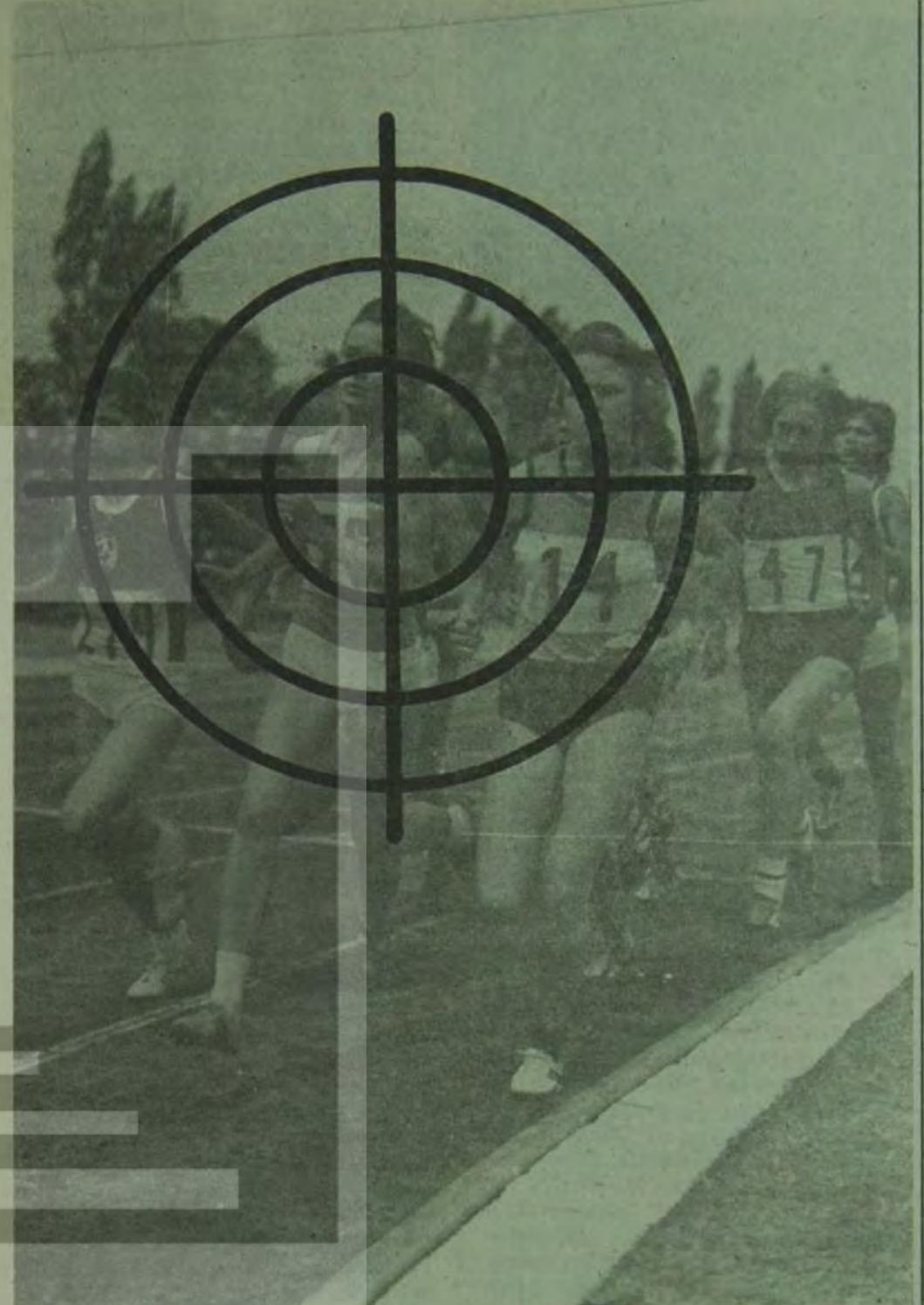
Sovyetlere Hayır Birliği 7 aydan beri yoğun bir çalışma yaptı. Bunlar arasında Los Angeles'teki dükkânlarında, büfelerde satışa çıkarılan "Bir Rus Öldür" yazılı rozetlerden onbinlerce yaptırılması, Sovyet atletlerine ve yetkililerine Los Angeles'e gelmeleri halinde öldürilecekleri tehdidini içeren pek çok mektup gönderilmesi, Los Angeles'in olimpiyatlar sırasında "AFGANIS-

TÜSTAV

TAN'DA SOYKIRIMA SON" ve "KAL-007'YI UNUTMADIK" yazılı afişlerle donatılmış hazırlıkları, aynı sloganların 1,5 metre boyunda harflerle bez pankartlara yazdırılarak bu pankartların bir uçak filosuna Los Angeles göklерinde uçurulması hazırlıkları, oyunların ya da antrenmanların yapılabacağı, bütün tesisler civarında olimpiyatlar süresince sürekli gösteri yapılması hazırlıkları... Birlik, ayrıca Sovyetlerden ya da öteki sosyalist ülkelerden sporcuları ABD'yi sığınmaya teşvik etmek amacıyla 500 binden fazla broşür bastırmış. Yine bu amaçla Rusça bilenlerden oluşan özel yardım, ikna ya da kaçırma ekipleri kurulmuş, sporcuların geçecekleri yollar boyunca reklam levhalarına yapıştırılacak ve üzerinde Rusça ve öteki

dillerle "Sığınmak mı istiyorsunuz? ..... numaraya telefon edin" yazılı büyük afişler hazırlanmış. Los Angeles ve dolaylarında bu amaçla kullanılmak üzere 500 kadar ev ve apartman dairesi tutulup hazırlanmış. Bütün bu çalışmalar ve hazırlıklar bizzat Birlik'in ya da Balsiger'in başında ve televizyonda yaptığı açıklamalarda dile getirildi. Olimpiyat oyunları sırasında girişimleri planlanan bütün bu etkinliklere Birlük verdiği ad ise "Özgürlik-84 Operasyonu". Balsiger, konuşmalarda bu operasyonun Sovyet sporcularına karşı şiddet kullanmayı dışlamadığını da açık açık belirtmeyi ihmal etmedi.

Bu birlikten bağımsız olarak "Özgürlik Amerikan Gençleri" adlı

1984, Los Angeles: Namlunun ucunda olimpiyatlar

bir başka örgüt de olimpiyatlar sırasında Sovyet atletlerini kaçırma girişiminde bulunacaklarını açıkladı.

Olimpiyat Düzenleme Komitesi Başkanı Ueberroth Sovyetlere Hayır Birliği'ne açıkça karşı çıktı, Birlik'ten "çılgınlar" diye söz etti. Bu sözünden ötürü özür dileyip dilemeyeceğini soran basın mensuplarına şöyle yanıt veriyordu Ueberroth: "Hayır, özür dilemeyeceğim. Eğer adalarını değiştirip örneğin 'Atletlere Zarar Verme Birliği' ya da 'Sovyetlere Çıkar Sağlayacak Birimde Davrananlar Birliği' adını alırlarsa o zaman özür dilememi düşünürüm belki."

Ancak bu sırada Düzenleme Komitesi güvenlik yetkilisi Albay Edgar

Best bu birliğin ve benzeri örgütlerin çalışmalarına müdahale edilemeyeceğini, bunun Anayasal haklar aykırı olduğunu açıklıyordu. Best, bu gibi örgütlerin atletlerle "fiziksel temas"ta bulunmasını engellemek için, bunlara olimpiyat bölge içinde özel gösteri bölgeleri tahsis edileceğini de ekliyordu açıklamalarına. Sovyetlere Hayır Birliği'ni oluşturan derneklerden biri olan Baltık-Amerikan Özgürlik Derneği'nin Los Angeles'te Ambassador Otelinde 17 Mart 1984 günü düzenlediği bir toplantıya katılan ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Elliot Abrams bu toplantıda bir konuşma yapıyor ve Washington Post gazetesinin belirttiğine göre derneğin çalışmalarını desteklediğini belirtiyordu. (Dışişleri Bakanının "insan haklarından sorumlu" yardımcısı Abrams, anımsanacağı gibi 10 Temmuzda Türkiye'ye gelmiş, yetkililerle, ayrıca İstanbul'da Musevi, Rum ve Ermeni azınlıklarının ruhani liderleriyle görüşmeler yapmıştır).

Olimpiyat Statüsü'nün 53'üncü maddesi söyle diyor: "Olimpiyat oyunları bölgesinde politik, dini ya da irksal her tür gösteri ve propaganda yasaktır."

SORUNLAR BITMIYOR

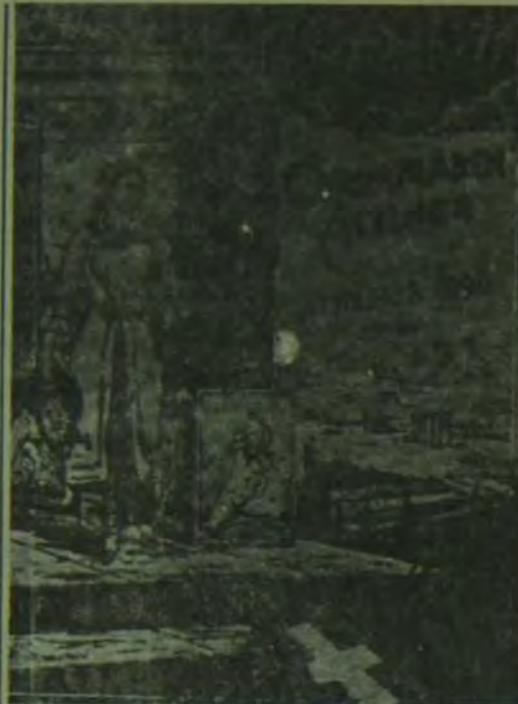
Olimpiyatlar, artık kurallamış geleneklere göre oyunların oynanacağı ülkeye değil, tüm dünyaya aittir. Bu nedenle de kuralları evsahibi ülke değil, tüm ülkeler birlikte, Uluslararası Olimpiyat Komitesi saptar. Olimpiyat statüsü de bu amaçla düzenlenmiştir ve yillardan beri titizlikle uygulanagelmıştır. 1984 olimpiyatları öncesi bu statünün pek çok maddesinin pervasızca çiğnentiği bir dönem oldu.

Statünün 59. maddesi söyle diyor: "Olimpiyat kimlik kartı, taşıyanın kimliğini belirler ve olimpiyat oyunlarının yapılacağı ülkeye gitmesine resmen yetki sağlayan belgeyi oluşturur." Bu yıl 15 Mart'ta ABD, Sovyet Olimpiyat Komitesi Başkanlığına gönderdiği bir yazda vize işlemleri açısından incelenmek üzere Sovyet Olimpiyat kafesinin isim listesinin gönderilmesini istedi. SSCB Olimpiyat Komitesi bu davranışı protesto etti. ABD Dışişleri Bakanlığı bu isteminden 8 Mayıs tarihinden, yani SSCB Olimpiyat Komitesinin oyunlara katılmama kararını almasından sonra vazgeçtiğini açıklayacaktı. Yine bu yılın Mart ayında benzer bir olay daha oldu. SSCB Olimpiyat Komitesi temsilcisi Oleg Yermiškin'e ABD Dışişleri Bakanlığı vize vermedi. Yermiškin'in görevini daha önceden onaylamış olan Los Angeles Düzenleme Komitesi ve Ueberroth'un protestoları da sonuçsuz kaldı. Bu

türden örnekler çoğaltılabılır. Biz yalnızca ilginç bulduğumuz iki örnek vermekle yetinmeyeceğiz. Bunlardan birincisi ABD hükümetinin olimpiyat kafilerinde yer alacak doktorları hekimlik belge ve sıfatlarının bir Amerikan tip Komitesince önceden incelenmesi ve onaylanması yolunda aldığı karar. Bu karar kimi ülkelerde onur kırıcı bulundu ve oyunlara katılmama kararlarından bazılarda gerekçe olarak anıldı. Bir başka sorun da ABD'nin Sovyet sporcularını getirecek olan Aeroflot uçakları için Amerika'ya iniş izni vermemesinden doğdu. Bu sorun ancak 1984 Mart'ında çözüldü, ancak bu kez de Los Angeles'te Sovyet olimpiyat kaflesindeki görevlilere ve gazetecilere yasaklı olan bölgeleri ortaya çıktı. Los Angeles Times gazetesinin yayınladığı "yasak bölgeler" haritasına göre bu görevliler ve gazetecilerin 23 spor dalından 13'ünde yapılacak yarışmaları izleme olağanı olamayacaktı. Ueberroth burada da araya girdi, ancak girişimlerden bir sonuc almadı.

SON BİR BUÇUK YIL

1983 başında Ulusal olimpiyat Komiteleri Birliği'nin Genel Kurulu Los Angeles'te toplandı. Bu toplantıda Statüsün çeşitli maddelerinin ihlali sert biçimde eleştirildi. Görülen aksaklılar ve statüye uyulmama durumları oybirliğiyle kararlaştırılan bir bildiride tek tek sayıldı, bunlara 1 Temmuz'a kadar çözüm getirilmesi istendi. Durumda iyileşme görülmemesi üzerine gerginleşen ortamı yumatmak amacıyla Ueberroth Temmuz sonlarında verdiği bir demeçte "Sovyetler olimpiyatı boykot etmeyecek kadar üstün durumdadır. Dünyanın en iyi ekibini kurular ve bunu bütün dünyaya göstermek istiyorlar" dedi. SSCB Olimpiyat Komitesi aralık ayında bir açıklama yaparak pek çok sorunun çözülmemiş olduğunu, hatta ortaya yeni sorunların çıktıığını, olimpiyatlar katılın katılmamaya ilişkin kararın Düzenleme Komitesinin vereceği güvencelere bağlı olacağını belirtti. Aynı Komite 10 Nisan 1984'te Uluslararası Olimpiyat Komitesine başvurdu. Başvuruda Olimpiyat Statüsüne uyulmamakta ısrar edilen noktalar sayılıyor, ABD'de körüklenen "Sovyet düşmanı hysteri"ye ilişkin örnekler veriliyor, bunların ABD hükümetinin bilgisi içinde ve desteğine sahip olduğu öne sürüyor, ABD yönetiminin olimpiyat oyunlarını yaklaşan başkanlık seçimleri için politik yarım olarak kullandığı görüşüne yer veriliyor. Zamanın gittikçe daraldığına dikkat çekilen başvuruda Uluslararası Olimpiyat Komitesi Yürütmeye Kurulu'nun olağanüstü toplantıya

ran Sovyet aleytari kampanyalar ve Sovyet olimpiyat kafilesine yönelik bir dizi engelleme olduğunu belirtti. Bu kararın boykot anlamına gelmediğini, örneğin SSCB'nin önceden sözü verilmiş olan 4 milyon ruble değerindeki teçhizat yardımını Los Angeles'e eksiksiz sağlayacağını belirtti. "Alternatif Olimpiyat" düzenleyip düzenlemeyeceklerini soran bir gazeteciye şöyle yanıt verdi Gramov: "Böyle bir girişime kesinlikle karşıyız. Olimpiyatlarla karşılaşmış gibi anlaşılabilecek 'paralel' oyunlar düzenlenmesi de söz konusu değildir. Hemen şunu ekleyeyim ki, atletlerimiz dört yıldır var gücüyle olimpiyatlara hazırlanıyorlardı, o nedenle, zaman olarak olimpiyat oyunlarıyla çakışmamak koşuluya, uluslararası sporif temasları sürdürmek niyetindiyiz."

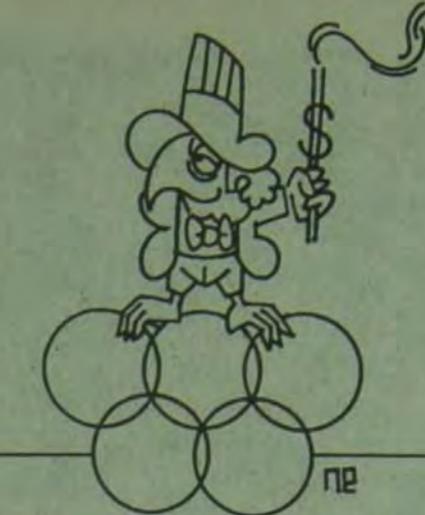
Mayıs, Haziran ve Temmuz ayları içinde Angola, Bolivya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, Etiyopya, İran, Kore D. Halk Cumhuriyeti, Küba, Laos, Libya, Macaristan, Moğolistan, Polonya, Sıria, Vietnam ve Yu-karı Volta ulusal olimpiyat komiteleri Los Angeles oyunlarına katılmayacaklarını açıkladılar. Los Angeles olimpiyatlarına katılmayan bu ülkelerin 1976 Montreal olimpiyatlarında altın madalyaların yüzde 54'ünü, toplam madalyaların yüzde 51'ini almış oldukları hesaplandı.

Temmuz ayının çeşitli günlerinde Çin Halk Cumhuriyeti, Malezya, Sri Lanka, Zimbabwe, Filipinler, Singapur, Japonya ve Kamerun ulusal olimpiyat komiteleri Ku Klux Klan örgütünden tehdit mektupları aldıklarını açıkladılar. ABD'nin Virginia ve Maryland eyaletlerinden postalanan mektuplarda olimpiyatlar beyaz irktan olmayanların katılmaları kimaniyor, katılacak sporcular ölümle tehdit ediliyor ve "olimpiyatlar maymunlar için değildir, insanlar içindir" deniyordu. Çeşitli Asya ve Afrika ülkelerinden bu haberlerin gelmesi üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yaparak mektupların İngilizcelerinin bozuk ve imla yanlışlarıyla dolu olduğu, bir Amerikalının böyle mektuplar yazamayacağı, bunların ancak Sovyet ajanlarının işi olabileceği görüşünü belirtti. Bu arada bir ırkçı örgütün lideri olduğu anlaşılan Stanley McCollum adında biri Washington Post gazetesine bir açıklama yaparak mektupların Ku Klux Klan'a gönderildiğini bildirdi.

SON SÖZ YERİNE

Olimpiyat idealı Los Angeles'e karşın, yaşamaya ve gelişmeye devam edecek.

Olimpiyatlar insanlar arasında kardeşliğin, sevginin, barışın bir simgesi olarak yaşayacak.

Bir Terör Aracı Olarak Olimpiyat

Sargut SÖLCÜN

"Biz, bütün geçmişi içeren bir şimdiki zamanda yaşıyoruz".

Heinrich Böll

1 8 Ağustos 1936 tarihli "Paris Tageszeitung"ta yer alan bir haber, çok zor koşullar altında bile, insanın yaratıcı özelligindeki sınırsız güçe anlamlı bir örnek oluşturuyordu: 7 Ağustos günü sabah saat 9'a doğru, Berlin'in batısındaki yüksek bir binanın tepesinden aşağıya doğru binlerce bıldırcı uçaşmaya başladı. O günlerde çok sıkı önlemler almış olan Gestapo (Nazi Almanyası'nda Gizli Devlet Polisi), hemen harekete geçmesine rağmen, bıldırcı atanlardan kimseyi ele geçiremedi. Sonradan anlaşıldığına göre, bıldırcı sahipleri uyguladıkları yöntem sayesinde yakalanmayı başarmışlardı. Söz konusu yüksek binanın çatısında, kenara uzun bir kalaş konmuş; bir ucuna bıldırcıyı, öteki ucuna da içi su dolu büyük bir teneke kutu, kalası dengede tutacak biçimde yerleştirilmişti. Teneke kutuda açılan küçük bir delikten, suyun yavaş yavaş dışarı sızması sağlanmış ve böylece kalasın, bıldırcıların bulunduğu ucu lehine dengesinin bozulmasına kadar, kaçacak zaman kazanılmıştı. (1)

7 Ağustos günü Berlinlilerin üzerinde yanmış bu "faili mechul" bıldırcılar, İspanya'daki faşist darbenin Hitler rejimi tarafından desteklenmesine karşı çıkmakta ve Almanya'daki tutuklulara ve öncelikle, kendisini ölüm cezasının beklediği Edgar Andre'ye yardım elinin uz-

tilması istenmekteydi. Bütün dünyada yoğun bir biçimde sürdürülmiş olan boykot çağrılarına rağmen, Hitler rejimi, 1936 Olimpiyatı'ni başlatabilmisti. Ama Nazilerin terörü bitmemiş, hatta artmıştı. Üç yıl sonra, Berlin Olimpiyatının, aslında Nazi rejiminin savaş hazırlıklarının bir "kulisi" olduğu açıkça ortaya çıktı. Almanya'daki bu gelişmeleri önceden görenler için, Hitler'in iktidarına karşı yoğun bir muharefet ve aydınlatma çalışması, Olimpiyat Oyunları başladıkta sonra da gündemin ilk maddesinde yer alıyordu.

1936 Berlin Olimpiyatı, Alman toprağında yapılan ilk Olimpiyatı. 1972 yılında yapılan Münih Olimpiyatı, Alman toprağındaki ikinci olimpiyat oldu. Birincisinin rastladığı tarihi dönem ve sonraki gelişmeler nedeniyle, ikincisinin de sportif açıdan çok, ideolojik ve politik açılarından değerlendirildiğini hatırlamak gereki. Heinrich Böll, 1969'de şunları yazmıştır: "En sağlam Alman milliyetçiliği bile, bana çok hasta görünüyor; ve 1972 Münih Olimpiyatı'na daha şimdiden büyük bir istirapla bekliyorum, yeterki, onu yaşayayım. Sanıyorum ki, bu olimpiyat mükemmel bir biçimde organize edilecek, tipki 1936'daki Berlin Olimpiyatı gibi. Almanlar övülecek ve çok gururlanacaklar. Beklenen bu gururdan kendimi daha şimdiden ayrı tutuyorum. Ben, 1940 ve 1944'deki o yapılamayan iki olimpiyada katılmışım; ve bu ikisi bana yeter. Sonunda, Münih'te herhalde yine o Almanya şarkısı

seslendirilecek; ve ben ne zaman bu melodiyi duysam, söyleneninden başka bir metin duyuyor oluyorum, Paul Celan'ın bir dizesini duyuyorum: Ölüm Almanyali bir ustadir."(2) İkinci Dünya Savaşı'na katılmış olan ünlü yazar Böll, bu şartlarıyla hem Alman militarizmini ve faşizmini eleştirmektedir, hem de bu iki "izm'in 1945'te birlikte yokolmadığının altını çizmektedir. Alman faşizmi ve 1936 Olimpiyatı, kendi tarihi geçmişine böylesine eleştiriçi gözle bakacak kadar Böll'ün zihninde yer etmiştir.

1936'daki kişi ve yaz olimpiyat oyunlarının Almanya'da yapılması, daha 1931 yılında, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin Barselona'daki toplantısında kararlaştırılmıştı. Almanya'daki sağlam güçler ve özellikle Hitler'in partisi NSDAP (Nasyonal sosyalist Alman İşçi Partisi), bu karara son derece sert bir biçimde karşı çıkmışlardı. 1933'de burjuva-parlamentler düzene dayalı Weimar Cumhuriyeti yıkıldığı ve yerine açık faşist diktatörlük kurulduğu zaman, bu yeni durum, hem Uluslararası Olimpiyat Komitesi, hem de bütün spor dünyası için yeni bir karar verme sorununu gündeme getirmiştir. Olimpiyat idesiyle yanlı bir iş, demokrasi ve hümanizmin ilkeleriyle Nazi Almanyası'nda yaşanan gerçeklik arasında son derece büyük bir zıtılık vardı. Ancak, Nazi partisinin yöneticileri de eski tutumlarını değiştirmiştir ve olimpiyatın Almanya'da yapılması için, bütün güçleriyle çalışmaya başlamışlardır. Nazilerin bu değişikliğine paralel olarak,

ülkedeki büyük işveren kuruluşları da, olimpiyatı Almanya'nın düzenlenmesinden yanaydı. Alman Sanayi ve Ticaret Odası, Olimpiyat Oyunları'nın Alman ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunacağını ve ayrıca ülkeyi kültür hayatını geliştireceğini açıkladı. 10 Ekim 1933'de yapılan bir toplantıda Hitler, Almanya'nın dış politika açısından çok zor bir durumda olduğunu belirtmişti. Bu bakımdan, 1936 Olimpiyatı kaçırılmaz bir fırsatı; son derece büyük ve göz kamaştırıcı bir organizasyonla dünya kamu oyunu kazanmak mümkündü. Bundan hareket ederek, Uluslararası Olimpiyat Komitesi'ndeki Alman temsilciler, olimpiyat idesine en büyük değeri vereceklerine, olimpiyatların geleneksel hümanist özünü yaramayacaklarına dair söz verdiler.

Buna rağmen, gerek Almanya'da günlük hayatı yaşanan uygulamalar, gerekse Nazilerin ideolojilerini yaymak için yalan, demagoji ve tahrifata dayanan bir politikaya sahip olmaları; bu gerçekleri yerinde değerlendiren çevrelerin, Hitler rejiminin oyununa gelmeyecek dünya çapında bir boykot çağrısında bulunmasına yolaçtı. Almanya'nın içinde ve dışında Hitler rejimine muhalif bütün güçler; 1936 Olimpiyatının, insanların toplama kamplarında öldürülüdüğü bir ülkede yapılması olimpiyat idesine ters düşeceğini savunarak dünya çapında bir kampanya başlattılar. Zamanla bu kampanya, faşizme karşı verilen uluslararası mücadelenin ayrılmaz bir parçası haline geldi. 1936 Berlin Olimpiyatı'nı boykot çağrıları, Almanya'daki iktidar sahiplerinin Olimpiyat Oyunları'na faşizmin propaganda aracı dönüştürecekleri görüşünden hareket ediyordu. Bu gelişme çerçevesinde, 1935 yılında Danimarka, İngiltere, Fransa, Hollanda, Norveç, İsveç, Çekoslovakya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde "Olimpiyat İdesini Savunma Komiteleri" kuruldu. ABD'de "Amateur-Athletik-Union'un başkanı J.T. Mahoney, XI. Olimpiyat Oyunları Organisasyon Komitesi Başkanı Dr. Theodor Lewald'a yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Sporun çerçevesi içinde bütün ırkları ve inançların mutlak eşitliğini tanıyan olimpiyat yasaları, Nazi ideolojisine dolayısı bir antitez olmaktadır... İnanıyorum ki, gamalı hac altındaki oyulara katılmak, gamalı hâçın sembolize ettiği herşeyi susarak kabulmek olacaktır."

Dünyada yaygınlaşan etkili pro-

Berlin Olimpiyat'ını, Hitler rejiminin önemli bir başarısı olarak görmek gerekiyor. Naziler üç yıl önce iktidara gelirken olduğu gibi, yine kitlelerin gözlerini bağlamayı ve kendilerini çok iyi kullanmayı biliyorlardı.

testo hareketleri karşısında, faşist spor kuruluşları, kurnazca savunmaya geçtiler, yeni takımlar uyguladılar. Hitler hükümeti, dünya kamu oyunun gözünü boyamak için, daha önce verdiği kararı değiştirecek, iki Yahudi sporcuyu Alman olimpiyat takımına aldı. Bu gelişmeler nedeniyle, Uluslararası Olimpiyat Komitesi Başkanı Graf de Baillet Latour, 5 ve 6 Kasım 1935'de Berlin'e gelerek, olimpiyat yasalarına uyulup uyulmadığını yerinde görmek istediler. Başkan, Berlin'den dönükten sonra yaptığı açıklamada, Almanya'da olimpiyat idesinin çığrenmediğini ve yapılan boykot çağrılarının politik amaç taşıdığını bildirdi. Hitler ve yanındakiler, Başkan'ı etkilemeye başlarlardı. Bunun üzerine, boykotu dünya çapında etkili kılmak isteyen demokratik çevreler, Almanya'daki rejim ve olimpiyat oyularının barışçı ruhu hakkındaki aydınlatma çalışmaları hiz verdi. Danimarkalı yazar ve kutup kâşifi Peter Freuchen, yaptığı açıklamada, "Bu olimpiyatı reddediyorum, çünkü, olimpiyatların temel idesini seviyorum." diyor. Berlin Olimpiyatı çerçevesinde verilen mücadeleler, artık faşist güçler antifaşist güçler arasında dünya çapında bir karşılaşmaya dönüştürüldü. Hitler rejimi, 1936 yılının Nisan ayında, boykot çağrılarını zayıflatmak ve uluslararası kamuoyunu yanlışlıkla amaciyla, yeni manevralara girdi. Almanya'da tutuklu bulunanların bir bölümünü serbest bıraktı. Ancak, bu af, politik tutukluları, antifaşistleri ve demokratik spor hareketinin temsil-

de, Nazilerin olimpiyatlarına katılmaması için yapılan çalışmalar ve çağrılar, hem Uluslararası Olimpiyat Komitesi'nin hem de uluslararası kamuoyunun üzerinde istenilen etkiye yapamamıştı. Bu bakımdan Berlin Olimpiyatı'nı, Hitler rejiminin önemli bir başarısı olarak görmek gerekiyor. Naziler, üç yıl önce iktidara gelirken olduğu gibi, yine kitlelerin gözlerini bağlamayı ve kendi imkânlarını çok iyi kullanmayı biliyorlardı. Elbette bunda, kendilerinin mükemmel bir düzeyde örgütlenme力inin yansısı, kitlelerin bilincsizliğinin ve demokratik güçlerin dağıtıklığının da payı olmuştur. Olimpiyat'ın ardından Almanya'daki gelişmeler, insan haklarını hiç sa-

John Heartfield'in fotomontajı: "Olimpiyat konukları, uygun adım-mars!" (Geobbel)

mişti. Olimpiyat Oyunları'nın açılmasına çok kısa bir zaman kala, Hitler rejimine belli bir avantaj sağlayan bir gelişme oldu. Olimpiyatların tarihinde ilk kez bu yıl, Yunanistan'dan Berlin'e doğru yola çıkmak üzere olimpiyat meşalesi yakıldı. Bulgaristan, Yugoslavya, Macaristan, Avusturya ve Çekoslovakya üzerinden Berlin'e giden olimpiyat meşalesi, yolda sık sık büyük protesto gösterileriyle karşılaştı. Olimpiyat meşalesi ilk kez Prag'ta, faşizmi protesto eden göstericiler tarafından söndürüldü.

Sonunda, 1 Ağustos 1936'da XI. Yaz Olimpiyat Oyunları Berlin'de başladı. Dünyanın çeşitli ülkelerin-

yarak yapılan işkenceler, işlenen cinayetler, Nazilerin savaş hazırlıkları ve nihayet başlatılan dünya savaşı sırasında, özellikle ABD ve İngiltere ve Fransa'da egemen olan dargörüşlüük ve ekonomik çıkar kaygısı, faşizmin birbiri ardından kazandığı başarılarla bilerek ve bilmeyecek destek olmuştu, düşünülebilir. Bilişinde gibi, Nazilerin yükselişi, Stalingrad savunmasıyla son bulmuştur. Ne var ki, bundan sonra da "Batı dünyası'nın, Normandia'yı gerekçe göstererek kendisini "Nazi diktörlüğüne son veren hür ve demokratik dünya" olarak sunması, ellili yılların sonuna kadar, yakın tarihte ilgili bilimsel çalışmalar sonuçlanan caya kadar geçerli olmuştu.

Hitler Almanyası, Olimpiyat'la ilgili olarak amacına ulaşabilmek için, demokratik kamuoyu önünde taviz verir gibi görünmüştü, Naziler, kafalarından geçenleri uygulamaktan da geri kalmamışlardır. Görünürdeki yumuşamalarının ardından, Gestapo'nun gerek Olimpiyat öncesi gerekse oyuları sırasında çok sistemli ve yoğun baskısı gerçekleşmiştir. (Bu konuda, Türkiye'de ilk kez yayınlanan 18 Temmuz 1936 tarihli genelge örnek bir belgedir). Olimpiyat'a katılmayı reddeden birçok Alman sporcusu ve Hitler faşizmine boyun eğmeyen binlerce insan toplama kamplarına atılmıştır. "Almanya'daki Yahudilerin durumu bizi ilgilendirmez" diyen Nazi işbirlikçi Avery Brundage gibileri yüzünden, Amerikalılar da Hitler rejiminin baskularına boyun eğmiştir. Amerikan takımından Martin Glickman ve Sam Stoller adlı iki Yahudi asıllı sporcunun oyulara katılmamasına izin verilmemiş; Naziler, bunların yerine Jessi Owens ve Ralph Metcalfe adlı oyuncuların, zenci olmalarına rağmen Berlin'e gelebileceklerini bildirmiştir. Bu arada, oyulara katılan atletlere Almanya'da birer "tanrisal varlık" gibi davranışlı; Berlin Olimpiyat Köyü yakınındaki bir ormanlıkta hazır bekleyen seçme "Alman bâkireler", kendilerini devletin gözetimi altında, öncelikle "Ari tipli" erkek sporculara sunmuşlardır. Bu "aşk ormanı"ndaki birleşmelerin ürünlerini olan bebeklerin bakımını Nazi devleti üstlenmiştir.(3) Bütün olumsuz koşullara rağmen ülke içinde illegal antifaşist mücadele sürdürmeye çalışan güçler, Olimpiyat dolayısıyla Berlin'e akan onbinlerce ziyaretçinin "sükun ve düzenin egemen olduğu bir Almanya" izlenimi edinmelerini büyük ölçüde önleyememişlerdir. Sokaklarında insanların

gildiği ve dans ettiği, işsizlerin ve dilencilerin bulunmadığı bu ülke Amerikalıların, İngilizlerin ve Fransızların gözlerini kamaştırmış; birçok ziyaretçi, Almanya'dan kaçanların anlattıklarına artık inanmamaya karar vermiştir. Bu "kamaşmanın ve körlüğün" zirve noktasında, açılış töreni sırasında Fransız olimpiyat takımının Hitler'in öneninden geçenken hep birlikte Nazi selamı vermesi oluş turmuştur.(4)

Nazilerin Propaganda Bakanı Goebbels için, "Politika da bir sanattır, belki de var olanen yüce ve en kapsamlı sanat. 'Hitler rejimi' politikanın estetize edilmesi"nde sporu da kullanmıştır. "Modern Alman politikasını yapan bizler, bu noktada kendimizi, üstlerine kitlenin ham maddesinden sağlam ve biçimle bir halk olusturma görevi yüklenmiş sanatçı insanlar olarak görürüz." Geobbel's'in 1933'de yazdığı bir mektupta geçen bu sözlerin, Berlin Olimpiyatı sırasında gerçekleştiğini, Almanya'daki ABD Büyükelçisi William E. Dodd'in, günde 16 Ağustos 1936 tarihiyle dörtüğünde notlardan da anlıyoruz. Büyükelçi, Olimpiyat'ın kapanış gününde onbinlerce SA ve SS üniformalının doldurduğu caddeleri, her penceresinden gamalı haçlı bayrakların sarktığı binaları ve stadyumdaki büyük ışık gösterisini son derece etkileyici bulduğunu yazıyor. Yine Büyükelçi'nin notlarına göre, bir akşam önce Dr. Goebbel's'in, diplomatlar ve sporcular onuruna Dahlem yakınlarındaki bir adada verdiği yemek de muhteşem geçti. Yemekten sonra başlayan dans gösterileri ve dev boyutlardaki ışık ve ateş oyunları, son derece etkileyici olmasına rağmen, konuklar üzerinde bir tür savaş propagandası izlenimi bırakmış.

Olimpiyat'ın bitişinden sekiz gün sonra, Hitler hükümeti askerlik süresini iki yıla çıkardı ve iki ay sonra, Alman ordusunu savaşacak düzeye getirecek dört yıllık plan kabul edildi. Daha sonra 1936 yılının Ekim ve Kasım aylarında, İtalya ve Japonya ile birer antlaşma yapıldı. 1 Aralık'ta, "Hitler Gençliği Hakkında Yasa" yürürlüğe girdi. Naziler, Berlin Olimpiyatı çerçevesinde kazandıkları başarının ürünlerini, arkalarına attıkları adımlarla hemen toplamak istiyorlardı. Dünya kamuoyunun nezdinde olumlu puan almışlar; muhalif güçlerin, antifaşistlerin ve demokratların seslerini kısabilmişlerdi. Artık savaş hazırlıkları-

na ve ülke içindeki sindirme faaliyetine, hiçbir manevraya ve gizlemeye ihtiyaç duymadan açıkça girişebilirlerdi. Buna karşılık, uluslararası antifaşist muhalefet, General Franco'nun faşist darbesi nedeniyle Barselona'da gerçekleştiremediği halk olimpiyatı yerine Prag'taki oyunlarla yetinmek zorunda kaldı. Almanya'daki ve dünyanın diğer ülkelerindeki antifaşist güçler, Berlin boykotundan başarıyla çıktılar; ancak, yer yer gerçekleştirdikleri yoğun protesto hareketleriyle Hitler rejimini zaman zaman tavrı değişikliğine zorladılar; herşeye rağmen, cesaretle girişikleri eylemleyle kamuoyunun bir bölümünü aydınlatmayı başardılar.

1936 Olimpiyatı gösterdi ki, sporla politikanın birbirinden katı halk olusturma görevi yüklenmiş sanatçı insanlar olarak görürüz."

6 Almanya'nın içinde ve dışında Hitler rejimine muhalif bütün güçler; 1936 Olimpiyatı'nın, insanların toplama kamplarında öldürülüğü bir ülkede yapılması olimpiyat idesine ters düşeceğini savunarak dünya çapında bir kampanya başlattılar. Zamanla bu kampanya, faşizme karşı verilen uluslararası mücadelein ayrılmaz bir parçası haline geldi. ,

24 Ekim 1944'de idam edilen Werner Seelenbinder, 1936 Olimpiyat'ında İsviçre'li Cardier ile yaptığı bir karşılaşmada.

dir. Spor, hiçbir zaman varolan toplumsal ve politik ilişkilerin dışında, basit bir "beden kültü" olarak anlaşılamaz. Hele söz konusu olimpiyat oyunları olduğu zaman, spor yapmak, daha karmaşık ve çok boyutlu bir eylem olmaktadır. 1936 Berlin Olimpiyatı'na 49 ilinden 4000 civarında sporcum katılmıştır. Sportif açıdan çok sayıda önemli dereceler elde edildi. Ama sonuçta 1936 Olimpiyat Oyunları, Hitler rejimi sayesinde bir terör aracı olmaktan öteye gidemedi, olimpiyatların geleneksel barış, kardeşlik ve halklararası yakınlık ilkesi ayaklar altına alındı.

Spor, insanın doğaya karşı verdiği mücadelenin bir parçasıdır. İnsan gücünün sınırlarını genişletir, insanı hayatı bağlar, iyimser kılar, sağlık verir, kişilik gelişmesinin önemli bir unsuru olarak belirir. Bu özelliklere

dayanarak ortaya çıkan "sporcum" kavramı, bilgi alımı, hayatı ve dünyayı tanıtmaya her zaman hazır olma durumuna işaret eder; düşünce ve fizik açısından olduğu gibi, moral bakımından da üst düzeyde bir gelişmişlik anlamına gelir. Bu ruha sadık kalınarak yapılan uluslararası sportif karşılaşmalar, halklar arasında var olan önyargıların ortadan kaldırmasını mümkün kılar. Sportif yarışma ile insanlar ve uluslararası arasında kardeşlik, çelişkili bir beraberlik oluştururlar. Ancak, spordaki kardeşlik ve "ölesiye yarışma" arasındaki çelişkili ilişki, yukarıda dejindigim "sporcum" çerçevesi içinde anlam kazanır.

Olimpiyatlar, dünyanın en büyük ve en önemli spor olaylarıdır. Modern olimpiyatların kurucusu Baron de Coubert, olimpiyatların humanist karakterini vurgulayarak, onların "dünya gençliğinin bayramları" olduğunu söylemiştir. Olimpiyat andında, "sporun zaferi" "ülkenin zaferi"nden önce gelir. UNESCO, beden eğitiminin temel insan haklarından biri olarak kabul etmiştir, sporun ticari amaçlar için kullanılması, insan onurunu yaralayan, özgürlüğü sınırlayan ve kişiliğe saygısızlık eden bir davranıştır. Doğanın beserileştirilmesi yolunda insanların attığı her adının toplumsal bir anlamı varken, sporun ve hele olimpiyatların politikanın dışında görülmesi, şüpheli bir saflik işaretidir. Dostça uluslararası spor, barış olmadan gerçekleşmeyeceğine göre (ki bunu dünya tarihi göstermiştir), olimpiyatları da "politikaya karıştırılmış spor" olarak görmek, akıcı bir davranış olacaktır. 1936'daki Olimpiyat Nazi terörünün aracı olmuştu. Şimdi 1984 Los Angeles Olimpiyatı nedeniyle şahit olduğumuz ve olacağımız gelişmeleri, gerçek bir tarih bilincinin işığında değerlendirmek gerekiyor.

Prusya Gizli Devlet Polisi Şef Yardımcısı ve Müfettiş Siyasi Polis Komutanı
B.Nr. 1141/36 g - II 1 A 1

Berlin, 18 Temmuz 1936.
GİZLİ

Bütün Devlet Polisi Merkezlerine ve Eyaletlerin Siyasi Polis Teşkilatlarına.

İlgili: 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'yla ilgili olarak Siyasi Polis'in faaliyeti hakkında genelge.

1936 Berlin Olimpiyat Oyunları'nın şovlu ve olaylı bir biçimde geçmesi, bütün yabancı konukların gözünde yeni Almanya'nın itibarı açısından etki gücü son derece büyük bir önem taşımaktadır. Olimpiyat Oyunları, Almanların barış arzusunun ve Alman konukseverliğinin uyum içinde bir ifadesi olmalıdır ve nasionalsosyalist devletin düzen ve disiplinini yabancı ziyaretçilere açıkça göstermelidir. Bu hedefe ulaşılması, Siyasi Polis'in de bütün gücünü üst düzeyde seferber etmesini gerekliliğe kilitmektedir.

Nasionalsosyalist Almanya'nın düşmanları tarafından Olimpiyat Oyunlarını boykot etme girişimine rağmen, olağanüstü bir ziyaretçi akımı beklenmektedir. Gelen haberlere göre, özellikle kendilerini masum olimpiyat ziyaretçisi olarak maskelişen yabancı komünistlerin, oyunları engellemeye çalışacağı tahmin edilmelidir. Bu tür gizli planlara karşı koymak için, Devlet Polisi'ne koruyucu ve gözleyici savunma önlemlerinin şimdiden başlatılması zorunlu olmaktadır. Ancak, böyle engellemelere karşı Olimpiyat'ın güvenle altına alınmasına yönelik bütün önlemlerin, son derece büyük bir dikkatle ve hiç göze batmayacak biçimde uygulanması gereklidir; örneğin, aramaların daha şimdiden ve oldukça büyük ve alıcı tutuklu taşımalarından Olimpiyat'tan hemen önce ve oyular sırasında, ne olursa olsun kaçınılmalıdır. Ayrıca, yabancı konuklarda, polisin denetlediği izlenimi kesinlikle uyandırılmamalı ve bu önleyici çalışma, yabancılar tarafından kesinlikle rahatsız edici olarak hissedilmelidir. Şüpheli yabancılar hakkında derhal ve ayrıntılı olarak, mümkün kimliği ile ilgili bilgiyle birlikte ve buna fotoğrafları da eklenerek Gizli Devlet Polisi'ne rapor verilecektir. Bundan başka, ikametgâhları ve kaldıkları yerler de en kısa zamanda bildirilecektir.

Kendilerinden, gösteriler, sabotaj eylemleri, suikast planları gibi oldukça büyük çapta engellemelerin geleceği sansürlü birlikte, bütün yerli devlet düşmanı unsurların davranışını ve faaliyetlerine de yoğun bir dikkat harcamalıdır. Bu tür niyetlerle ve özellikle sabotaj eylemleri ve suikastlarla ilgili olarak orta dolaşan harberler; bu haberlerin kaynağı, bunun güvenilirliği ve söz konusu durumda neye yolaçtığı konusunda eksiksiz bilgi verilecek, Gizli Devlet Polisi'ne yine zaman geçirmeden iletilecektir.

Yabancı konukların Almanya'daki yolculukları sırasında kazanacakları olumu sonuçları hizmet izlenimleri en aza indirmek amacıyla, bildiriler, kişkıcı yazılar ve ağız propagandası yoluyla çok sayıda küçük olaylar çıkarmaya da kalkışılacaktır. Bu nedenle, ele geçen bütün malzemelerin, merkezi olarak tutulması amacıyla, orijinal halde ve ayrıntılı bir raporla derhal Gizli Devlet Polisi'ne iletilemesi gerekmektedir. Olimpiyat'la ilgili bütün olayların çubuk ve merkezi olarak işlenmesini sağlamak amacıyla, Gizli Devlet Polisi bünyesinde, memurlarıyla gece ve gündüz hizmet verecek II 1 A 1 kodlu özel bir hazır kuvvet kurulmuştur. Bu servis, Berlin Olimpiyatı Polis Komutanlığı ile sıkı bir ilişki içinde çalışacaktır. Olimpiyat'la ilgili siyasi içerikli bütün olayların yerel düzleme işlemeye tâbi tutulması için, adı geçen komutanlıkta temsilcisi bulunan Berlin Devlet Polisi görevlendirilmiştir. Berlin Devlet Polisi, Olimpiyat nedeniyle, kendi aldığı koruma önlemleriyle ilgili olarak, özetle ekte verilen bir genel plan çıkarmıştır.

Konuya ilgili olarak bilgi edinilmesi.
Dr. Best.

(Bu belge ilk kez "Zeitschrift für Geschichtswissenschaft" m 8/1972 sayılı mührasında yayınlanmıştır.)

Orhan Coğuplugil KARİKATÜR SERGİSİ

28 Temmuz — 11 Ağustos 1984

BİLİM KİTABEVİ

Kadıköy Altıroy Ekşioğlu İshani (Vakko yarısı)

Açık: 28 Temmuz Cumartesi saat 15.00

Nazizm'in sonu: Yıkılmış Reichstag önünde perşen bir Alman askeri.

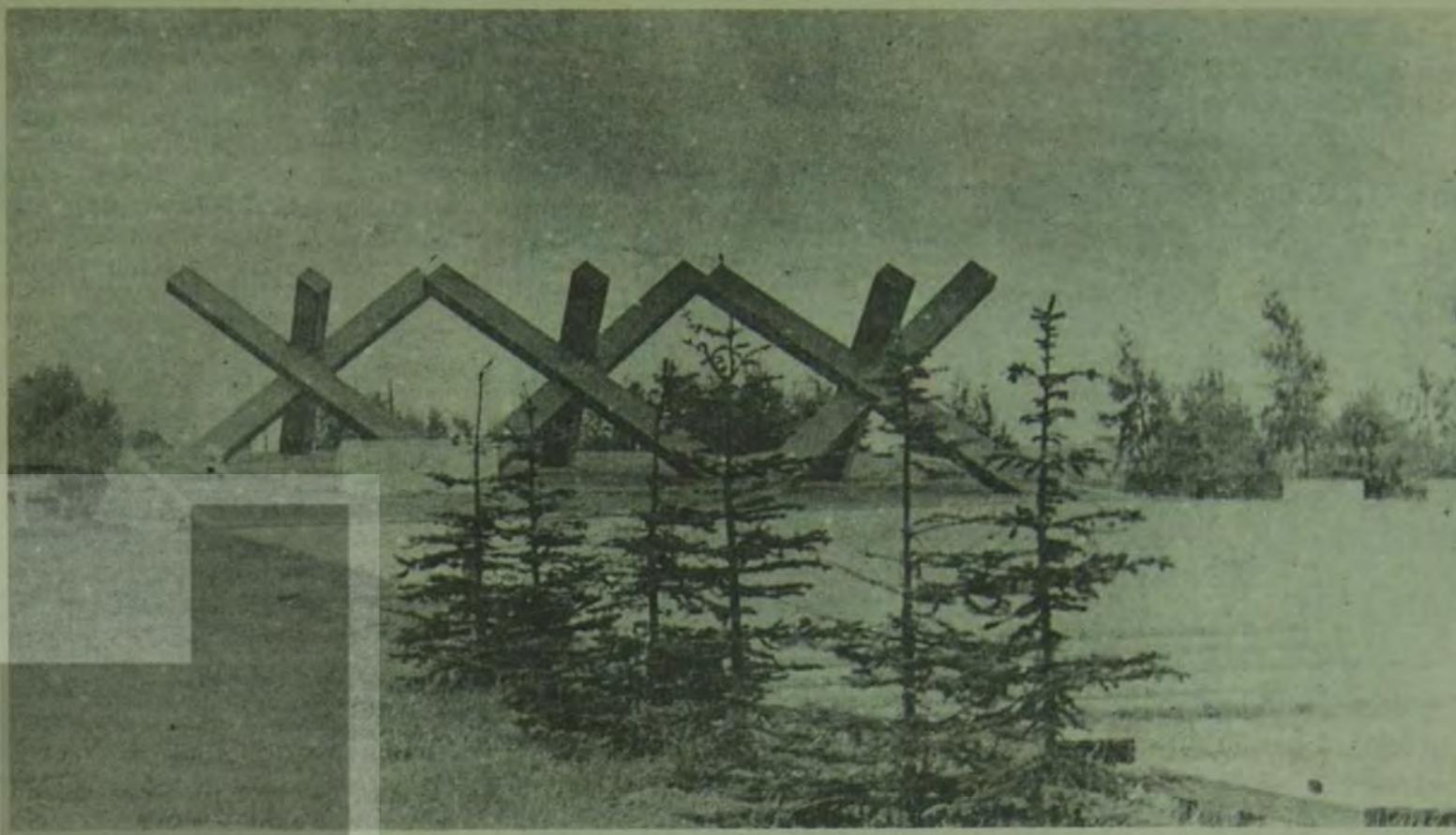
NORMANDİYA ÇIKARMASI VE BAZI GERÇEKLER

■ Türkkaya ATAÖV

6 Haziran 1944'de olduğu için kırkıncı yılı kutlanan Normandiya çıkarmasının, kuşkusuz, İkinci Cihan Savaşı tarihinde bir yeri vardır. Yıllardır beklenen bu çıkışma hakkında çok şey yazılmış, 6 Haziran sabahı "Omaha Plajı" adı takılan kumsala ayak basanlar herhalde haklı olarak "kahraman" diye anılmışlardır. Ama bu çıkışma bütün savaşa anlatmada yeterli olmadığı gibi, bu olayın Alman faşizmi için "sonun başlangıcı" olduğunu söylemek de bir hayli abartmadır. Gerçek şu ki, İkinci Cihan Savaşı Avrupa'da aslında bir Sovyet-Nazi savaşıydı. Silahlı çatışmanın merkezi Avrupa'ydı ve asıl karada sürüyordu. 1941-1943 yıllarında İngilizlerin Alman endüstri merkezlerini bombalamaları hiç etkili olmadığı gibi, Sovyetler'i biraz rahatlatacak olan ikinci cephe de çok geç açılmıştı. Bu olayın karanlık yanları hâlâ açıklanmaya muhtaç olduğu gibi, 1945 sonrası "Soğuk Savaş" döneminin bazı kökleri de bu yıllarda yatkınlardır.

Nazizme karşı silahlı mücadelenin ağırlığı tam üç yıl Müttefikler' den birinin, yani Sovyetler Birliği' nin omuzlarındaydı. Hitler 18 Aralık 1940'da "Barbarossa Planı" adıyla bilinen "12 Numaralı Emri" ni verdiğiinde, Sovyetler'in sekizon hafta içinde yenilgiye uğratulacağını hesaplamıştı. 22 Haziran 1941'de Doğu'da saldırıyla geçen 190 tümenin içinde İtalyan, Macar, Romen ve Fin birlikleri de vardı. Nazi Almanyası işgal ettiği Avrupa ülkelerinin tüm ekonomik kaynakları ve emek gücünden de yararlanıyordu. Üstelik, Uzak Doğu'da militarist Japonya da bir heyula gibi durmaktadır. Alman Genel Kurmayında bulunan 17 Şubat 1941 tarihli bir yazı Sovyetler Birliği çiğnendikten sonra, Nazilerin Afganistan'a geçmeyi tasarladıklarını, güneyde İran, Irak, Mısır ve Hindistan'ı sırada koyduklarını gösteriyordu. "32 Numaralı Emir'e bakılırsa, İngiliz Adalarından sonra da sıra Kuzey Amerika'nın Anglo-Saksonlardan temizlenmesine gelecekti.

Bu tasarılar bir yana, Nazi saldırısı ilk kez Sovyet cephesinde durdu. Alman askeri ve savaş makinasının dörtte-üçü orada yok edildi. Nazi kuvvetleri orada püskürtüldü geri sürüldü. Bu durumda, "sonun başlangıcı"nın nerede olduğu belli dir. Hattâ, denebilir ki, Nazizmin sonu orada görülmüştür. Normandiya çıkarmasının bizzat başarısında bile Doğu'daki bu maddesel gerçe-

Şimdi bir anıt olan bu tank engelleri Alman'ların Moskova'nın ne kadar yakınına sokulduğunu gösteriyor.

gin çok büyük payı vardır. Kaldı ki, çıkışmadan dört gün sonra başlayan Sovyet saldırısı başta olmak üzere, Moskova'nın Doğu cephesindeki bu stratejik hareketleri Batılar bir değil, birkaç kez Batı cephesinde yenilgiden kurtarmıştır.

Şimdi, bazı önemli ayrıntılarla gelelim. Sovyetler Birliği saldırına uğradığında, İngiliz Başkanı Churchill hukumeti adına radyoda yaptığı resmi konuşmadada bu ülkeye bütün yardım yapacaklarını söylemişti. İki gün sonra da, Başkan Roosevelt benzer düşünceler sergiledi. Londra ve Moskova'da karşılıklı askeri heyetler de kuruldu. 12 Temmuz 1941'de karşılıklı yardım öngören ve ayrı bir barış yasaklayan bir andlaşma da yapıldı. Bu adımları 26 Mayıs 1942'de bir Sovyet-İngiliz siyasal ve askeri anlaşması da izledi. 11 Haziran 1942 Sovyet-Amerikan Anlaşması ise, işbirliğinin ekonomik ve mali yönünü kapsıyordu.

Bu çerçevede Batı Avrupa'da ikinci bir cephenin açılması Amerikan ve İngiliz halkları nezdinde gündeme geldi. Madison ve Trafalgar meydanlarında toplananlar Nazizmin iki büyük cephede sıkıştırılmasını istiyorlardı. Bu konudaki ilk resmi tavır Sovyet hükümeti'nin 18 Temmuz 1941'de Churchill'e yolladığı mesajda belirmektedir. Ba-

tı'da ikinci bir cephe açılması gereği 3 ve 13 Eylül 1941 tarihlerinde de yinelendi. Bu aylarda Nazi Almanyası Doğu cephesine 30 taze piyade tümeni ve çok sayıda tank ve uçak sürmüştü. Batı'da göstermelik birkaç Alman tümenine karşılık, Nazizmin tüm ağırlığıyla Doğu'ya yüklenmesini Churchill anlarında da kabul eder.

1941'in sonunda iki önemli olay oldu. Biri, Moskova savunmasında Sovyetler'in ilk kez karşı-saldırıya geçebilmeleri ve ikincisi de, Amerika'nın 7 Aralık 1941'de savaşa girmek zorunda kalışı. 1942'ye girdiğinde, Başkan Roosevelt Sovyetler'i Almanya ve Japonya'ya karşı önemli bir müttefik olarak görüyordu. Amerikan Başkanı 3 Nisan 1942'de Churchill'e yazdığı resmi yazında "sizin halkınız da, benimki de ikinci bir cephe açılmasını istiyor" diyor du. Başkanın özel temsilcisi Harry Hopkins ve Genel Kurmay Başkanı General G. Marshall sınırlı bir kuvvetin 1942'de karaya çıkartılması (Operation Sledgehammer) ve 1943'de de büyük bir cephe açılmasında (Operation Roundup) İngiliz Hükümetinin onayını aldılar. 11 Nisan 1942'de Roosevelt böyle bir cephenin açılmasıyla ilgili olarak Sovyet Dış İşleri Halk Komiserinin başkanlığında bir heyetin Washington'a gelmesini önerdi. Bunu Mayıs ve Haziran 1942 üçlü görüşmeleri izle-

di. Ortak resmi tebliğ 1942'de Avrupa'da ikinci bir cephe açılacağını belirtiyordu.

Ne var ki, böyle bir cephe ne 1942'de açıldı, ne de 1943'de. Onun yerine Batılı Müttefiklerin askeri varlığı Kuzey Afrika'ya kaydırıldı. Oysa, düşman asıl Avrupa'daydı. O tarihde Genel Kurmay İkinci Başkanı olan General Eisenhower askeri harekatın Akdeniz'e kaymasına Manş'ı geçmenin 1943 yılı içinde olanaksız olduğunu söyledi. Buna rağmen, Roosevelt'in temsilcisi Averell Harriman ile birlikte Ağustos 1942'de Moskova'ya giden Churchill 1943'de geniş çaplı bir ikinci cephenin Batı'da açılacağına dair söz verdiler. Oysa, 1942'de Batılıların Sovyetler'e kuzey limanları yoluya yaptıkları sınırlı malzeme yardımı durduruldu. Gene aynı yılın yaz aylarında, Almanlar Kafkasya ve Stalingrad yönünde ağır bir saldırıyla geçtiler.

1943'de 200 uzun gün ve gece süren Stalingrad muharebesinde Almanlar 1.5 milyon asker kaybetmiş ti. Bu muharebe tüm savaşın dönüm noktasıdır. Bu zaferle birlikte Batılı devletlerin tavırlarında birtakım yenilikler oldu. Bundan böyle, Almanya'nın hızla yıkılmasından yana deildiler. Bu çalışmada Sovyetler'in de erimesini istiyorlardı. Bunun enkestirme yolu ikinci cephenin ola-

Alman askeri heyeti teslim oluyor.

bildigince geç açılması ve Doğu'da sadece iki devletin karşı karşıya kalmasıydı. 1943 Kazablanka Konferansında Avrupa'da çıkartma 1944'e ertelendi. Görüşmelerde bulunan taraflar yalnızca Amerikalılar ve İngilizlerdi. Oysa, Almanya hâlâ çok güçlündü. Örneğin, Batı'da ikinci cephenin açılmasından yaralanan Nazi Almanyası 5 Temmuz 1943'de Kursk bölgesinde yeni ve yoğun bir saldırıyla geçti. Saldırıların bir takım öncü birlikleri gene başkent Moskova'ya yaklaşıyordu. Bu çatışmanın sonunda da Alman kuvvetleri yarı milyondan fazla insan kaybetti. Bundan sonra Almanya ve Müttefikleri cephenin bütün kesimlerinde savunmaya geçmek zorunda kaldılar.

İkinci cephe ile ilgili kesin karar Kasım - Aralık 1943 Tahran Konferansında ele alındı. 19 Kasım 1943'de "Iowa" zırhlısında Genel Kurmay Başkanlarıyla konuşan Roosevelt Sovyetler'in Besarabya'dan 40 ve Polonya sınırlarından da 60 mil ötede olduğunu, yani Avrupa'nın içine doğru akmağa başladığını söylüyor. Churchill onların yolunu Balkanlar'da kesmeyi tasarlamaktaydı. Bunun için de Türkiye'nin aktif olarak savaşa girmesini gerekliliğini ilginç olmakla birlikte konumuzla doğrudan bağlantılı değildi.

Önemli olan ikinci cephenin çok geç bir tarihte, 6 Haziran 1944'de ve Amerikan kitalarının Berlin'e gir-

melerini sağlamak için açılmış olmasıdır. Öte yandan, Normandiya çıkartmasından sonra bile savaşın önemli muharebeleri hâlâ Doğu cephesinde yer almaktak devam etmiştir. 1944 Yazında, Sovyetler 96 düşman timeni ve 24 alayını yok ettiler. Almanya savaşı Normandiya'da değil, asıl Doğu cephesinde yenilerek kaybetti.

Batılarin Normandiya'daki başarılarında bile, Doğu'daki Sovyet saldırularının büyük rolü vardır. Örneğin, Normandiya çıkartmasından dört gün sonra, 10 Haziran 1944'de, Leningrad ve Karelya bölgesinde başlatılan "Bagration" operasyonu büyük Alman kuvvetlerini doğuda mihlannmiş, hattâ Almanlar taze birliklerini Batı'dan çok Sovyet cephesine sürmek zorunda kalmışlardır. Zaten, 1943-44 Kasım aylarındaki Sovyet saldıruları yeni 70 Alman tüménini daha Doğu cephesine çekmiş, Haziran'daki Batı çıkarması nispeten kolaylaşmıştır. Bundan başka, 16 Aralık 1944'de, Antwerp-Brüksel-Lüksemburg çizgisindeki Alman direnişi karşı-saldırıya dönüşünce bu baskın da Sovyetler'e yapılan müraaat sonucu Baltık'tan Karpatlar'a kadar geniş bir saldırıyla geçilmesiyle kaldırılmıştı. Unutmamalı ki, General Patton 4 Ocak 1945'de günçesine şunları yazmış: "Savaşçı hâlâ kaybedebiliriz".

Savaşın nasıl kazanıldığından denge anlatımı için gerekli belgeler yayınlanmış durumdadır. Doğru bir anlatım ancak bunların gereği gibi kullanılmasıyla olasıdır.

MÜHENDİSLER VE İKTİSATÇILAR

Mühendisler çeşit çeşittir. İnşaat, makine, kimya ve elektrik mühendisleri gibi varlık nedenleri eskiden beri bilinen mühendislerin yanısıra, oldukça yakın bir geçmişe sahip endüstri, bilgisayar, çevre mühendisleri gibileri de vardır. Memleketimizde, eski ve yenicilerinden ayrı olarak, matematik ve fizik mühendisi gibi, kendilerine bu unvanların neden verildiği pek açıklığı kavuşturmuş mühendis türleri de mevcuttur.

İktisatçılar da çeşit çeşittir. Temel görüşleri açısından değil de uzmanlaşıkları dallara göre iktisatçıları sıralamaya kalkarsak, mühendislerde olduğu gibi, iktisatçılar arasında da çok sayıda çeşit bulmak mümkündür. Mikro ve makro iktisadın bütün alanlarına ilgi duyuduları için mikrocu veya makrocu diye adlandırılan iktisatçılar olduğu gibi bu iki ana iktisat dalının alt dallarında uzmanlaşmış iktisatçılar da vardır. Ayrıca, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de bu tür akademik veya profesyonel iktisatçıların yanısıra, amatör diye adlandırılabilir iktisatçılara sık sık rastlamak mümkündür. O kadar ki, Türkiye'de akademik veya profesyonel iktisatçı olmayan herkesin amatör bir iktisatçı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

"Bana beşbin lira borç ver, altı ay sonra yedibinbesüz lira olarak ödeyeceğim" diyen kişi, aslında, kendisi farkında olmasa bile getiri, zaman ve faiz oranı gibi iktisat kavramlarının bir tür bileşimi olan "şimdiki değer" hesabını yapıyor demektir. Aynı biçimde, "Dünyada öyle gelişmeler oluyor ki, yakın gelecekte bir ton petrole bir ton bugdayı elimizi öpene vereceğiz" diyen kişi de kehanetini, mutlaka, dünya piyasaları ile bugday ve petrolün üretim tahminlerine dayandırmaktadır. Bir ülkeyde amatör iktisatçıların şaşılacak kadar bol sayıda bulunması çok sağlıklı bir durumdur. Çünkü, amatör iktisatçıların zarpar zaman profesyonel veya akademik iktisatçılarından daha gelişmiş ve daha akla yatkın çözümlemeler yaptıkları herkesin gözleyebileceği bir olgudur.

MÜHENDİS İKTİSATÇILAR

Türkiyemizde her tür mühendis

tisadi kaderini belirliyor ve yönendiriyor olmaları ise tarihte pek az ülkeye nasip olacak bir tesadüftür. Deyim yerindeyse, Türkiye'nin işi iş, kösteği gümüştür ve de çift katlı ekmeğin kadayısının başına kurmuştur.

NASIL MÜHENDİS İKTİSATÇI OLUNUR?

Bir mühendis iktisatçı kadronun işbahasında bulunmasının toplumsal hayatımızda yaratacağı sonuçları birkaç yıl içinde somut olarak görecemiz biliyoruz. Bu sonuçların küçük çaplı mühendisleri daha şimdiden kapılarını çalmaya başlamıştır. Şüphesiz Tanrı'nın bir lutfu olarak başlığında bulunan mühendis iktisatçıları, yaptıkları işlerin tam sonuçlarını almadan övmek veya yemek, herkesin kolaylıkla kabul edebileceğii gibi, yanlışır. Fakat, bu mühendis iktisatçıların kimler olduğunu ve niteliklerini anlamaya çalışmak önyargılı olmayı gerektirmeyen gibi; ender rastlanan bir meslek cinsinin mensuplarının belirgin özelliklerini ortaya çıkarabileceğii için yararlı bile olabilir.

Memleketimizin mühendis iktisatçıları devletin en yüksek yönetim kademelerindedirler. Bakan olabilecekleri gibi, müsteşar, daire başkanı, genel müdür, danışmandı olabilirler. Eskiden elektrik, makine, inşaat veya tekstil mühendisliği yapmış olanlar aralarında çoğundur. Ya mühendislik mesleğinin kendisinden veya yaptıkları mühendislikten hoşnut kalınmamış olacaklar ki hepsi de sonradan iktisada merak sarmış ve mühendis olduklarını bir türlü unutamadıkları için mühendis iktisatçı olmuşlardır.

İktisat bilgilerini nereden ve nasıl edindikleri sorulduğunda zaman hep sinin verdiği cevap üç aşağı beş yukarı aynındır: "Mühendislik tahsil ederken birkaç iktisat dersi aldım" veya "Mühendis diploması aldıktan sonra Amerika'da kursa gittim" veya "Küçüküğümden beri iktisada çok meraklıyım; kendi gayrimile öğrendim" derler.

Böylece, "This is a book" veya "Yes, it is a pencil" türünden cümleleri söyleyebildiği için TBMM albümünde adının altında "az İngilizce bilir" ibaresi yer alan milletvekilleri gibi, kendilerini mühendis iktisatçı olarak tanıtmayı en doğal hak bilirler. Mühendis iktisatçılarımızın sa-

Muğla Festivalinde Bilim ve Sanat Ödülleri

25 - 27 Mayıs'ta Muğla'da düzenlenen 1. Muğla Kültür-Turizm ve Sanat Festivali etkinlikleri içinde yer alan karikatür ("kültürel mirasımızın korunması"), fotoğraf ve dia ("Muğla ve yöresinde doğal güzellikler", "tarihi çevre ve geleneksel yaşıntı") yarışmalarında dergimizin koyduğu özel ödüllerini kazananlar belirlenmiştir. Seçici kurulu karikatür dalında Oral Semih Balcioglu, Ferruh Do-

ğan, Tan Oral, Semih Poroy, Nehar Tüblek, Oktay Ekinci ve Bülent Akarsu'dan; fotoğraf ve dia dalında İsa Çelik, İbrahim Akyürek (IFSAK), Cengiz Karluova, İrfan Demirkol, Kemal Cengizkan (AFSAD) ve Hüseyin Tetikten oluşan yarışmada dergimizin özel ödüllerini karikatür dalında Mehmet Tevlim, dia dalında İzzet Keribar ve fotoğraf dalında Oral Gönenc kazanmışlardır.

Mehmet Tevlim

MÜHENDİS İKTİSATÇILAR

■ Sinan KORKUT

“Türkiye çok talihli bir ülke olmalıdır ki, tanrıının pek ender rastlanan bir lütfu sonucu, çeşit çeşit mühendis ve iktisatçıya ilave olarak bir de kendilerine ‘mühendis iktisatçı’ diyen bir grup insanın varlığıyla da ödüllendirilmiştir.”

gibi her tür iktisatçı da bol miktarda bulunmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye çok talihli bir ülke olmalıdır ki, tanrı'nın pek ender rastlanan bir lütfu sonucu, çeşit çeşit mühendis ve iktisatçıya ilave olarak bir de kendilerine "mühendis iktisatçı" diyen bir grup insanın varlığıyla da ödüllendirilmiştir.

Memleketimizin bu güzel talihini konusunda hiç kimse en ufak bir kuşku duymamalıdır; çünkü, gerçek söylemek gerekirse, dünyada Türkiye'den başka "mühendis iktisatçı" denilen bir mesleğin üyelerine sahip başka bir memleket bulmak mümkün değildir. Kimsenin hakkını yememek için hemen eklemeleyiz ki mühendislik iktisatçı veya, daha az rastlansa da, iktisatçı iken mühendis olan ve yeni mesleklerinin gereğini yetkinlikle yerine getiren çok sayıda insana her ülkede rastlayabiliriz. Amma velakin, hem mühendis hem de iktisatçı olan ve bu mesleklerin her ikisini de becerebildiği için kendisine mühendis iktisatçı diyen insanların memleketimizde mevcut olması, gerçekten de, güzel talihimizin en somut kanıdır.

Mühendis iktisatçıların aynı zamanda Türkiye'nin siyasal ve ik-

hip olduğu derin ve engin iktisat bilgisinin sınırlarını (veya sınırsızlığını) daha iyi anlayabilmek için kendilerini üniversitelerimizin birinci sınıflarında okutulan iktisat dersleri düzeyinde bir sınava sokmak kim bilir bizler için ne yararlı olurdu.

Iktisatçıların talihsizliği (belki de iyi talihi) doktor, eczacı, mühendis veya baytar gibi meslek sahiplerinin tersine, mesleklerini icra etmek istedikleri zaman yetenek ve yetkilerini kanıtlamalarının istenmemesidir. Doktor olmayan bir kimse'nin doktorluk yapmaya kalkışması tedavi edecek hastaların sağlığı açısından tehlikeli bir girişim olmakla kalmaz, aynı zamanda, yasalar önünde suç oluşturur. Ama, iktisatçı olmayan bir kişinin "Ben iktisatçım, hem de mühendis iktisatçım" diyerek ortaya çıkması ve doğruluğu kendisinden menkul iktisat bilgisile bir şirketin değil de bir ülkenin kaderinde söz sahibi olması, doğallıkla, suç değildir; tam tersine, bir Tanrı lutfudur.

Sakın yanlış anlaşılmasıın, bir ülkeyi yöneten ve iktisat politikalarını belirleyen kişilerin profesyonel iktisatçı olmaları gerektiğini söylemek istemiyoruz. Böyle bir zorunluluk kesinlikle söz konusu değildir. Örneğin, birçok kovboy ve hafif komedi filminde "esas oğlan" rolini başarıyla oynayan ve şimdi ABD Başkanı olan R. Reagan iktisat bilmez. Ama Reagan'ın bu eksikliği onun dünyanın en karmaşık ekonomisini yönetmesini engelmez. Çünkü Reagan, kendisinden önceki birçok ABD Başkanı gibi, iktisadi konularda bir şey söylemeden önce danışmanları tarafından kendi anlayabileceği biçimde iyice bilgilendirilir, yani kendisine "briefing" verilir. Bu bilgilendirmenin yardımla Reagan iktisadi konularda o kadar yuvralık ve her zaman ve her yer için geçerli öyle konuşmalar yapabilir ki dinleyen hiç kimse Başkan'ın bu konulardaki bilgisinin derinliğini sorulmak gereğini pek duymaz.

Ülkemiz için böyle bir durum kesinlikle söz konusu değildir. Bilmediğimiz hiçbir şey yoktur ve bilmediğimizi de o kadar kesin ve net biçimde açıklarlar ki yerli yabancı bütün profesyonel iktisatçılar için parmak ısırp maşallah çekmekten başka yapacak şey kalmaz.

Bir kere, bizim mühendis iktisatçılarımız acayıp liberaldirler. Serbest rekabet teorisinin temellerini

"... bizim mühendis iktisatçılarımız acayıp liberaldirler. Serbest rekabet teorisinin temellerini ve toplumsal sonuçlarını derinlemesine 'etüd' ettikleri için, haklı olarak, başka hiçbir iktisat teorisinin gerçekliği doğru olarak yansıtmadığına iman etmişlerdir."

ve toplumsal sonuçlarını derinlemesine "etüd" ettikleri için, haklı olarak, başka bir iktisat teorisinin gerçekliği doğru olarak yansıtmadığına iman etmişlerdir. Bu inançları o kadar ileri gitmiştir ki, kendileri gibi serbest rekabetin erdemlerine inanıp da gerçek hayatı yol açtığı toplumsal sonuçları eleştiren iktisatçıların söylemeklerini araştırmak gereğini bile duymazlar.

Sonra, kendilerine kıydan köşeden yanaşarak "Abicim, siz liberal iktisat yanlısanız; tabii politik hayatı da liberal olacaksınız di mi?" diyenlere "Hop, hoop, liberaliz dediysek o kadar da liberal değiliz" cevabını verecek kadar gerçekçi ve açıkçasıldır.

Mühendis iktisatçılarımızın derin ve geniş iktisat bilgisinin piriliğini, kör gözleri bile kamaştıracak biçimde ortaya koyan son örnekler geçen aylarda ülkemiz ve dünya kamuoyunun istifadelerine arzedildi.

MÜHENDİS İKTİSATÇILARIMIZIN İKTİSAT BİLGİSİ

Dünya çapında üne sahip bir mühendis iktisatçı olan Başbakan Turgut Özal yaptığı televizyon konuşmasında, fiyatları alabildiğine yükseltten kötü ruhlu aracılara "Eğer bu davranışınızdan vazgeçmezseniz para musluklarını öyle bir kısırı kimse hiçbir şey satın alamaz, siz de hapi yutarsınız" dedi. Para politikasının önemli bir aracı olan para arzının şimdide dek bu kadar etkili bir biçimde kullanılmadığını, gelişmiş geçmiş bütün iktisatçılar mutlaka tanıklık edeceklerdir. Buluş, bir mantık ve iktisat politikası harikasıdır. Nasıl olmasın ki? Şimdide kadar hiç kimse bunu aklı edemezdi. Domates, patlican veya ki-

raz fiyatları yükseliyor mu? Hemen para arzını azaltırsınız, alıcılar elle rine para geçmeyeceğin domates, patlican veya kiraz alamazlar, böylece bu ürünlerin fiyatları kendi kötü amaçları için yüksek tutan aracılara oyunu boşa çıkarılmış olur. Ama, bu arada kimse domates, patlican veya kiraz yiyemeyecekmiş, ne gam; onlar da tarla domatesi, tarla patlican ve tarla kirazı çırıp fiyatlar kendiliğinden düşünceye kadar bekleyiverirler.

Açıkça görülebilir ki Başbakan Özal'ın bu dahiyane politikası yalnız domates, patlican veya kiraz için değil; akla gelebilecek her türlü mal için geçerlidir. Yapacağınız bütün iş para arzını azaltmaktan ibarettir. Enflasyon sorununa toptan çare bulmanın yolu da bu politikayı mantıklı sonuçlarına götürmekte geçer: Para arzını, dolayısıyla paranın kendisi, ortadan kaldırırsanız parasal fiyatlar da ortadan kalkar, enflasyon filan olmaz. Fiyat artışlarını körükleyen kabzı malların akıllarını başlarına devşireceklerini ve Özal'ı böyle kökten bir çözüme zorlamaya cakläklarını ummaktan başka elimizden bir şey gelmiyor doğrusu.

Bu açıklamasının hemen ardından Başbakan Özal, tatil için gittiği Bodrum'da, Boğaz Köprüsü pay senetlerinin piyasaya çıkarılmamasını ise, aradan zaman geçtikçe alıcıların daha kizışacağı ve pay senedi satış fiyatlarının yükseleceği gerçeğe açıklandı. Bunu duyan insan olur da "Ey Adam Smith, Ricardo, Mill, ey Keynes, ey Samuelson, Friedman! Uyanın! İktisat teorisinde devrim oluyor, devrim!" diye bağırırmaz? Şimdiye kadar bilinen bütün fiyat oluşumu teorilerini yerle bir eden ve iktisat literatürüne herhalde "ağız sulandırma yoluyla fiyatın oluşması teorisini" diye geçecek olan bu buluş bir devrim değil de nedir, sorarım size?

Başbakan Özal bu akıllara durgunluk veren teorisini ile eğer bu yılın Nobel İktisat Ödülü'nü almazsa, bizler ne yaparsak yapalım dünyının Türkiye'ye karşı hala haçlı zihniyeti ile davranış makta olduğundan bir kez daha emin olacağız.

Diğer taraftan, bir başka mühendis iktisatımız olan Sanayi ve Ticaret Bakanı Cahit Aral, yağ fiyatlarını düşürmemekte direnen bazı sıvı yağ üreticilerini "Ben yapacağımı bilirim" diye uyardı. Şimdi, hemen kabul etmek gerekdir ki bu uyarının ardında yatan iktisat politikası bil-

GEÇTİĞİMİZ GÜNLER

Nüfus Artışına Çare: VEBA

Milli Eğitim Bakanlığı'nın "Devlet Kitapları" serisinden 1983'de onuncu kez bastırıldığı bir kitap var: "Modern Biyoloji". Ve bu kitabin 59. sayfasında "Veba" başlıklı bir okuma parçası yeriyor. "Veba" adlı metin şöyle başıyor:

"Nüfus artışı kontrol için bir yol mu aranıyor? İşte size veba."

Bunu okuyunca, "Aoba yanlış mı anladım" diye düşünüyorsunuz ve okuma parçasını okumayı sürdürmeyorsunuz. Metin şöyle bitiyor:

"Savaş, kılık, hastalık gibi faktörler nüfus kontrolü için etkin yollar olabilir. Fakat daha iyi yolların bulunması gereklidir."

İlk okuyaşa da yanlış anlamadığınız ortaya çıkyor, Nazi yöntemlerini hatırlatan bu önerileri okuyunca, Malthus'un ne kadar masum olduğunu düşünüyorsunuz. Sonra, liseli gençler için hazırlanmış olan bu kitabı içindeki bir nota gözünüz ilişiyor:

Milli Eğitim Bakan-

lığı'nın görevlendirdiği komisyonda şu adalar var: Doç.Dr. Özden İnceoğlu, Dr.Cevat Ayvalı, Dr. Adem Gülel, Dr. Kani İşık, Faruk Aysu ve Nihat Gürpinar. Evet, "Modern Biyoloji"yi bir komisyon hazırlamış. Bu komisyonun bir başkanı da var: Prof.Dr.Sevinç Karol. YÖK'le birlikte Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Dekanlığına getirilen Prof.Dr.Sevinç Karol...

"MEB Talmı ve Terbiye Kurulu'nun 7.12.1982 tarih ve 163 sayılı kararı ile ders kitabı olaraka kabulü uygun görülmüş, Yayınlar Genel Müdürlüğü'nün 10.3.1983 gün ve 2495 sayılı emirleri ile onuncu kez 50.000 adet basılmıştır."

Bu kitabı basan ve yayan Türkiye Cumhuriyeti'nin Milli Eğitim Bakanlığıdır. Bu satırların yazarı hangi uygar (!) bilimciler acaba?

Bilindiği gibi "nüfus artışı kontrol" sorunu Türkiye'de öteden beri güncel öneme sahip! Sayın dekanın başkanlığındaki komisyon önerileri; "savaş, kılık, hastalık gibi etkin yollar olabilir" şeklinde. Eğer "Daha iyi yollar" bulunamazsa, çare "Devlet Kitapları" serisinden "Modern Biyoloji" adlı kitapta yazılı!..."

gisme delege profesyonel iktisatçı sahip değildir. Düşünün bir kere; koskoca bir bakan kalkıyor ve "Ben yapacağımı bilirim" diyor. Özal'ın buluşları kadar parlak ve orijinal olmasa bile Aral'ın bu sözü de çok önemlidir ve hemen etkisini göstermiştir: Aral'ın uyarısının üstünden daha iki hafta bile geçmeden, en büyük yağ üreticilerinden birisi fiyatlarını artırmayı düşünüklerini açıklamıştır.

Su sırallarda enflasyonun başında duran ve en önde gelen mühendis iktisatçılarımızdan biri olan Ekrem Pakdemirli'nin iktisat bilgisi de hayret vericidir. Hayali ihracat olayını yapılan tahminler yüzde yüz doğru ve şasız tahminlerdir. Eğer DİE saçma sapan yanlışlıklar yapıp, fiyat istatistiklerini her ayın onuncu

Reagan'ın İrlanda Ziyareti

4 Haziran 1984 tarihli "Frankfurter Rundschau" gazetesinin bildirdiğine göre, Reagan'ın İrlanda ziyareti hayli ilginç geçmişse benziyor. Gazete, "Başkan dedelerinin yurduna döndü" gibi şiirsel sözlerle dolu konuşmalara ve televizyon yorumlarına rağmen, İrlandalıların coğuluğunun bu ziyaretten hoşlanmadığını yazıyor. Reagan'ın ülkelerine gelişine karşı çıkanlar yalnız işçiler, öğrenciler ve barış yarlıları değil. Galway pis-koposu Casey'nin karşılaşma töreniyle ilgili protokolde yerini almayı kesin olarak reddetmesi, katolik ve tutucu tanınan İrlanda'da bir sansasyon etkisi yapmıştır. Aynı zamanda İrlanda Katolik Kilisesi'nin dış politika sözcüsü olan Casey, Reagan'ın Orta Amerika politikasını benimsediğini, bu tavrına gerekçe olarak göstermiştir. Çok sayıda rahibe ve rahip de, Casey'in protestosunu destekleyerek, ABD Başkanı'nın ziyaretine karşı yapan yürüyüşe katılmıştır.

Reagan'a Galway Üniversitesi'nde onursal doktor ve kentin hemşeri ünvanlarının verilmesi de; aynı bir protesto dalgasına yolaçmıştır. Üniversite öğretim üyelerinin çok büyük çoğunluğu, rektörüğün bu tören için yaptığı çağrıya uymamışlar ve salonda boş kalan koltukların CIA ajanları tarafından doldurulması gerekmıştır. Ayrıca, bu törenin ertesi günü yapılan bir "alternatif toplantı"da, daha önce aynı üniversiteden onur doktoru ünvanı almış üç İrlandalı bilim adamı, bu ünvanlarını geri vermişlerdir. İrlandalı bilim adamları, gerekçelerini "Reagan'a ortak bir noktamız olsun istemeyiz" diyerek açıklamışlardır.

"Frankfurter Rundschau'un yazdığını göre, bu protesto eylemlerine o günlerde ülkede bulunan California'lı bir profesör de katılmıştır. Nancy Reagan'ın kuzeni olan Prof. Marian Robinson, bu davranışıyla "Amerikalıların da Reagan'dan korkutularını göstermek" istediğini söylemiştir; çünkü bayan Robinson'a göre, Reagan, hem Nixon'dan hem de Johnson'dan çok daha tehlikelidir.

günü toplamasayı Pakdemirli tâminlerinde yanılmayacak ve dünya standartını tutturmuş olacaktı. Dogrusu DİE'nin bu alçak gönüllü mühendis iktisatçımızı yanlıtip madara etmeye hiç mi hiç hakkı yoktur.

Mühendis iktisatçıların varlığının memleketimiz için ne büyük bir tâlih eseri olduğunu, onların iktisat bilgisinin derinliği yeterince gözler önüne sermez. Hatta, kaçak video cihazı getiriken gümükte yakalanan türlerinin bulunması bile Türkiye'nin sahip olduğu bu önemli zeka kaynağının değerini tartmamızı yetmez. Yapılması gereken şey, izledikleri iktisat politikasının ne cevherlerle bezendiğinin gösterilmesidir ki bu da ayrı bir yazı konusudur.

BİLGİSAYAR VE İNSAN

■ Semih BİLGEN

ÇAĞIN HARİKASI

Günlük yaşamda henüz bilgisayarlarla çok sık karşılaşmıyoruz bile kitle iletişim araçlarında onları her gün görüyoruz. Gazetelerin özel bilgisayar ekleri, televizyonda bilgisayar, sinemada bilgisayar, sinavda, seçimde, nüfus sayımında hep aynı güçlü, yanılmaz, görkemli yetenek... Sanıye bin milyar toplama, çıkarma, çarpma, bölme, dakikada altı bin satır yazı, üstine de üç renkli üç boyutlu çizgi filmi; hepsi kutu kadar şeyin elinden geliyor. Kişinin bilgisayara ilk tanışması çoğu kez şaşkınlık ve hayranlık uyandırıyor. Alışıkça şaşkınlık azalıyor, hayranlık kahyor.

Kişi-bilgisayar ilişkisi gelişikçe hayran olunan "yabancı"nın çeşitli biçimlerde kişiyi tehdit etmeye başlıyor. İnsana özgü diye bilinegeliş zihin yeteneklerinin çoğu, çok daha yetkinleşmiş biçimde bir makinede karşımıza çıkıyor. Günde beş yüz toplama yapan muhasebeci çırğı, sanıye bin milyar toplama yapan araç tarafından kena ra itiliyor. Saatte on mektubu bitirebilmekle öğnen sekreter, aynı işi bir dakikada hatasız yapan, üstelik te yazdığını noktasıyla virgülle "kafasında" tutup, gereği içinde yine bir dakikada tekrarlayabile bir araca yeniliyor. Bu kişiler için se genekler, ya yeniliyi kabul etmek, ya da yeni ortama uyacak biçimde eğitim görme olağın varsa, üretkenliğini birkaç kat artırmış olarak belki de eskisinden çok daha ağır koşullarına katlanmaktadır.

Bilgisayar kullanımı zihin-büro işleriyle sınırlı kalmamış, doğrudan doğruya üretimde de yaygınlaşmıştır. Birçok endüstri dalında, grev yapan, toplumsal haklar isteyen işçi-

ler yerine belki yüklüce bir sabit yatırım gerektiren, ama başağrısız yönetim olağın vadeden robotlara yöneltinmektedir. Önümüzdeki yıllarda robot kullanımının katlanarak artması beklenmektedir. Tezgah yükleme ve denetimi, tasarım/ürüm, ürün niteliğinin denetimi gibi alanlarda bilgisayarlaşma, artan robot kullanımının yanında işyeri örgütlenmesini kötken etkileyecaktır. Bugün, tezgahındaki işçi matkap ucunun bilinmesi gerektiğini bahane edip işi yavaşlatıyor diye matkap özelliklerini sürekli denetleyen, uç önceden saptanmış sıvılik düzeyinin altına düşüğünde kendiliğinden formenin uyarıp yeni bir ucun tezgâha gönderilemesini sağla yan düzenekler kullanılabilmektedir.

BİLİMSEL YÖNETİM

Bilgisayarların en etkin kullanımı, örgütel yönetim alanındadır. 1960'lı yıllarda, basit ama geniş hacimli işlerin hızlandırılmasında kullanılan "Bilgi İşlem" sistemleri, yüzyılın son çeyreğinde yerlerini, örgütle bütünsel, en alt düzeydeki işçilerden en üst yöneticiye dek tüm birimlerin karar sorumluluklarına katılan "Yönetim Bilişim Sistemleri"ne bırakmaktadır. Bunun sonucunda yönetim işlevi niteliksel gelişmeler açılırken işin yeteneği ve bilgiyi yaptığı işten soyutlanmaktadır. Bilimsel Yönetim doğrultusundaki bu son gelişmelerle bir zamanların "usta"sına artık gerek kalmamakta, ürün ne olursa olsun, ürünle işin arasına bilgisayarın denetleyen, yanılıgyı önleyen ve özünde işi niteliklendirme gücü girmektedir. İşçinin ustalığı işinin dışına çıkmış, yönetim bilişim sisteme eklenecek yöneticinin mal olmuştur.

Birçok yönüyle insanın daha yetenekli bu aracın, toplumsal denetim alanına da girmemesi düşü-

Nezih DANYAL

Oysa ki söz konusu olan, üretim araçlarının gelişmesinde yeni bir atılımdır; bu atılımın insanlara etkisi de ancak toplumsal bağlamı ve geçerli üretim ilişkilerini göz ardı etmeyen bir yaklaşımla gerçekçi olarak değerlendirilebilir.

nemeyecektir. Toplumun "gerektiği gibi" örgütlenmesinde de aynı yetkin güç iş başında: Üniversiteye girişte gençlerimiz bu yanılmaz beynin tarafından değerlendiriliyor. Yakında hepimizin nüfus kayıtları o güçlü el tarafından sıraya sokulacak. Bazı ülkeler, polis kayıtlarını, sabıka fişlerini, bir anda geniş coğrafi bölgelerin herhangi bir köşesinden erişilebilecek biçimde bilgisayarlaştırmışlardır. Ülkemizde de bu yönde çalışmalar hızla ilerlediğini duymaktayız.

SOKAKTAKİ ADAM

Sokaktaki adam, eline bu görkemli bilgi işleme şigasını geçirmiş olanların işleyebildikleri bilginin nitelik ve niceliği karşısında şaşkındır. Giderek "insanlığın gücünü göstermemiş boyutlara erişti" "ileri sürülen çağın harikası bilgisayarlar, gerçekte çağın insanını görülmemiş boyutlarda zayıflığa, şaşkınlığa, be-

ceriksizl. 2, yeteneksizliğe itmektedir.

Bilgisayar olayın "insan'a karşı yönlerini biraz vurguladıysa bu, göz kamaştıran yıldızın ardına bakılmak amacı iledir. Çünkü çoğu kez, belki de gücü saygı güdüsüyle yalnızca övgüyle, yukarıda deyindim gibi hayranlıkla söz ediliyor bilgisayarlardan. Oysa ki söz konusu olan, üretim araçlarının gelişmesinde yeni bir atılımdır; bu atılım insanlara etkisi de ancak toplumsal bağlamı ve geçerli üretim ilişkilerini göz ardı etmeyen bir yaklaşımla gerçekçi olarak değerlendirilebilir.

1931'de Londra'da yapılan Uluslararası Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresinde B.Hessen, o yıllarda batı dünyasını kasipları kavurmuş olan ekonomik bunalımının ardından söylediyordu: "Kitlelerin yokullaşmasının ve görülmemiş ölçüde acı çekmesinin nedeni, üretim araçlarının gelişmesi değildir. İşçiyi kör bir makina parçasına, basit bir uzantıya dönüştüren, makinalar değil, onları kullananların toplumsal ilişkileridir." Bu görüş, günümüzde, işinden olan muhasebeci çırğıının, robotla değiştirilen otomotiv işçisinin, ya da bilgisayarın emri günde sekiz saat aralıksız çalışan sekreterin durumlarına da ışık tutmaktadır.

ÇALIŞANLARIN TEPKİLERİ

Bilgisayarların iş ve üretim dün yasına girişi karşısında ilk tepkiler pek olumsuz değildi. Örneğin İngiliz Sendikalar Konfederasyonu'nun (TUC) 1956'daki ilk otomasyon tartışmasında bilgisayarlaşmanın endüstriyel ilişkiler bağlamında netlenebileceği umudu vurgulanmış, artan üretkenliğin çalışanların yaşam düzeyini olumlu etkilemesi için çaba gösterilmesi gereğinden söz edilmişti. 1970'de ise aynı konfederasyon biraz daha ürkürtti: *Hazırlanın bir bilgisayarlar emek-yoğun endüstrilere girmekte olduğuna dikkat çekiliyor, ancak teknolojik değişim yenistirmek istem ve dolayısıyla iş alanları açabileceğine de deyiniliyor.*

Geçtiğimiz yıllarda işsizliğin hızla artmasıyla batılı sendikalardan bilgisayarlaşmaya bakışında bazı değişimler görüldü. İşçi örgütleri asıl sorumluluğu uygulanana para politikalarına yüklemekle birlikte, gelişmiş sanayi toplumlarda iş yaşamında gerçekleşen köklü değişimleri göz ardı etmiyorlardı. Şirketlerin "İflas mı yoksa emeğin ve rımlığını birkaç kat artırmak mı" biçiminde koymakları seçeneklerden ikincisini, isteksizse de olsa, yeğliyor, ancak hoşnutsuzluklarını gizlemiyorlardı. 11 Nisan 1983 tarihli Financial Times gazetesi, İngiliz tezgâhtarlar sendikasının ilhâliyle tannan genel sekreterinin,

'Birçok yönü ile insanın daha yetenekli bu aracın, toplumsal denetim alanına da girmemesi düşünülemezdi.'

1980 yılında işverenleri "ekonomik güçlükleri bahane edip, çalışanların yeni teknolojiye ilişkin tercihlerini göz ardı etmekle", ve "yeni teknolojinin işsizlik doğurmadiğini söyleyebilmek için çok önceden, ekonomik güçlük bahanesi işi çıkarmakla" suçladığını yazıyordu.

İngiliz Sendikalar Konfederasyonu'nun Eylül 1979 tarihli "Çalışma ve Teknoloji" raporunda konu oldukça geniş olarak ele alınmıştır. Rapor, temel yaklaşımını gelişen teknolojinin işsizlik riskiyle birlikte yeni iş alanları da getirdiği biçimde koymaktadır. Gelişmelerin çalışan kesimler için olumlu doğrultuda uygulanmasını sağlamakla sendika ve hükümetlere önemli sorumluluklar düşügü vurgulanmaktadır, gerekli bilinc ve çabanın yokluğunun, mikro elektronik alanında egemen olan birkaç çokuluslu şirket dışında herkes için zararlı olacağının belirtilmektedir. Yeni teknolojilerin, birim maliyetlerini düşürmek amacıyla değil, üretimi artırıp iş olanaklarını genişletmek için kullanılması gereğine deyinilmekte, bunun sağlanması için ülke ekonomisi düzeyinde istem artıcı önlemlerin alınması için hükümet uyarılmaktadır.

TUC, bu alanda sendikalara düşen görevler konusundaki görüşleri de söz konusu raporda ortaya koymaktadır. Yeni teknolojilerin uygulamaya sokulmasına ilişkin kararlarla sektör ve fabrika düzeyinde yönetim-sendika işbirliği, önemli bir nokta olarak görülmektedir. Gelişen üretkenliğin iş saatlerinin azaltılması yönünde değerlendirilmesi gereği de TUC'nin görüşleri arasında istem artıcı önlemlerinin alınması için hükümet uyarılmaktadır.

Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ICFTU) da 1983 Dünya Kongresinde yayınladığı bildiride, aynı yaklaşımla yetiş teknolojilerin yarar ve bedellerinin toplumsal kesimler arasında eşit olarak paylaşılmasını sağlanması için hükümetlere sorumluluk düşügü görüşünü savunmaktadır.

KİŞİSEL VERİ GÜVENLİĞİ

Üretimde ve üretim örgütlenmesinde önemli yeniliklere yol açan bilgisayarlar, çok daha geniş boyutlarda, kişiler hakkında bilgi toplanmasında kullanılmaktadır. Bu kullanım,

bilgisayarların hızlı ve hatalı işlem olanaklarıyla sağlanmakta, bilinç, milyonlarca kişi, sigorta şirketlerinden, bankaların, spor kulüplerinden, asker ve polis örgütlerinden dek birçok kuruluş tarafından kolayca ve yüksek verimlilikle işlenebilmektedir. "Bilgi kuvveti" ilkesi ışığında, kişileri böylesine rahatlıkla işleme olanağının, kimi örgütlerin önemli ölçüde güçlendirmesi, demokratik toplumların temelindeki güç dengelerini "birey" zararına bozması beklenir.

Bu kaygıyı değerlendiren Avrupa Konseyi, 1981'de Strasburg'da, Türkiye Büyükelçisinin de imzasıyla "Kişisel Bilginin Özdevimli (otomatik) İşlenmesi Bakımından Bireylerin Korunması Antlaşması"ni kabul etmiştir.

Bu antlaşma kamu ve özel kesime ait kuruluşlarda, kişilere ya da gruplara ilişkin bilginin bilgisayarda işlenmesiyle ilgili birtakım ilke-i içermektedir. Avrupa Konseyinden önce de ABD, İsviçre, Kanada gibi birçok ülke ve Birleşmiş Milletler, bilginin güç demek olduğu çerçevesini, bilgi işleme yeteneğinin insanların ve örgütler arasındaki güç dağılımının doğrudan etkilediğini kabul eden benzer yasal önlemleri gündeme getirmiştir.

Sözü edilen türden antlaşma ya da önlemler genellikle verinin,

- yasal ve adil yollarla toplanması,
- açıkça belirtilmiş yasal amaçlar için kullanılması,
- açıklanan amaçlara uygun, yeterli ve fazlasız olması,
- güncel olması;
- ilgili kişilerin kimliklerinin açıklanmış amaçlar dışında kullanılmaması,
- ırk, politik görüş ve dinsel inanc, sağlık, cinsel yaşam gibi konularla ilgili bilginin, yasa da belirtilmedikçe, bilgi işlem konusu yapılmaması,

gibi ilkeleri içermektedir. ABD ve Kanada yasaları, bunlara ek olarak herkesi kendisi hakkında herhangi bir kuruluşta saklanan bilgiyi inceleme hakkına sahip kılmaktadır.

Gerçekçi olmak gereklirse, Birleşmiş Milletler türü örgütlerde diplomatça kaleme alınan bu tür antlaşmaların uygulamada bağlayıcı ya da belirleyici olduğunu söyleyemeyiz; ancak, konunun gündeme gelmiş olması önemlidir. Dibebiliriz ki ülkeler ve uluslararası kuruluşlar, üretim araçlarındaki gelişmelerin kısa dönemde ve doğrudan doğuya "insanlar"ın yarına olmayabileceğinin bilincindedirler.

O zaman önemli olan, çağın harikası bilgisayarların hangi koşullarda kimin yarına çalışıklarının saptanmasıdır.

BÖLÜŞÜM NİCİN ÖNEMLİDİR?

■ Güntaç ÖZLER

“Iktisat kuramlarının iç tutarlığı, açıklayıcılığı ve gerçekçiliği, bu kuramı seven ya da sevmeyenlerin inançlarından, sempatilerinden ve kavrama düzeylerinden kaynaklanmaz.”

Iktisat kuramlarına yöneltilen genel ve yaygın bir eleştiri, bu kuramların "gerçekçi" olmadığı yolundadır. Bu eleştiri çoğu kez doğru olabilir. Ancak İktisat kuramına böyle bakınca, gerçekçi olanlarını bulmak ya da ayırt etmek ilk bakışta mümkün değildir. Bütün kuramlar gibi, iktisat kuramları da önemli ölçüle varan soyutlamaları gerektirir. Bu söylemler yalnız belirli kuramlar için değil, sevdigimiz veya sevmedigimiz tüm kuramlar için geçerlidir. Kuram ile gerçek yaşam arasında birebir ilişki olsaydı, kuram, yaşamın kendisi olurdu ve bunun olayları kavrayıp açıklamamız bakımından hiçbir yararı olmazdı.

Burada kuramların açıklayıcılık ve yararlılık açısından farklı olabileceğini yadsımadan, tümünün olayları farklı bir soyutlama düzeyinde ya da farklı bir başlangıç noktasından alarak yola çıktığını söylemek gerekir. İktisat kuramlarının iç tutarlığı, açıklayıcılığı ve gerçekçiliği, bu kuramı seven ya da sevmeyenlerin inançlarından, sempatilerinden ve kavrama düzeylerinden kaynaklanmaz. Bir kuramın yanında ve karşılı, oturup bu kuramı tartışıklarında bilimsel

yöntemlerle hareket ediyorlarsa, aynı noktaya varmaları ve birbirlerini ikna etmiş olmaları gereklidir. Bunun dışındaki bir durum bilim dışı olup, tartışmayı sonuclampırmak mümkün değildir.

KURAMLAR VE KAVRAMLAR

Iktisat politikaları, kuramlarla ilişkili olduklarından, dayandıkları kuramın temel hareket noktası ve sınırlarını iyice ortaya koymuş olmak gerekliliği vardır. Yüzümüzde bu ilk bölümde çok bilinen bu birkaç noktayı yinelememizin nedeni, kurama ve ondan kaynaklanan politikalara olan kör inançların ekonomik ve sosyal yaşantıyı çıkmazlara itmesindendir. Bu tür yanıklar sağda ya da solda olabilir. İyice kavranması gereken nokta şudur: sevdigimiz ya da sevmediğimiz kuramların ve bunlardan kaynaklanan politikalardan;

- a) Geçerli olabileceği ve faydalı biçimde kullanılabileceği durumlar vardır.
- b) Faydalılığın sınırları vardır.
- c) Zaman ve mekan özelliklerine göre faydalılığın dereceleri vardır.

Bilindiği gibi, en azından son 4 yıldır uygulanmaka olan ekonomik politikanın ana çizgisini para politikası belirlemektedir. Parayı sıkıştırma, genişletme gibi kavramlar, günümüzde iktisat sözlüğümüzün en çok kullanılan kavramları haline geldiler. Çeşitli uyarı ve eleştirilere karşın aynı politika daha da sıkı bir biçimde uygulanmaktadır. En azından yetkililer bunu ifade ediyorlar. Geçmiş uygulamaların işliğinde şunları söylemek mümkündür:

1. Para eksenli politikanın yararlı çizgisini aşmış olduğu yoğun biçimde tartışılmaktadır.
2. Parasal gibi görünen önlemlerin pek çoğu reel nitelikte olup, yeniden bölüşüm durumu yaratmışlardır.
3. Sorunların çözümü parasal önlemlerden geçmediği gibi, bu sorunların temelinde de parasal nedenler yatmamaktadır.

ENFLASYON VE DURGUNLUK

Olsa olsa şu söylenebilir: Ekonomik mekanizmanın işleyişinde ortaya çıkan ciddi sorunlar, parasal değişkenler aracılıyla yüzeye yansımış bulunmaktadır. Bu üç noktayı biraz açmakta yarar var. Hemen belirtelim ki, parasal önlemler aracılığı ile elde edilebilen sonuçlar vardır ve bunlar azımsanmamalıdır. Ancak bu etkilerin ikinci olduğunu ve temel sorumlara çözüm olmaktan uzak olduğunu söyleyelim.

Uygulanan politikanın faydalı sınırlarını aşmış olduğu gözleme dayanmaktadır. Politikanın kendisi için tanımlanmış olduğu hedef enflasyonun durdurulmasıdır. Bu hedef bir ölçüye kadar gerçekleşmiş kabul edilebilir. %120 dolaylarındaki bir enflasyon 1982 sonrasında %40 dolaylarına çekilebilmiştir. 1983 ve 1984 yıllarında fiyatların yeniden artma eğiliminde oluşu tartışılan konu açısından önemli değildir. Enflasyonla savaş politikasında hükümet çok başarılı olmadığını kabul etmeye, başarının daha ileriki tarihlerde gerçekleşeceğini söylemektedir. Burada tartışılan konu açısından hükümete "başarılı" sıfatını yakıştırmanın bir sakıncası olmadığı kanısındayım. Başka bir yazımızda değindiği gibi (1) son beş yıldır belirleyen ekonomik sorun enflasyondan çok durgunluktur. Değişen genel fiyat düzeylerine rağmen süregelen bir işsizlik ve atıl-

kapasitenin açıklanmağa ihtiyacı vardır. Bu nedenle, hükümetlere "enflasyonla savaşta başarılı" demek çok anlamlı değildir. Daralan ekonomik faaliyetlerle birlikte her tür gelir (emek gelirleri başta olmak üzere) farklı ölçülerde daralmıştır. İşsizlik ve kaynak kullanımındaki yetersizlik artarak süreğelmektedir. "Gelirinizi ben mi kısayım, yoksa enflasyon mu kemirsin?" sorusuna nasıl bir yanıt umarsınız?

Enflasyon %40 dolaylarına çekildikten sonra, daha düşük yüzdeli bir enflasyonun sanıldığı kadar kolay elde edilemeyeceği de gözlemdi. İlk olarak, para miktarı ile genel fiyat düzeyi arasındaki ilişki doğrusal değildir. Piyasaya çıkarılan veya piyasadan çekilen her birim paranın etkisi farklı olmaktadır. Yeni enflasyon oranının daha da düşürülmesi için çok daha büyük bir parasal daralma gerekmektedir. İkinci olarak ise, para esnekliği farklı fiyat düzeylerinde doğru olarak saptansabile, istenen ölçüde parasal daralma sağlamak mümkün değildir.

BİR "KALPAZANLIK" OLAYI...

Bu da bizi ikinci noktaya getiriyor. Parasal olarak, sunulan önlemlerin çoğu ya reel niteliktedir ya da reel değişkenler arasında ilintili kurallar aracılıkla mekanizmalar niteliğindedirler. İşte para mekanizmasında istenen daralmayı meydana getirmek bu nedenle mümkün değildir. O halde sıkı ya da gevşek para politikalarından çok, iyİ ve kötü iktisat politikalarından sözetmek gerekmek. Bunu basitçe örnekleylem. Tarımsal destekleme alımları yapan bir hükümet bu alımları, alısmış gelir kaynakları ile karşılsa, desteklenen değer büyülüğünde bir yeniden bölüşüm sorunu ortaya çıkar ama genel fiyat düzeyinde bir hareket beklenmez. Ancak devlet destekleme alımlarını açık finansman ile yaparsa, piyasaya sürülen ilave para, genel fiyatlar düzeyini şişirir. Buradaki olay eğer benzetme yerinde ise bir "kalpazanlık" olayıdır. Hiç şüphe yok ki, yasalarla

para çıkışma yetkisi hükümetlere verilmiştir. Alısmış gelirleri ile yapamadığı mal ve hizmet alımlarını para basarak sağlayan bir hükümet en azından verilmiş olan yasal yetkiyi kötüye kullanmış olur. Bu ekonomik işlemin etkisi genel fiyat düzeyini sınırlı olduğu kadar, bölümde de değiştireci niteliktir. Ancak normal mekanizma ile yapılanın aksine, bölüm etkenlerini izleyebilmek bir hayli zordur. Genel fiyat düzeyini sınırlı ölçüde sabit gelirler aleynine bir işlemidir. Kaynak transferi yapılan kesim açısından ise yine şisen fiyatlar nedeniyle umulan transferden daha küçük bir transferdir. Piyasaya sürülen bu miktarın gelir etkisi, para el değiştirikçe küçülecek, genel fiyatlara yansımıya eğilimi ise her aşamada gelişmeyecektir.

Destekleme alımları politikasından vazgeçmeyen bir hükümetin enflasyonist baskuları ortadan kaldırması için bu alımları alısmış gelirleri ile yapması gereklidir. Şüphesiz hükümetler destekleme alımı yapmaktan vazgeçebilirler. Bu na: devletin harcamalarını kısması denir. Bunun adı "parayı sıkmak" değildir. Bu tür alımları yillardan beri yapagelen hükümetlerin bir anda bu işlemen vazgeçmeleri eğer olanaksız değilse bile çok zordur.

İşte bu nedenle enflasyon oranlarını %120'lardan %40'lara çekmek nisbeten daha kolaydır. Belli bir kritik noktanın ötesine geçebilmek ise çok daha büyük fedakarlıklar gerektirmektedir. Verilen karar her zaman açık finansmana son vermek değil, devletin yapageldiği bir mal ya da hizmetin alımından vazgeçilmesidir. Bu tür işlemlerde paranın yapageldiği işlev bir ekonomik ola ya aracı olmaktan ibarettir.

SORUNLAR NEREDEN KAYNAKLANIYOR?

Üçüncü önemli noktayı biraz açalım: Ekonomimizin içinde bulunduğu sorunlar, son yılların deneşimlerinden anlaşılaçığı gibi, para ve sermaye piyasasına özel sorunlar değil, tam tersine real kesimdeki (mal ve hizmet piyasaları) sorunlardır. Diğer bir deyişle, sorunlar para kesimden kaynaklanmadığı gibi, parasal önlemlerle de giderilememektedir. Bu görüş tüm iktisatçılar arasında da yaygınlaşmıştır. Uygunlanan ekonomik politikaya katkıda bulunmuş olanlardan, manevi

destek sağlamış olanlara kadar tümü, para eksenli politikanın çıkışına işaret etmeye başlamışlardır.

Kanımcı bugünkü iktisat politikasının sorunları, olayları ele alınsızdı bağınaz ve katı doktriner yaklaşımın sınırlılığından kaynaklanmaktadır.

Iktisat kuramları süs için üretilemezler. Daha önce de degenildiği gibi, her birinin oldukça başarı ile açıklayabileceğini olay ya da olaylar düşünmek mümkündür. Hele bu kuramların, asırların testini geçmiş olanlarından yararlanmamak, uygarlığın bize sunmuş olduğu olağanlara sırt çevirmek anlamına gelir. Çağdaş iktisadın çok önemli bir bölümü "bölgüm" etrafında oluşmuştur. Farklı dönemlerde bölgümüne dayalı kuramlar, önemli bulgularla ortaya çıkmış ve hayatı ipuçları vermişlerdir. Asırların sizdeki değişimden geçerek bize kalan bir iktisat doğması değildir. Fizyokratların "ekonomik dolanım tablosu", Ricardoglu sorunsal, Marxci yeniden üretim tabloları ve Sraffa tipi ekonomik analiz, bölgüm eksenli kuramların farklı sorunsallara nasıl eğildiğini göstermektedir. Bölgüm eksenli politikalar, net ulusal gelirin kesimleri ve sektörler arasındaki bölgüm biçiminin ve bundaki değişimlerin, üretim yapısı, fiyatlar, değer ve genel ekonomik işleyiş üzerindeki etkilerini incelemektedir.

İşte günümüz iktisat politikasının bizi getirmiş olduğu bu noktada, önumzde kaçınılmaz olarak böyle bir gündem vardır.

BÖLGÜM KURAMI VE SEMPATİ!

Bölgümüne dayalı kuramların bir sınıfı sempati üzerine kurulmuş olduğu da söylenenmez. Örneğin Ricardo, bölgüm kuralı ile toprak rantının aristokrasie intikal etmesini eleştirmiştir, bunun kapitalizmin gelişmesine nasıl ayakbağı olduğunu göstermiştir. Yeni Keynesi iktisatçılarında ise klasiklerin tersine, ücretler geçimlik düzeyde sabit varyılmak yerine, net ürünü paylaşan bir büyülüklük olarak düşünülmüştür. Sempati üzerine kurulmuş olsa idiler bile bu sempatisinin zaman içinde sınıflar arasında kaymış olduğunu görüyoruz.

Ücretli ve sabit gelirli insanların iktisadi uğraşına sempati duyanlar, bölgümüne bir kuramsal kategori

olarak değil ama bir ahlaki sorun gibi bakma eğilimindedirler. Bölgüm kuramı üzerinde konuşurken edinilebilecek en kötü perspektif budur.

Yeni Keynesilerle birlikte kâr ve ücret kategorilerini net ürünü arasında paylaşan kategoriler olarak alırsak, ahlaki kaygıları bir kenara koymak konuyu bilimsel olarak irdeleme olanağını bulabiliriz. Bu yazının vurgulamak istediği nokta işte budur. Adil olan veya olmayan bir bölgüm düzeninden yana olmak, her bireyin kişisel tercih ve sempatisiyle ilgilidir. Ama bölgüm kuramında bu sempatiye ihtiyaç yoktur.

Basit bir örnekle söylemek istedigimizi açalım ve konumuzu sonuçlandırıralım:

Net ulusal gelir (arti ürün) 0,8 oranında ücret ve maaşlara, 0,2 oranında ise rant, kâr ve faiz gelirlerine bölüşülmüş olsun. Dengede bir ekonomide 0,8 oranında ücret malları, 0,2 oranında ise diğer mallar ve yatırım malları üretiliyor olmalıdır. Şimdi, bir sonräki dönemde, dışsal bir etki ile bölgüm parametrelerinin değiştiğini varsayıyalım. Emek ve ücretlerin payı 0,7'ye düşerken, rant, kâr ve faizler 0,3'e yükselecektir. (Net gelir düşmedi ise) Ücret ve

yatırım mallarının üretim kararı dışsal bölüşüm kararından bağımsız ise, ekonomi hala 0,8 oranında ücret malı 0,2 oranında üretecektir. Ücret mallarının ancak 0,7 değerdeki bölümü işçi ve ücretlilere satılabilen, kalan bölüm stoklara ilave edilecektir. Buna karşılık 0,2 değerdeki yatırım malları 0,3'lük bir satın alma gücü ile karşılaşacaktır. 0,3'lük talep yatırım malları fiyatlarını yükseltsecektir, 0,7'lük ücret malları talebi ise fiyatlara düşürcü bir baskı yapacaktır. Ancak ücret mallarını üretenler, stoklar birikmeye başlayınca, yatırım taleplerini tehdit edecekler ve ekonomi daralma yolunda bir döngüye girecektir. Bu na maliyet enflasyonundan kaynaklanan unsurları da katarak zevkinize uygun bir kriz modeli oluşturabilirsiniz.

Eğer günümüz ekonomik koşulları kabaca bu şemaya uymakta ise, ekonominin yeniden ayağa kalkıp dengelenmesi için Naci Varlık'ın iyi niyet ve sempatisine hiç ihtiyaç olmayacaktır; yeter ki bölgümün sempati ve tercihlerle bağlantılı olması gerekmeyen bir bilimsel kategori olduğunu politikacılarda kavrasın.

(1) Özlem G. "İktisat Politikası Üzerine Bazı Düşünceler", Büyüteç 27 Şubat 1984, Sayı: 8

Federal Almanya'da Güncel Sorun: 35 SAATLİK ÇALIŞMA HAFTASI

Kaya UMUT

Metal ve basın işçilerinin Federal Almanya'da sürdürdükleri 2. Dünya Savaşı sonrasının en uzun grevleri metal işkolunda 7. haftasında sona erken, basın işçilerinin grevi, dergimizin baskiya verildiği sıralarla 12. haftasında devam ediyor.

Haftalık çalışma süresini ücret kaybı olmadan 40 saatten 35 saatte indirmeyi amaçlayan grevleri, dünya kamuoyu yakından izliyor.

Metal ve basın işçilerinin 35 saatlik çalışma haftasının ücret kaybı olmadan gerçekleştirilmesi uğruna sürdürdükleri bu grevlerde öne çıkan istemler, F. Almanya'da ve Avrupa kapitalist ülkelerde varolan ekonomik krizin ve sayıları 10 milyonları bulan işsizliğin zorlayıcı bir sonucu. Yoksa işverenlerin yaymayı çalışıkları gibi, politik bir istem değil.

Sendikaların bu haklı istemlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için F.

Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik duruma bir göz atalım:

F. Almanya'da halen 2,2 milyon kayıtlı işsiz vardır. Kayıtlı diyoruz, çünkü İş Bulma Kurumlarına kayıtlı olmayan gizli işsizlerin sayısı da 1 milyon'u geçmektedir. Ayrıca 1990 yılına kadar iş piyasasına atılacak çağda gelen gençlerin sayısında da 750 bin artış olması bekleniyor. Dolayısıyla milyonları bulan işsizler ordusu kalıcılık kazanacak. Otomasyon ve robotlaşmanın işyerlerini sırasıyla yok ettiği bu ülkede, sadece yeni işsizliği göğüsleyebilmek için 1990 yılına kadar 7 yıl süreyle her yıl 500 bin yeni işyeri açılması gerekmektedir ki, bu da, yıllardır üretim hızının kalkınma hızından çok daha fazla arttığı F. Almanya'da olanaksız görünüyor.

F. Almanya'da teknik gelişme, otomasyon ve robotlaşmanın faturası tek taraflı olarak çalışanlara ödetilmektedir. Ülkede bulunan (3500 kadar) elektronik beyinlerin büyük bir kısmı grevlerin südürlüdügü metal ve basın işkolunda kullanılmaktadır. Bu sayının önumzdeki yıllarda daha da artacağı bugün herkesin bildiği bir gerçek. Volkswagen otomobilinin yapıldığı Hannover'deki işyerinin 54 numaralı bölümünde bir tek işçi çalışmamakta, elektronik beyinler burada 1000 işçinin yapacağı işi yapmaktadır. Robotlar hastalanma-

AĞUSTOS - 36 SAYIMIZI ALMAYI UNUTMAYIN!

- o HANGİ 1984 - George Orwell'in kehaneti nerede ve nasıl gerçekleşiyor.
- o 12. İstanbul Festivali'nin ardından...
- Haber ve Söyleşiler: Utrecht Senfoni Orkestrası, Rambert Balesi, James Donlon, Yeni Danimarka Dans Tiyatrosu, Cluj-Napoca, Oleg Kagan.
- o Üniversiteli Gençlik ve Tatil/Gençliğimizi Böyle Yaşıyoruz/Gençlik Tiyatrosu Sorunu ve Bazi Örneklər
- o "Uç Beş Kişi"nin Özgürlüğü/"İhtiyar" John Brown/Enflasyon ve Hayat Pahalılığı/Oykü okurken, öykü yazarken.../"Université Üzerine" ve Emre Kongar'ın demokrasi/Sürde İçerik Sorunu ve Biçem Olayı/Güzide bir kurumun iç yüzü: Ankara Fen Lisesi
- o Çalışma dünyasından haberler/Orta Amerika'da Devrim/Görülmüştür/Neden Los Angeles Değil?
- o Atahualpa Yupanqui'den şiirler

Yazışma ve havalet adresi: P.K. 723 Kızılay, Ankara. Yurtçi Abone: Yıllık 1500, altı aylık 800 TL. Yurtdışı: Abone: Yıllık 30 DM, altı aylık 16 DM. Tek isteklerde 150 TL'lik posta pulu gönderiniz.

Sendikal birliği, İşçilerin dayanışmasını, yasaları çiğneyerek çökertmeye çalışanlar sonunda geri adım atmak zorunda kalmışlardır.

makta, sendikalı olmamakta, zam talebinde bulunmamaktadırlar!

35 saatlik çalışma haftası istemini çalışmalarını sağlı koşullarıyla da yakın ilgisi vardır. Son 10 yılda iş gücü kaybı, sakatlık, sağırlarını kaybetme nedeniyle erken emekli olanların sayısında, işçiler arasında %50, memurlar ve hizmetliler arasında da %40 artış olmuştur. Yani F.Almanya'da çalışan her iki emekçiden biri kelimenin tam anlamıyla erken "çürüge" çıkmaktadır. Yukarıda oranlarını verdigimiz erken emekli olan emekçiler, emeklilik yaşının 65 olduğu bu ülkede daha 58 yaşına varmadan çürüge ayrılmaktadırlar.

Sendikalar 35 saatlik çalışma haftası istemlerini, geçmişin politik olaylarına da bağlamaktadırlar. Zira, 1914 öncesi ekonomik kriz ve işsizlik, o zamanın Almanya'sını 1. Dünya Savaşı'nın öncüsü yapmış, 1930'lardaki kriz ve işsizlik ise, 12 yıl süren Hitler Faşizmini ve onun devamı olan 54 milyon insanın canına mal olan 2. Dünya Savaşı'ni getirmiştir. 1973'de kendini yeniden gösteren ve hala süren ekonomik kriz ve işsizlik de, yabancı düşmanlığını, daha doğrusu Türk düşmanlığını koyulaştırmıştır. İşyerini kaybeden Alman, bunun suçlusunu olarak patronu değil, ortak çıkarları olan yanibasındaki yabancı işçiyi görmüştür.

Metal vebası işçileri sendikaları yukarıda sıraladığımız nedenlerle

kitlesel işsizlikle mücadele, otomasyon tehlikesiyle karşı karşıya olan işçilerinin güvene altına alınması, yeni işçilerinin açılması ve çalışma dünyamızın insancılaştırılması amacıyla 35 saatlik çalışma haftasının ücret kaybına uğramadan gerçekleştirilmesi istemini yükseltmişlerdir.

NEDEN ÜCRET KAYBI OLMANDAN?

Son üç yılda sendikaların toplu sözleşmelerdeki olumlu tutumları ve kısıtlı istemlerine rağmen F.Almanya'daki işsizlik azalmamış, tam aksine 1,7 milyon artmıştır. Buna ek olarak, çalışanların gerçek ücretlerinde %2 oranında düşüş olmuştur.

1973 - 1983 Yılları arasında:

İşçi ücretleri Japonya'da ortalama %4,5 artmış, bu artış F.Almanya'da sadece %1,5 olmuştur.

Japon işçileri 10 yıl süreyle yıllık ortalama %3 kâr ederken, F.Alman patronlarının ortalama kâr %15 olmuştur.

Sendikalar 35 saatlik çalışma haftasının tam ücretle, ücret kaybına uğramadan gerçekleştirmesi istemlerinde, çalışanların en azından hayat pahalılığını karşıyalıbilmeleri ve satın alma güçlerinin en kötü şartlarla üç yıl öncesinde denleşmesini hedeflemektedirler.

İŞVERENLERİN DURUMU

F.Almanya'daki patronlar 2 milyon'u aşkın işsizin bulunduğu bu

ülkede savaş sonrası "altın yılalarını" yaşamaktadırlar. Şöyle ki:

1965'de 95 milyar markı (DM.) bulan toplam kârlarına karşın, yatırımları %72 iken, 1982'de kârları 301 milyar mark'a yükselmiş, yatırım oranı ise %31'e düşmüştür. Diğer bir deyişle, 1984'ün ve geleceğin işsizliği patronlarca daha 1965'de tezgâhlanmaya başlanmıştır.

İşverenlerin 1972'de F.Alman hükümetinden aldıkları Subvensiyon (geri ödenmeyen yatırım kredisi) kredilerinin %40'ı otomasyona yararak, vatandaşın vergi parasıyla, yine vatandaşın işyerleri ortadan kaldırılmıştır. 1982'de alınan yatırım kredilerinin %55'i işyerlerinin ortadan kaldırılmasına harcanmıştır.

Metal işverenlerinin 1980'de 101 milyar mark olan dış satım kârları, 1982'de rekor seviyesi olan 137 milyar mark'a yükselmiştir. Bir kere daha hatırlatalım, aynı zaman içinde işsizlerin sayısı 1,7 artmış, çalışanların gerçek ücretlerinde %2 oranında düşüş olmuştur.

JAPON HİKAYESİ

Alman işverenleri, sendikalar ne zaman haklı istemleriyle ortaya çıkışa dış rekabetten dem vurarak hemen Japon hikayesini anlatmaya başlarlar. Fakat hikâyelerini hiç bir zaman gerçek rakkamlara dayandırmazlar. Japon-Alman karşılaşmasında ortaya çıkan gerçek tablo ise başkadir. Şöyleki:

1973 - 1983 Yılları arasında:

İşçi ücretleri Japonya'da ortalama %4,5 artmış, bu artış F.Almanya'da sadece %1,5 olmuştur.

Japon işçileri 10 yıl süreyle yıllık ortalama %3 kâr ederken, F.Alman patronlarının ortalama kâr %15 olmuştur.

Japonya'da sayıları 19 bin'i bulan elektronik beynin ve süratle gelişen otomasyona rağmen, bu yıllar arasında 4 milyon yeni işyeri açılmışken, F.Almanya'da 2 milyon işyeri ortadan kaldırılmıştır. Buna rağmen F.Almanya'da 1982 yılında çalışan her kişi yılda ortalama 90 saat fazla mesai yapmıştır. 23 milyon çalışanı olan bu ülkede, bu 2 milyar saat geçen iş saatı demektir. 2 milyar iş saatı yeni işçi alınarak kapatıldı, 1,2 milyon kişiye yeni işçi açılmış olurdu.

Bütün bunlardan sonra sendikaların istemlerinin haklılığını bilmem anlayabildim mi?

GREV VE LOKAVTLAR

7 haftalık grev, metal işçilerinin ve Alman metal işverenlerinin daha baştan beri üzerinde israrla ve inatla durdukları 40 saatlik duvarı yıkmalarıyla sonuçlandı. 40 saatlik israrlarından ödün vermeme, geri adım atmamak için "gerekirse yasaları çiğneriz" diyen ve grev devamında bunu defalarca uygulayan metal işverenleri için sendikaların 35 saat istemi ekonomik açıdan yerine getirilemeyecek bir istem değildi. Fakat onlar, F.Alman hükümeti ve Federal İş ve İşi Bulma Kurumunu da yanlarına alarak sendikalara hiç unutmayacakları politik bir ders vermek, onları maddi ve manevi yönden çökertmek istiyorlardı. Bunun için de sendikaların istemine baştan itibaren politik anlam verdiler.

Baden Württemberg ve Hessen eyaletlerinde metal işverenleri ile 72 tur görüşmeden sonra sonuç alamayan sendikalar bu eyaletlerde 60 bin işçi ile greve başladılar. Buna karşın işverenler 150 bin metalciye lokavt uyguladılar. Hem de Hessen eyaleti, eyalet Anayasasında lokavt yasak olduğu halde.

İşçiler yılmıyorlardı, hiç bir zaman da yılmadılar.

Anayasayı bile çiğnemekten çekinmeyen işverenler bununa da yetinmediler. Grev ve lokavtların olduğu bölgelerden "islenen parça gelmiyor" uydurmamacıyla bu bölgeler dışında, grev ve lokavt hiç bir ilişiği olmayan yerlerdeki 200 bin metal emekçisine "iş yok" diyecek, onları sokağa döktüler,

NUKLEER TEHLİKE

nukleer silahlara
ve nukleer savaşa

Haluk Gerger

2. BASKI

"Soğuk lokavt" uyguladılar.

Federal İş Bulma Kurumu, ödemek zorunda olduğu halde, soğuk lokavt uygulanan işçilerle kısa çalışma ve işsizlik parası ödemeyerek metal işverenlerinin yanında yerini aldı. F.Alman hükümeti bu uygulamayı onayladı. "Halkın başbakanı" olduğunu her fıratta söyleyen Helmut Kohl, 35 saat isteyenleri "aptallıkla" suçladı. Kendi yandaşı hükümetlerin, örneğin Belçika'da haftalık çalışma süresini 36 saat, Hollanda'da 38 saat indirdiklerini izlemeye çalıştı.

YİNE DE SENDİKALAR KAZANDI

Bir yandan grevler süre dursun, diğer yanda işverenlerin inatçı tutumlarına karşı tepkiler artıyordu. 28 Mayıs'ta işgünümasına rağmen 250 bin kişi Başkent Bonn'a yürüdü. Metal sendikasının bu gerkemli mitingi, işverenlere ve onların politik ve toplumdaki yandaşlarına ilk ihtarı.

Diğer yanda da F.Almanya'nın heryerde işçiler iş bırakıyor ve greve çıkan, lokavt ugrayan arkadaşlarıyla dayanışma gösteriliyorlardı. Bu girişimler çok geçmeden ürününü verdi.

"Parça gelmiyor - İş yok" gereçleriyle işverenlerce soğuk lokavt uygulanan ve kendilerine ilgili kurumlarca para ödenmeyecek işçiler sendikaları kanıyla açılan karşı davayı kazandılar. Karara rağmen ödeme yapılmamasında halâ israr ediliyordu. Karar temyiz edilerek bir üst mahkemeye gönderildi. Üst mahkeme de sendikalarla hak verdi. İşçiler ve onların sendikaları ilk runden kazanmışlardır. Şimdi sıra 40

saat duvarını yıkacak ikinci raunddaydı.

Grevler süre dursun, toplu sözleşme görüşmeleri bu kez "arabulucunun" katılımıyla yeniden başladı. Gece oturumları dahil bir kaç günlük maraton görüşmelerinden sonra, haftalık çalışma süresinin 1 Nisan 1985 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, tam ücretle, ücret kaybına uğramadan 38,5 saatte indirdiklerini birlikte kabul edildi.

SONUÇ

Sendikaların ekonomik istemleri tam olarak gerçekleşmedi. Fakat aynı kararlılıkla belirtelim ki, toplu sözleşme kazanımları sadece ekonomik kazanımlarla ölçülmeli. Hele F.Almanya'nın içinde bulunduğu politik arenada.

Baştan da söylediğim gibi, sendikalar bu toplu sözleşmelerde "keşmekleştirilen" 40 saat duvarını yıkıtmıştır. Bu önemli sendikal bir başarıdır.

Baştan beri sendikalara saldırılan işveren-hükümet ve İş Bulma Kurumu üçlüsü sendikalar ve işçilerce yenilgiye uğratılmıştır. Sendikal birliği, işçilerin dayanışmasını, yasaları çiğnayarak çökertmeye çalışanlar sonunda geri adım atmak zorunda kalmışlardır.

Elbetteki sendikaların bu başarısı dörtştörlük ve yeterli değildir. Fakat sendikaların F.Alman toplumunda, toplumsal bir güç olduğu açısından oldukça önemlidir.

35 saat grevleri, çalışanların güçlerinin örgütü birelikte olduğunu göstermek açısından da önemlidir.

SERGİ KİTABEVİ ve DAĞITIM

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - Sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kurtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE

Adres: Birinci Beyler Sokak,
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

YENİ ŞAFAK KİTABEVİ ve DAĞITIM

- Ders kitapları
- Bilimsel - Sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar

SÜREKLİ İNDİRİM

Adres: Muvakithane Cad. No.30
(Hacıbekir sırası)
Kadıköy - İstanbul

SANATI YAŞAMAK

■ Yılmaz ONAY

UNESCO'nun yayınladığı bir istatistikte göre, 1970 sonları ve 1980 başlarında Avrupa ülkeleri içinde, bir yurtaş ortalaması olarak, Federal Almanya'da yılda 0.28 kez, Danimarka'da 0.31 kez, İsveç'te 0.35 kez, Finlandiya'da 0.55 kez, Çekoslovakya'da 0.57 kez, Demokratik Almanya'da 0.63 kez ve Bulgaristan'da 0.72 kez tiyatro izliyor. Bu rakamlar profesyonel tiyatro izleyicileri için verilmiş elbette. Amatör tiyatro çalışmaları ise ülkeden ülkeye aynı yönde daha da çok değişiyor. Özel tiyatrolarımızın seyirci sayısı için elde kesin değerler bulunmamakla birlikte oldukça yakın bir tahminle o yıllarda ülkemizde ancak yılda ortalaması 0.025 yurtaşın tiyatro izlediği hesaplanabiliyor. Yani, Federal Almanya'dakının onda birinden az, Demokratik Almanya'dakının yirmibeşte biri, Bulgaristan'dakinin ise yirmidokuzda biri (Son yönetim değişikliğinin ardından devlet tiyatrolarının seyirci sayısında önemli bir artış sağladığını biliyoruz. Ancak, yukarıdaki oranları etkileyerek mertebede bir gelişme için yalnızca tiyatro yönetimlerinin çabasının yetmiyeceği de ortada)

Bir ülkede yılda ortalaması herkesin yaklaşık en az bir kez tiyatro izlemesi ne demektir? O ülkede tiyatro sanatının oldukça yoğun biçimde "yaşanıyor" olması demektir. Yaşanmıyorsa ne olur peki? İşte o zaman, "sanat ölü, ölüyor, ölecek, vb." denilen bunalmaların sonu gelmez. Çünkü halk tarafından yaşanmayan sanat, her an "bitkisel hayat'a girme tehlikesiyle yüzüze kalır. Bundan ne çıkar? diye bir soru da sorulabilir. Eğer bu soru, "zaten öylesine yaşamsal sorunlarla yüzüze yürüyiz ki, sanati yaşamayı düşünecek halimiz mi var, toplum olarak bitkisel hayata giriyoruz nerdeyse", anlamında soruluyorsa, bu-

na fazla bir diyeceğim yok. Olsa olsa, bu duruma gelmemizin içinde sanattan giderek de durup düşünmemiz gereklidir, derim. Ama aynı soru, toplumumuza insan topluluğu olarak değil de yalnızca bir ticaret sultanlığının "tebaa'sı olarak bakan birkaç ithalat-ihracat hanedanının kalın çerçeveli kararlık gözlüğüyle bakılmasından geliyorsa, o zaman tam tersine "sanat yaşaması" sorununun nasıl çok boyutlu bir anlam taşıdığı açıkça ortaya serilir. Gerçekte de, "kültür'ü, "turistik ticaret'in bir alt basamağından ibaret gören o ticari gözük, ortaklı "milliyetçilik" yaygarasına boğarak ülke-

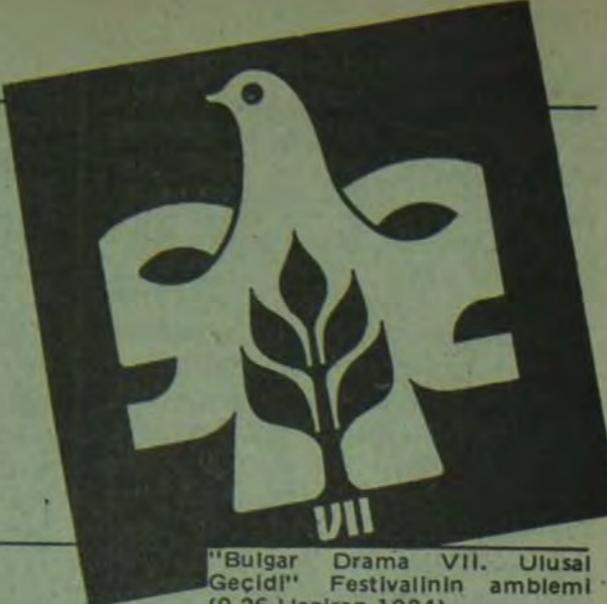
"...halk tarafından yaşanmayan sanat, her an "bitkisel hayat'a girme tehlikesiyle yüzüze kalır."

Oyleyse biz, o kalın çerçeveli kararlık gözlükten değil, ona da ışık tutan "aydınlatıcı" gözlükten bakarak sanatın toplum tarafından ve halkın tarafından yaşanması sorununun "ulusal sizisini" da duymak ve duyurmak yükümlülüğündeyiz. Çünkü sanat yaşamak, temeldeki toplumsal aydınlatmanın da bir göstergesidir. Bu konuya hiç bir zaman "lüks" deyip geçemeyiz biz.

SANATIN YOĞUN YAŞANIŞINA NASIL VARILIYOR?

Sanatta bireysel yetenek, bireysel deneyim ve bireysel yaratış, elbette ki çok önemli, hatta belirleyicidir. Ama buradaki bireyselliğin, toplumdan ve toplumsallıktan kopuk olduğu düşünülemez, yanı örneğin çok beğenilen bir yabancı oyun izlediğimizde, bunun salt bir sanatçının raslansal deha'sından ve ona gökten inivermiş bir esin'den doğduğuunu sanmak, çok yanlıltıcı olur. Böyle bir yaratışın beslendiği verimli ve yaratıcı toplumsal topografi da birlikte düşünmek gerekir. Çünkü sanat, bireysel de olsa, laboratuvar bankoları üzerinde ve cam tipler içinde yaratılmıyor (buyle yaratılan şey, gerçek bir sanat değeri olamıyor, tersine, bireysel oyalanma "bunalım"ının tutsağı bir sözde "özgürlük" doyumu olarak kalıyor). Hele tiyatronun böyle yaratılması, fiziksel olarak da olanaksız. Çünkü tiyatro sanatı zaten ancak toplumsal olarak yaşandığı an (yani oyuncular ile seyirci topluluğu canlı olarak yüzüze geldiği an) varolabiliyor.

Haziran ayında Bulgaristan'ın başkentinde yapılan Bulgar Drama VII. Ulusal Geçidi (VII. "Pregled") gösterilerini çağrılar olarak izlerken, bir yandan da UNESCO istatistiğin-

Festivalde birincilik kazanan Nikolai Haitov'un "Bayram" oyununu iki ayrı tiyatroda ayrı yorumlarla sahneneliyor: Sofya "İvan Vazov" Halk Tiyatrosu'nun oynayılarından bir sahne.

Sumen (Sumnu) Drama Tiyatrosu'nun oynadığı "Bayram" oyunundan bir sahne.

deki verileri düşünüyordum. Nasıl olmuş da bu küçük komuş ülke, Avrupa'da tiyatronun en yoğun "yaşandığı" ülke durumuna erişebilmiştir? (Bir yılda her yurtaşın tiyatro izleme sayısı 0.72 olunca bu, en yüksek rakam oluyordu). Bir çeşit "gözden geçirme" veya "geçit" anlamına gelen "pregled", son sezon oynanmış olan Bulgar oyunları arasında jüri tarafından seçilmiş en iyi oyun ve uygulamaların Sofya'daki gösteride ulusal ödüllendirme için yarışmasına verilen ad oluyor. Bu yarışma beş yılda bir yapılmıyor. Bu yarışma yarışmada hemen her kentten

seçilmiş onyedi oyun var. Hatta ilk geceki gösteriyle birlikte onsekiz buluyor bu. Seçme, son sezonda oynanan altmışdört oyun içinden yapılmış. (Aslında son sezonda Bulgar yazarlarının eserlerinden oynanan oyun sayısı doksan yaklaşıyor, fakat bunlardan altmışdördünü tiyatrolar "pregled" için aday göstermişler). Ayrıca bir bu kadar da yabancı oyun, yani dünya tiyatro sanatından ürünler ve klasikler sahneneliyor.

Bu görünüm de bir fikir veriyor kuşkusuz. Ama asıl, seçilen oyun-

lardaki janr çeşitliliği, dramatik zenginlik, derinlik, dans ve müzik gibi dallarla birlikte sağlanan sahne sentezi özgünlüğü, birçok oyunun başka dillere de çevrilmiş ve oynanıyor olması, tümüyle bu ulusal ve evrensel tiyatro gelişkinliği nasıl gerçekleşmiş? Hem de oldukça kısa bir tarih kesiti içinde.. Salt bir iki kente ve yalnızca dar bir elit'e yoğunlaşmış bir tiyatro yaşıntısının ürünü olamazdı bu.

Nihayet Devlet Tiyatroları yetkilisi Dimitr Stoyanov'un yaptığı açıklamalar, hem bu düzey gelişkinliğinin, hem de UNESCO istatistikindeki o üst rakamın nedenlerini ve birbirileyle bağlantısını ortaya koydu. Stoyanov'un açıklamasına göre Bulgaristan'daki dram tiyatroları toplam sayısı otuzaltı buluyor. Bunun yanında opera ve operet sahneleri ve onsekiz kukla tiyatrosu var (ki Bulgar kukla tiyatrosunun, bildiğimiz modellerin çok ötesinde başlı başına bir tiyatro janrı olarak dünya düzeyinde kazandığı özgünlüğü de Bilim ve Sanat'ın 10. sayısında Varna'daki Uluslararası Altın Yunus Kukla Tiyatroları Festivali vesilesiyle ayrıntılıca yazmıştım). Böylece devlet sahneleri toplam sayısı altmışüç buluyor. Bir de devletçe desteklenen ve "kahve tiyatrosu" denilen özel nitelikli profesyonel kabare tiyatroları var. Bun-

Ruse (Rusçuk) Dram Tiyatrosu'nun sahnelediği Yordan Radikov'un "Sepetler" oyunundan bir sahne: Festivale katılan oyun çeşitliliği içinde bir satırık fantazi oyun örneği.

lar, bu tarzda satırık tiyatro yapmak isteğiyle biraraya gelen oyuncu grupları tarafından kurulmuş ve genel müzik, dans, plastik, vb. öğeleri oyunculuklarında bütünlüğten bir tür "sentetik" tiyatro yapıyorlar. Sonuç olarak, bir yandan yalnız Sofya kentinde, birbirinden bağımsız ve özerk işleyen, kendi repertuarını seçip, kendi oyuncu kadrosu, kendi rejisörleri, koreografları, dramaturgları vb. ile aynı birer ansambl (büyüklenmiş topluluk) olarak çalışan onsekiz tane devlet tiyatrosu ve sekiz tane de "kahve tiyatrosu" bulunuyor. Öbür yandan ise, her kentin de ayrıca aynı özerk işleyişte dram tiyatroları ve kukla tiyatroları var.

Dokuz milyon nüfusu bir ülke için verilen bu ilginç rakamlar üzerrine Stoyanov'a yöneltilen ek sorular ta Stoyanov ek açıklamalar ile yanıtladı: Dram tiyatrolarındaki toplam oyuncu sayısı üçbin'i aşkın. Rejisör sayısı ise yüzelli civarında (benim de en çok bu rakam dikkatimi çekti). Tiyatro Yüksek Okulu, daha da her yıl yaklaşık otuz oyuncu, beş rejisör, dört-beş eleştirmen (evet, eleştiri eğitimi de var) ve onsekiz kukla tiyatrosu oyuncusu yetiştirmiştir. Gerek eğitimdeki çok yönlülük, gerekse özerk işleyiş, izlediğimiz toplu oyunculuk ve sahne sentezini olduğu kadar yarışma espirisinin de kaynağını açıklıyor. Öte yandan, izlediğim oyun yazarlarının aynı zamanda ünlü şair ve romancılar oluşu da dikkatimi çekti. Yazar-

"... biz, o kalın çerçeveli karanlık gözlüktен değil, ona da ışık tutan "aydınlık" gözlüktен bakarak sanatın toplum tarafından ve halk tarafından yaşanması sorununun "ulusal szisini" da duymak ve duyurmak yükümülüğündeyiz. ,

likta da ayırisim yerine, hemen her yazarın dramaturjide de yarışa girmesi, bir ülkenin ulusal tiyatro sanatının, kendi toplumu içinde yaşanarak nasıl evrenselleştiğine ışık tutmaktadır. Çünkü hem oyuncular hem de romanları ile pek çok ülkede tanınan Haitov, Karaslov, Radikov, Stratiev, gibi yazarlar, toplulardan kopuk bir masa başında ya da dar bir elit çevre içinde kalarak bu evrenselliklerine erişemezlerdi herhalde. İşte yukarıdaki 0.72 rakamı, bu toplumsal yaşamın göstergesi oluyor. Nitekim, tiyatroların oyunlarının yaklaşık yüzde kırk'ı turnelerle de ülkenin her yanında yaygın olarak sergilenmekteydi. Böylece her kente tiyatroların bulunmasının yanısıra, her tiyatronun ayrıca kendi salonu dışında da çalışmasıyla, nüfusun yaklaşık yüzde yetmişinin tiyatro sanatını yaşaması gerçekleşiyor. Bu oran öğrenci kesimde en yüksek (yüzde 86),

Memurlarda yüzde 84, işçilerde yüzde 74 olurken, köylülerde de yüzde 50'ye erişmiş.

"SENTETİK" TIYATRO

"Sentetik tiyatro" dedikleri uygulamaya özellikle ilgi duyduğum için (verilen ad tartışılmabilir), prelude gösterileri dışında Sofya Tiyatrosu'nun oda tiyatrosu bölümünde oynanan ünlü yazar Valeri Petrov'un "Ay Işığıyla Dolu Oda" oyununda böyle bir çalışmanın örneği olarak izledim. Bu uygulamada, oyunculuk eğitimindeki dans ve müzikalitenin birlikte özümsenmesi, giderek sahnede çalgıların da oyuncular tarafından oyunu olarak kullanılabilen bir bütünlük düzeyine vardı. Petrov'un dramaturjisi de aynı anlayış içinde bütünlüştü. Yanlıyor muyum bilmem, ama biçimsel görünen bu bütünlüğün bile (ki hemen her tiyatro sanatçısının özlediği bir üsluptur), gene sanatın o yaygın toplumsal yaşamından kaynaklanabileceğini düşünmeden edemiyorum. Başka türlü hep özlem olarak kalıyor çünkü bu.

KÜÇÜK RAKAMLARIN BÜYÜK ANLAMI

Sonuçta, UNESCO'nun istatistikindeki o "küçük" rakamlara yeniden donecek olursak, bunların her birinin taşıdığı sanatsal anımların her toplum için ayrıca araştırılmasına değer olduğu görülmektedir. Dahası, profesyonel tiyatroların ve seyircilerin ötesinde, amatör tiyatro yansımalarının etkisi de bunun içinde incelenmelidir (örneğin Bulgaristan'da, amatör tiyatro topluluğu sayısının yedibin ve bu alanda etkinlik gösteren insan sayısının seksenkizbin civarında oluşu da profesyonel tiyatro ve seyirci sayılarını etkileyen bir faktör değil mi? gibi). Ama bütün bunlar bir yana, haydi diye lim 0.72'den vazgeçmek, Federal Almanya'nın 0.28'ine erişme çabası bile, gerçekten isteniyor mu, istenmiyor mu? Asıl sorun burada. Çünkü istendiğinde erişilemeyecek şeyleler değil bunlar. Ama yalnız belli bir sanatçı ya da seyirci kesiminin veya yalnız tiyatro yönetmenlerinin istemesi yetmiyor kuşkusuz ve sorun yalnız sanat alımıyla bağıntılı değil. Toplumun sanatı gerçekten yaşaması, bunu isteyenler için de, istemeyenler için de, sanatı çok aşan o kadar geniş boyutlu anımlar taşıyor ki!...

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun, okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

BİZİM ENGLISH'e abone olun

STAV

BİZİM ENGLISH

İngilizce/Türkçe
aylık dergi

"İngilizce kolaydır"

ABONE KOŞULLARI

Yurtçi	1 yıllık
Normal posta	2440 TL
Taahhütlü	2950 TL
6 aylık	
Normal posta	1250 TL
Taahhütlü	1450 TL
Yurtdışı	1 yıllık
Posta ücreti dahil	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Turbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

BEN BİR FİZİKÇİYİM

Aleksandr Kitaygorodski

Çeviren: Osman Gürel

350 TL

EDEBİYAT BİLİMİ I

Gennadiy N. Pospelov

Çeviren: Yılmaz Onay

450 TL

IRK VE IRKÇILIK DÜŞÜNCESİ

Alâeddin Şenel

EDEBİYAT BARIŞ ve ÖZGÜRLÜK

Lotus Edebiyat Ödülleri Seçkisi

Düzenleyen: Aziz Çalışlar

2. BASKISI ÇIKTI

EDEBİYAT BİLİMI
II.
YAKINDA ÇIKIYOR

ASIMOV AÇIKLIYOR

100 Soru - 100 Yanıt

Isaac Asimov

Çeviren: Aykut Göker

450 TL

KİM KORKAR MATEMATİKTEN

Nazif Tepedelenlioğlu

300 TL.

HEP ARANIZDA OLACAĞIM

Frederic Joliot-Curie'nin

Yaşamöyküsü

Güney Gönenç

350 TL

NÜKLEER TEHLİKE

Nükleer Silahlar ve

Nükleer Savaş

Haluk Gerger

400 TL.

Dağıtım — İstanbul : Yetkin, Özgür, Cemmay, Say, Barış, Deniz
Ankara — İzmir : Yetkin. Ayrıca Cumhuriyet Kitap Kulübünden de edinilebilir. Adres Yüksel Cad.
9/13 Kızılay—ANKARA / Tel: 18 38 26. İstanbul Bürosu : Mollafereni Sokak Nadir Han Kat 5, Cağal-
oğlu — Tel : 520 54 20 Yayınlamız Bilim ve Sanat Abonelerine Yüzde 25 İndirimlidir.

